

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01509166 3

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Udgivne for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

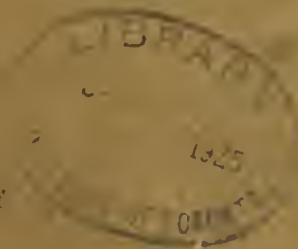
ved

Sophus Bugge.

2det Bind

udgivet med Bistand af

Magnus Olsen.

NORGES INDSKRIFTER

INDTIL REFORMATIONEN.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND.

FØRSTE AFDELING:

NORGES INDSKRIFTER MED DE ÆLDRE RUNER.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1917.

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND.

II.

FØRSTE HALVBIND.

VED

SOPHUS BUGGE

MED BISTAND AF

MAGNUS OLSEN.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1917.

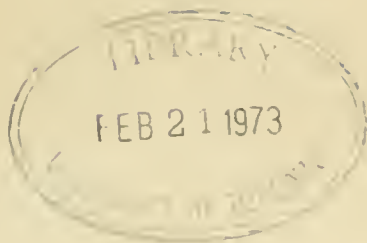
Indhold.

Tillæg. [I.]	43. Belgu i Jarlsberg og Larviks Amt. Indskrift af tvivlsom Ægthed.	Side 461—469
	44. Gjevedal i Nedenes Amt(?). Indskrift fra en Stavkirke(?)	— 470—477
	45. Worm's norske Runekalender	— 478—501
Tabte Indskrifter		— 502—504
	1. Helmen (S. 502). — 2. Anda (S. 502). — 3. Akero (S. 503). — 4. Helgemo (S. 503). — Torgaard (S. 503). — 6. Tildren (S. 503). — 7. Steinvik (S. 504) — Vaarem (S. 504).	
Ikke medtagne Indskrifter		— 505—509
	1. Eidsberg (S. 505). — 2. Einang (S. 505). — 3. Sigdal (S. 506). — 4. Framvaren (S. 507). — 5—6. Frestad (S. 507). — 7. Njæreim (S. 508) — 8. Mjelde (S. 508). — 9. Lysosundet (S. 508). — Brakteat Atlas Nr. 133 (S. 509).	
Rettelser og Tilføielser. [I.]		— 510—572
	1. Tune (S. 510). — 2. Fredrikstad (S. 524). — 3. Froihov (S. 525). — 4. Fonnaas (S. 526). — 5. Einang (S. 527). — 6. By (S. 529). Excurs A (S. 531). Excurs B (S. 534). — 7. Elgesem (S. 535). — 8. Sotvet (S. 535). — 9. Stenstad (S. 536). — 10. Saude (S. 537). — 11. Aagedal (S. 537). — 12. Tømsstad (S. 538). — 13. Belland (S. 538). — 14. Reistad (S. 539). — 15. Aarstad (S. 539). — 16. Bø (S. 544). — 17. Odemotland (S. 545). Excurs (S. 554). — 18. Selvig (S. 554). — 19. Kjolevig i Strand (S. 554). — 20. Torviken A (S. 555). — 21. Torviken B (S. 555). — 22. Opedal (S. 558). — 23. Sogndal (S. 561). — 24. Forde (S. 562) — 25. Veblungsnes (S. 562). — 26. Myklebøstad A (S. 562). — 27. Myklebøstad B (S. 563). — 28. Valsfjorden (S. 563). — 29. Vatn (S. 564). — 30. Bratsberg (S. 564) — 31. Tanem (S. 564). — 32. Hammeren (S. 565). — 33. Gimso (S. 569). — 34. Øvre Stabu (S. 569). — 35. Nedre Hov (S. 571). — 36. Bjørnerud (S. 571). — 39. Vetteland (S. 571). — 41. Eidsvaag (S. 572). — 42. Brakteat Nr. 48 hos Stephens (S. 572).	

Senere fundne Indskrifter. II.

Nordre Bergenhus Amt.	46. Amle	— 573—585
Tillæg. II.	47. Farsund i Lister og Mandals Amt	— 586—595

D
2502
769
v. 2 pt. 1

Tillæg.

43. Belgu i Jarlsberg og Larviks Amt.

Indskrift af tvivlsom Ægthed.

Gaardeier Chr. Wennerød i Christiania, som eier en liden Oldsagsamling, gav i 1889 O. Rygh og mig Meddelelse om 3 Stene i hans Samling. De skal alle efter hans forste Opgivende have været fundne i Jorden paa Gaarden Belgu (Matr. Gaards-Nr. 133) i Sandeherred Præstegjæld, Jarlsberg og Larviks Amt, paa Vestsiden af Sandefjorden, i Vaaren 1888¹⁾.

Den ene (Nr. 1) var en rundagtig Sten af den Art, som gaar under Navn af Slyngesten. Den bar Tallene 17 og 19 (d. e. Aarstallet 1719). Men denne nye Indskrift var, som jeg troede at se, skreven over ældre Tegn, af hvilke jeg troede at oine 1.

Nær ved det Sted, hvor denne Sten blev funden, skulde de to andre være fundne sammen ikke langt fra Husebygningerne, hvor der var en liden Forhoining.

Den ene af disse Stene (Nr. 2), som paany er bleven undersøgt i Slutningen af 1902, er en brugt Bryneste²⁾. Den er af firkantet Tværslit, e. 14 Cm. lang, c. 2½—3 Cm. bred og c. 1½—2⅓ Cm. tyk. Paa den ene brede Flade er anbragt Indskrifter. Begge Tværflader og de to smale Flader er glatte og viser Spor af Brug. Omtrent i Midten af Tværfladen til hoire for Indskriften (Tværfladen i Stenens smaleste Ende) er der en indhulet Stribe, vel til en Snor, hvori Bryneste-
stenen har været baaren.

Paa den Flade, som er forsynet med Indskrifter, er til venstre over en hori-
zontal Linje skrevet først 1 foran en vertikal Streg, som oventil begynder lidt

¹⁾ I Møde i Videnskabs-Selskabet i Christiania den 1. November 1889 har jeg givet en Meddelelse om disse Stene; jfr. Forbandl. i Vid.-Selsk.'s Møder i 1889 S. 42.

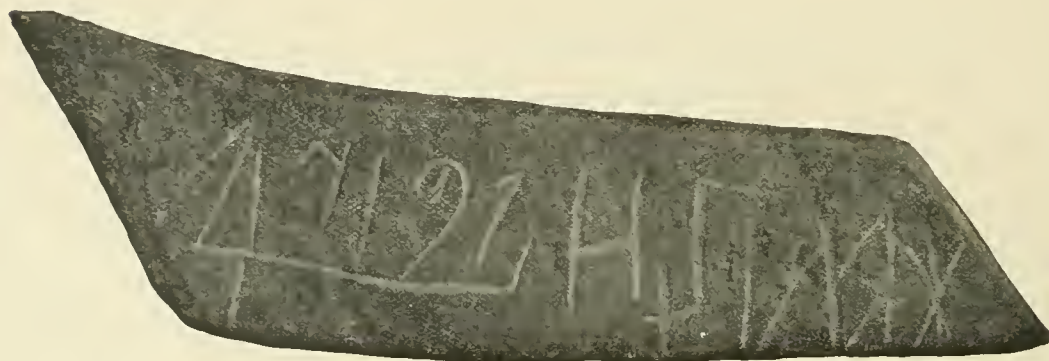
²⁾ Autotypi af Stenen i naturlig Størrelse meddeles efter Fotografi, taget af Fotograf Væring.

nedenfor 1-Tallets Top og gaar ned til Stenens Kant. Derpaa følger 7, saa en vertikal Streg, der næsten naar ned til den horizontale Linje, endelig Tallene 91. Fra den horizontale Linjes Endepunkt til hoire gaar en liden næsten vertikal Streg opad. Sandsynlig er Aarstallet 1791 ment. Det hele er skrevet med ganske moderne Træk.

Til hoire for Tallene er skrevet Bogstaver, som det synes, 7 i Tallet, af hvilke ialfald de 4, som er længst til hoire, skal læses fra hoire mod venstre.

Længst til hoire er Runen * h af den kortere Rækkes Skrift. Runens Kors er usædvanlig stort. Nedentil naar baade Midtstaven og Korsarmene helt ned til Stenens Kant; oventil naar Korsarmene ikke fuldt saa hoit op som Midtstaven.

Anden Bogstav fra hoire er en R-Rune, hvis Sidestav bestaar af rette Streger, som oventil danner en skarp Vinkel; Sidestaven gaar paa Midten ind til den lodrette Stav.

Tredje Bogstav fra hoire er en N-Rune, hvis Sidestav er en ret Streg, som fra den lodrette Stavs Top skraaner nedad mod venstre.

Fjerde Bogstav er Runen | i.

Til venstre for Rune 4 lidt over den rette Stavs Midte er der en langagtig vertikal Afskalling. Paa Grund af dens urene Bund er det usikkert, om denne er ridset eller ikke. Hvis den har været ridset, har den vel været ment som et Skilletegn.

Rune 1—4 gaar alle ned til Stenens Kant.

Den følgende Bogstav eller Bogstavforbindelse har ikke nogen rigtig Runeform. Den bestaar af en lodret Stav, der oventil begynder ikke lidet lavere end Rune 1—4 og gaar ned til Stenens Kant. Denne Stav skjæres omtrent paa Midten af en noget buet Tværstreg, som skraaner ganske lidt ned mod venstre. Fra denne Tværstregs hoire Endepunkt gaar en lodret Stav opad ikke lidet hoiere end Toppene af Rune 1—4. Fra denne lodrette Stavs Top strækker sig mod hoire en nogenlunde horizontal Linje, som naar et godt Stykke til hoire for Rune 4. Omkring den horizontale Linjes Endepunkt er der Afskallinger.

Hvorledes den her beskrevne Bogstavforbindelse i sin Helhed har været ment, kan efter dens Form ikke sikkert bestemmes. Den Del deraf, som er nede

til venstre, synes efter sin Form at have været ment som Runen $\ddagger n$ eller som en Venderne af den kortere Rækkes Rune a . Jeg betegner denne Del i det følgende som Rune 5.

Til venstre for Rune 5 følger en Bogstav, der efter sin Form enten er ment som den latinske Bogstav H eller som den længere Rækkes Rune h . Denne begynder oventil i Linje med den foran omtalte lodrette Stav, som er til venstre for Rune 4, og gaar ned omtrent saa langt som denne lodrette Stav. Bogstavens Tværstreg skraaner ganske lidet nedad mod venstre.

Professor O. Rygh holdt med rette denne Stens Indskrifter for i hoi Grad mistænkelige. Jeg skal hertil bemærke følgende.

Aarstallet 1791 er selvfølgelig fra Nutiden. Derved bliver ogsaa de andre Indskrifter meget mistænkelige.

Af disse Indskrifter omtaler jeg i det følgende de Bogstaver, der i det foregaaende er betegnede som Rune 1—5, adskilt fra den Bogstav, som er nærmest Aarstallet, og fra det Tegn, som er i Linje med denne Bogstav og som berører Tværstregen paa Rune 5. Disse to Tegn betegner jeg som Bogstav α og β .

Jeg holder disse sidste for moderne. Jeg formoder, at de skal læses omvendt mod Aarstallet, saa at Toppen paa disse Bogstaver vender i modsat Retning af Tallenes. Bogstav α , som er nærmest Tallene, er vistnok ment som den latinske Bogstav H. Bogstav β , som er fjærnere fra Tallene, er mulig, uagtet den er vendt mod venstre, ment som den latinske Bogstav L.

Om det formentlige HL betyder »Hans Larsen« eller noget lignende, skal jeg lade være usagt.

Stenens Runeformer ser heller ikke gamle ud. Navnlig gjælder dette Rune 1 h med de usædvanlig lange Korsarme og Rune 2 med en Sidestav, som oventil danner en skarp Vinkel og paa Midten gaar ind til den rette Stav. En Runeindskrift paa en Sten paa Subo i Aamotsdal i Telemarken fra 2den Halvdel af 18de Aarh. har væsentlig samme Form af h .

Paa den anden Side er der flere Vanskeligheder, som jeg ikke kan fjærne, ved den Antagelse, at den her omhandlede Runeindskrift fra Belgu skulde være indridset i 19de eller 18de Aarh. af en Mand, som ikke kjendte nogen anden gammel Indskrift end de, som vi ellers kjender.

De 4 første Runer synes at kunne læses *hrui*. Dette er en rigtig Skriftform af Mandsnavnet *Hrói*, saaledes som dette Navn lød i Norge indtil omkring Aar 1000. (Senere faldt h her bort.) Om dette Navns Brug i Norge se O. Rygh, Gamle Personnavne i norske Stedsnavne S. 207. Det findes bl. a. i Stedsnavnet *Rostad Gaards-Nr. 17* i Vaale, Jarlsberg Fogderi (*a Roastadhom* 1461); altsaa ikke meget langt fra den Bygd, hvor den her omhandlede Brynsten er funden. Dette taler for Indholdets Ægthed. Paa Kirkebo-Stenen fra Færøerne er Mandsnavnet *Hrói* skrevet i Akkus. *hruq* (h med to Stave).

Rune 5 synes, hvis man læser den som Venderne af a , at kunne være oldn. \acute{u} »eier«. Runen $\ddagger a$ forekommer i mange nordiske Indskrifter skreven som Venderne. Den hele Runeindskrift, Rune 1—5, kunde da være ment som *hrui a* »Roe eier (denne Gjenstand)«. Til denne Tolkning vilde Opfatningen af

den langagtige Afskalling efter Rune 4 som et Skilletegn passe godt. Mange lose Gjenstande, som er fundne i Norden, har en Indskrift, som lyder: *N. N. á mik* »N. N. eier mig«. Eller ogsaa er Objektet udtrykt ved et Substantiv, som betegner Gjenstanden. Det, at Objektet for Verbet *á*, Betegnelsen for Gjenstanden, her ikke er udtrykt, har mange Analogier¹).

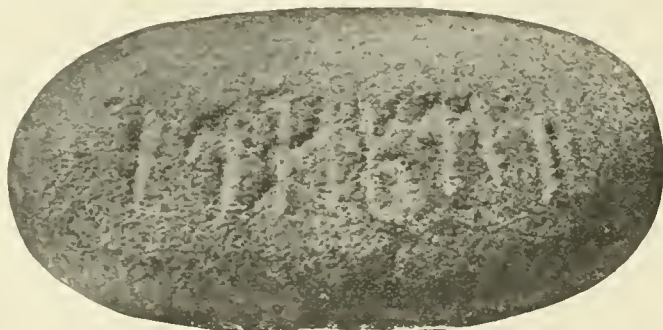
Jeg kan ikke forstaa, hvorledes denne Brynestens Runeindskrift med nogen Rimelighed kan forudsættes at være lavet paa Frihaand i 19de eller 18de Aarh. Efter det foregaaende er jeg mest tilboielig til at holde Indskriften for en i nyere Tid (kanské snarest i 1791) udført Kopi af en nu tabt gammel Indskrift, der mulig ligeledes har været anbragt paa en Bryneste. Hvis dette er rigtigt, har den tabte Original sandsynlig været fra 9de eller 10de Aarh.

Foran *r* er *h* bibeholdt i Norsk endnu paa Alstad-Stenen, der har Indskrift med den kortere Rækkes Runer, vel fra Slutningen af 10de Aarh.

Paa Belgu-Stenen (Nr. 2) synes, som for sagt, at forekomme et langagtigt Skilletegn. Et Skilletegn af lignende Form forekommer bl. a. oftere i danske og svenske Indskrifter fra 9de og 10de Aarh., f. Eks. paa de danske Stene fra Glavendrup og Tryggevælde, som er fra omkring 900. Se herom Rök-Stenen (1878) S. 111, 123; Wimmer, Runenschrift S. 168.

Paa Grund af denne Brynestens Fremkomst sammen med den følgende Runesten, er dens Indskrift behandlet her, uagtet den ikke indeholder nogen Rune af den længere Række.

Den tredje Sten fra Belgu (Nr. 3), som ligeledes paany er bleven undersøgt i Slutningen af 1902, er allerede omtalt S. 159 Anm. Den er en af Naturen tildannet Rullesten af Gronsten²). Dens Længde er c. 9 Cm. og største Bredde og Tykkelse henholdsvis c. 4½ og c. 3 Cm. Paa den ene Langside har Stenen en Indskrift, som skal læses fra hoire mod venstre. Der er i Runernes Fordybninger

¹) Naar *hrui* er skrevet med hoiere Runer end *a*, er dette vel skeet for at fremhæve Navnet.
²) Ovenstaaende Tegning meddeles i Autotypi efter Fotografi i naturlig Størrelse, taget af Fotograf Væring.

Spor af, at Stenen har ligget i Jorden. O. Rygh havde Mistanke om, at Indskriften ikke var gammel og ægte.

Ogsaa ved denne Indskrift synes Mistanke at være vel begrundet ikke blot derved, at denne Sten er kommen frem sammen med to andre Stene, hvis Tegn tildels sikkert er fra nyere Tid. Thi flere af Indskriftens Runer har ialfald nu i sine Former noget usikkert og ubestemmeligt, hvilket kunde vække Formodning om, at de var indridsede af en Mand, der ikke var vant til at skrive disse Runer og ikke forbandt nogen sproglig Mening med det, som han skrev. Og uagtet én Runeform, som navnlig er eiendommelig for den længere Rækkes Skrift (h) temmelig tydelig træder frem, saa afviger dog flere af de andre Tegn fra de ellers forekommende Former af den længere Rækkes Runer og fra de ellers kjendte gamle Runeformer overhoved.

Men ved denne Indskrift synes det endnu mindre sandsynligt end ved den i det foregaaende behandlede, at den uden noget gammelt Forbillede skulde være indridset i nyere Tid. Det skal foreløbig ikke afgjøres, om vi enten her har en ægte (men dog maaské i ny Tid tildels forvansket) Indskrift fra henimod den seneste Tid, da den længere Rækkes Runer brugtes, eller om den er en Kopi fra nyere Tid (kanské fra 18de Aarh.) efter en Indskrift, som har været fra Midten eller 2den Halvdel af 8de Aarh.

Som talende for, at Indskriften enten (i sin oprindelige Form) er ægte eller har et ægte Forbillede, fremhæver jeg navnlig de 3 sidste Runer.

3dje Rune fra Slutningen synes tydelig at være en Binderune. Dens første Bestanddel er **H h**. Tværstregen skraaner ned mod venstre. Binderunens anden Bestanddel synes at være en Form af *óss*-Runen (hvis Stav dannes af h-Runens venstre Stav) med to meget korte Kviste, som er vendte mod venstre, af hvilke den overste gaar ud fra den rette Stavs Top. Den nederste, som skraaner stærkere nedad end den overste, gaar ud fra den rette Stav saa langt nede, at den naar saagodtsom helt ned til Runernes Basis. Disse Kviste synes sikre; navnlig er nederste Kvist klar og bestemt. Med denne Form af *óss*-Runen kan sammenlignes Formen af sidste *óss*-Rune paa Flistad-Stenen (Arkiv f. n. F. XVIII S. 1 ff.), hvor ligeledes nederste Kvist er meget langt nede og vidt fjærnet fra overste Kvist.

Næstsidste Rune er l, hvis Kvist yderst ude har en Knæk nedad.

Sidste Rune er sandsynlig i. Paa Midten er en Udbugning til venstre, som vistnok er hugget; men denne Udbugning synes at være betydningsløs ligesom en lignende Udbugning til venstre paa Midten af venstre Stav paa den for omtalte h-Rune.

Imellem næstsidste og sidste Rune er der noget større Mellemrum end mellem de øvrige Runer.

Indskriften ender altsaa med **hali**. Dette kan være *halli*, Dativ af *hallr* »Sten«. At der ikke er skrevet **hale**, er hvad man kunde vente i en Indskrift fra Slutningen af den Tid, da den længere Rækkes Runer brugtes.

Denne Indskriftens Slutning taler i hoi Grad for dens Ægthed, thi vi har en Form af Ordet *hallr* »Sten« i Indskriften paa Upsala-Oksen, som er fra Slutningen af den Tid, da den længere Rækkes Runer brugtes. Jeg har paa Upsala-

Oksen læst: *hali(?)n þn ah isarn*. Ordet forekommer ogsaa i Stenstad-Indskriften og i en Indskrift med de yngre Runer paa en Sten ved Tose i Smaalenene; se S. 177 f.

Naar saaledes Slutningen af Indskriften synes at være ægte eller at have et ægte Forbillede, berettiger og forpligter dette os til at undersøge nærmere Indskriftens øvrige Runer.

Længst til høire foran Midten af første Rune er der en aflang vertikal Afskalling, som er meget smalere end Runetrækkene. Denne synes enten at være betydningsløs eller et Indledningstegn.

Første Rune bestaar af en ret Stav. Oventil og, som det synes, fra Stavens Top skraaner der nedad mod venstre en Kvist, hvis Spids synes at naa ind til anden Rune. Under denne Kvist og ikke adskilt hverken fra denne eller fra Hovedstaven er der en Afskalling, der er mindre dyb end Hovedstaven. Denne Afskalling naar ikke fuldt saa langt til venstre som Kvisten. Den er nedentil temmelig bestemt begrænset og er bredest og dybest straks til venstre for første Stav og smalner af mod venstre. Det synes derfor vel muligt, at første Rune oprindelig har været en *w*-Rune, hvis Sidestav har dannet en mod venstre afspidset Trekant. Dette er vistnok ikke sikkert; men efter de levnedes Spor forekommer det mig ikke sandsynligt, at her skal læses *1 l* eller *ꝛ m*.

Anden Rune er meget utydelig og lader sig neppe med Sikkerhed bestemme. Jeg har opfattet Rune 2 som en Binderune, hvis høire Bestanddel er *ꝛ e*. Fra høire rette Stavs Top skraaner der ned mod venstre en ret Kvist, som synes at naa hen til venstre Stav. Meget usikker er den Streg, som fra venstre Stavs Top skraaner ned mod høire mellem de to lodrette Stave hen til den fra høire Stav nedad skraanende Kvist. Den Kvist, som skraaner nedad fra høire Stav, er mindre tydelig i den Del, som er til venstre for Krydsningspunktet med den anden Kvist.

Fra Toppen af venstre Stav paa Rune 2 skraaner nedad mod venstre en nogenlunde ret Kvist, som synes at være den for Runen *l* eiendommelige Kvist, uagtet den i sin Form ikke stemmer overens med Kvisten paa næstsidste Rune. Rune 2 synes herefter at skulle læses som Binderunen *el*.

Rune 3 bestaar af en ret Stav. Omtrent fra dennes Midte skraaner opad mod høire en Kvist indtil et godt Stykke til venstre for og lidt ovenfor Toppen af venstre Stav paa Rune 2. Til høire for den nederste Del af Staven paa Rune 3 og ikke tydelig adskilt fra denne er der en rundagtig og nogenlunde bestemt begrænset Afskalling. Dennes øvre Del gaar ind til den rette Stav noget nedenfor Kvisten og bestemt adskilt fra denne. Rune 3 har, naar den nævnte Afskalling tages med, Lighed med en Stuprune af *r*, hvis Sidestave gaar ind til den rette Stav og hvis øvre (her da omvendte) Sidestav danner en Runding. Men det synes mig ikke rimeligt, at Rune 3 skal læses som *r*. Herimod synes at tale den runde Afskallings hele Eiendommelighed. Fremdeles den vistnok enestaaende Form af *r*, som da maatte antages. Endelig det, at en Læsning *r* her, saavidt jeg ser, vilde give en meningsløs Ordform.

Meget snarere kunde man være tilbøielig til at læse Rune 3 som en Venderune af den kortere Rækkes *k*. Men ogsaa denne Læsning synes betænkelig. Bortset fra, at Indskriften ellers ikke har nogen Venderune, skulde man ikke ved Siden af de af mig her antagne Former af Runerne *w*, *e* og *h* vente denne sene Form af Runen *k*. Desuden vilde jeg her heller ikke kunne sproglig forklare den ved Læsningen *k* fremkomne Ordform.

Jeg vover derfor en anden Læsning.

I sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer og i de ældste med den kortere Rækkes Runer forekommer ikke sjælden en Stuprune indimellem de paa sædvanlig Maade skrevne Runer. Særlig forekommer en Stuprune af *u*, som det synes, i følgende sene norske Indskrifter med den længere Rækkes Runer: Odemotland, se S. 258; Torviken B, se S. 287; mulig i den yngre Valsfjord-Indskrift, se S. 351; endelig i Hammeren-Indskriften, hvor en retvendt *u*-Rune og en Stuprune af *u* er forenede paa samme Stav, se S. 380 og Tillæg til Hammeren i det følgende. Ogsaa udenfor Norge kunde Eksempler paa Anvendelse af Stuprune af *u* paavises. Jeg læser derfor Rune 3 som *u*. Jfr. særlig Stuprunen af *u* Odemotland a 21.

Det hele skulde da blive: *weluhali*.

welu kan være den ældre Form af oldn. *vél* (hvis Nominativ Flertal er *vélar*) »Kunst, Kneb, Svig«. Med Hensyn til Endelsen *-u* kan sammenlignes *birggu*, *minu*, *liubu* paa Opedal-Stenen; *laþu* i flere Brakteat-Indskrifter; endnu *veidu* og *soulu* i den kortere Runerække i et Leidener-Haandskrift, se S. 304 f.; jfr. Arkiv f. n. F. XV 146, 148.

Ordet oldn. *vél* forekommer som første Sætningsled i *weladaude* (Björketorp) og *wel[ā]duds* (Stentofta).

I *hali*, udtalt *halli*, ser jeg, som foran sagt, Dativ i Ental af et til oldn. *hallr* »Sten« svarende Ord, istedenfor ældre **halle*. Paa Sølvesborg-Stenen (fra omkring Midten af 8de Aarh.), som har én Rune af den længere Række, forekommer *urti* af ældre *wurte*. Odemotland-Indskriften med den længere Rækkes Runer har *fþi* = oldn. *fáði* af **faihidē* (S. 254 f.); Fyrunga-Indskriften har *susi* af **sū-sē* (Arkiv XIII 344, 357). Den sene gotlandske Martebo-Indskrift, som er skreven med den længere Rækkes Runer, synes at have Dativformen *albi*.

Naar man læser Belgu-Indskriften *welu hali*, synes Dativen *hali* = oldn. *halli* at maatte forstaaes som en lokativisk Dativ. Jfr. *sat kristi ein* Rígsþ. 47. Paa samme Maade forstaar F. Jónsson (Aarboger f. n. Oldk. 1895 S. 304 ff.) Dativen i *raip strantú* paa Rök-Stenen og i Udtryk som *Englandi rauð branda* i den norrøne Digtning. (Der skal neppe læses *hali i*, med *i* læst to Gange og med *i* af **in* som Postposition.)

Indskriften *welu hali* skulde herefter forstaaes som: »Underfundighed (er) i Stenen«.

Den givne Læsning af Rune 3 som Stuprune af *u* modbevises ikke derved, at Sidestaven paa *u*-Runen da begynder langt nedenfor Stavens Top, medens Runen *l* i denne Indskrift har Kvisten begyndende fra Stavens Top. Dette Forhold har Analogi andensteds. Saaledes er *flutna* paa Rök-Stenen (*b* Linje 2) skrevet med en

l-Rune, som har Kvisten udgaaende fra Stavens Top, medens Sidestaven paa u-Runen her gaar ud fra den rette Stav langt nedenfor Toppen.

I *welu hali* »Underfundighed (er) i Stenen« maa Verbet »er« tænkes til. Dette har i korte Udtryk mange Analogier. F. Eks. *betri ein kráka í hendi en tver í skógi* og lign., se Detter-Heinzel, *Sæmundar Edda* II S. 61.

Udtrykket »Underfundighed (er) i Stenen« maa vel betegne, at man har ment, at Stenen paa Grund af sin Eiendommelighed havde en tryllekraftig skadelig Virkning. *welu* »Underfundighed« synes her at betegne mystisk Trolddom, som virker fordærvelig. Paa lignende Maade synes *weladaude* paa Björketorp-Stenen at betegne »Dod, som rammer et Menneske ved mystisk Trolddom«.

Om Stene, som man tillagde vidunderlig Virkning, jfr. S. 132 og f. Eks. Maurer, *Isländische Volkssagen* S. 184.

Den paa Stenen formodede Form af *e*, hvor den ene af Skraastregerne er forlænget helt ned til den anden Stav, forekommer i flere senere Indskrifter med den længere Rækkes Runer; f. Eks. paa By-Stenen og i Veblungnes-Indskriften (S. 113 f., 320 f.; jfr. S. 289).

Runen for *w* har i flere sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer skarpvinklet Form.

Naar Kvisten paa næstsidste Rune (l) yderst ude har en Knæk nedad, saa er dette analogt med Formen af nederste Kvist paa *óss*-Runen i Myklebostad-Indskriften B; se S. 330 f.

Om Rune *u* som Stuprune er talt i det foregaaende. At Sidestaven begynder saa langt nedenfor Toppen, har Analogi i flere, navnlig med den kortere Rækkes Kortkvist-Runer skrevne, Indskrifter.

I Indskriften er to Gange brugt en Binderune, ligesom Binderuner ikke er sjældne i andre sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer.

Vokalen *a* er her betegnet ved *óss*-Runen. Ogsaa i flere andre sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer er *óss*-Runen endnu brugt som den eneste Betegnelse for Vokalen *a*. Saaledes paa Upsala-Øksen og paa Martebo-Stenen.

Endelsen *-i* i *hali*, ikke *-e*, henviser til den senere Del af den Tid, i hvilken den længere Rækkes Runer blev brugte. Derimod er Sprogformen *welu* ældre end den historiske nordiske Sprogform. Ogsaa den lokativiske Betydning af Dativen *hali* uden Præposition synes at tyde paa Ælde.

Efter denne Gjennemgaaelse maa jeg gjentage, at det synes mig noget nær utænkeligt, at Indskriften skulde være helt nægte, det vil sige, at den skulde være lavet i nyere Tid (i 18de eller 19de Aarh.) af en Mand, som ikke kjendte andre gamle Runeindskrifter end de almindelig kjendte. Derimod forekommer det mig muligt, at den her behandlede Indskrift er en forvansket og i nyere Tid udført Kopi af en nu tabt Original, som har været fra Midten eller 2den Halvdel af 8de Aarh.

Jeg tør dog paa Grund af Indskriftens Eiendommeligheder i det hele og paa Grund af alle Omstændigheder ved Stenens Forekomst ikke negte Muligheden af, at den her behandlede Stens Indskrift oprindeligt har været en ægte Indskrift fra

Midten eller 2den Halvdel af 8de Aarh., men saaledes at denne Indskrift i nyere Tid (i 18de Aarh.?) er bleven forvansket.

Det bør her fremhæves, at det om den her behandlede lille Runesten fra Belgu udtrykkelig er sagt, at man i ny Tid har kradset med skarpt Instrument i dens Runetræk for at gjøre disse dybere.

Efter en senere Opgave fra Eieren (Februar 1894) skulde alene Stenen Nr. 3 være funden paa Belgu, de to andre Stene (Nr. 1 og Nr. 2) derimod paa andre Gaarde i Sandeherrred. Det blev tillige dengang opgivet, at Stenen Nr. 3 var funden i den centrale Del af en Gravhaug.

Den Omstændighed, at Stenen Nr. 1 har Aarstallet 1719 og Nr. 2, som det synes, 1791, hentyder mulig paa, at der i denne Del af Sandeherrred i Slutningen af 18de Aarh. boede en Mand, som interesserede sig for og samlede paa Oldsager.

44. Gjevedal i Nedenes Amt(?).

Indskrift fra en Stavkirke(?).

Literatur. Utrykt. Arendt's Papirer i Nationalmuseets Bibliothek i Kjøbenhavn (se det nærmere herom nedenfor), ifølge godhedsfulde Meddelelser fra Direktør Sophus Müller. — Finn Magnusen i Arendtiana, sammesteds. — Brev fra Sognepræst P. O. Bugge, Aamli 23 Juni 1865 (i Runearkivet i Kristiania). — Bemærkninger af I. Undset i den haandskrevne Bog »Norske Indskrifter fra Middelalderen« (i Runearkivet i Kristiania).

Trykt. Kraft, Beskrivelse over Kongeriget Norge III (1826) S. 368, 2den Udg. III (1838) S. 228. — N. Nicolaysen, Arkæologisk-historisk Fortegnelse over Norges Levninger af Kunst og Haandverk (1855) S. 52. — N. Nicolaysen, Norske Fornlevninger (1862—66) S. 251. — Stephens, Runic Monuments I (1866—67) S. 276 f., Foreword S. XXVI, III (1884) S. 116. — N. Nicolaysen, Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring for 1883 S. 137. — L. Dietrichson, Sammenlignende Fortegnelse over Norges Kirkebygninger (1888) S. 58 f. — L. Dietrichson, »Vidar for 1888 S. 122. — N. Nicolaysen, [Norsk] Historisk Tidsskrift 2. Række VI (1888) S. 415. — L. Dietrichson, De norske Stavkirker (1892) S. 164, 484 f. — Stephens, The Runes (1894) S. 59.

Grundlag for Behandlingen. Arendt's Aftryk og Optegnelser.

Tegning. Træsnit af Tegningen hos Stephens, som gjengiver Arendt's Aftryk i halv Størrelse.

Den S. 472 meddelte Tegning gjengiver et Aftryk, som er taget af Antikvaren M. F. Arendt. Dette findes i Nationalmuseets Bibliothek i Kjøbenhavn, hvor Arendt's Papirer opbevares under Nr. 69. Et Læg, der er betegnet som »5te Hoved-Afdeling«, indeholder »Egentlige Aftryk af originale Indskrifter«. Indenfor dette Læg findes et særskilt Omslag med Paaskrift med Finn Magnusen's Haand: »Arendtiana 5te Hoved-Afdelings 1ste Fascikel« »1, af en ubekjendt Indskrift, i Runer der ligne de angelsaxiske, — som synes at burde læses fra Højre til

Venstre. Et Folioblad. Med Omrids af Tavle (eller Laag) og af selve Runerne«. Heri ligger den her gjengivne Tegning¹⁾.

Stephens (Run. Mon. I S. 276) bemærker til Arendt's Aftryk: »Unfortunately I do not know whether this monument is of wood or of stone, or to what part of Norway it belongs. I have found it among the invaluable and exact Rubbings made by Arendt during his antiquarian wanderings. He commonly was very particular in marking all his Copies and Rubbings, not only with the place but also with the date when taken, usually even to the very day. But now and then he has omitted this, and such unhappily is the case with the piece in question.«

I Arendt's Papirer (i Nationalmuseets Bibliothek i Kjøbenhavn) 9de Afdeling nævnes blandt hans »Aftrykte Paaskrifter, tagne af Gjenstandene selv til nøjeste Efterligning« som Nr. 5, skrevet med Blyant med Arendt's egen Haand: »En ældgammel og Angelsaxisk Skrift i Træ, af Gjevedals Kirke til Omlie paa Vestlandet. Indholdet er ventelig Kirkens Indvielsestid og Alderen strækker sig til 650 Aar. Aftagen den 11 August 1805.«

Der sees saaledes ikke at være nogen ydre Forbindelse, hidrørende fra og angiven af Arendt selv, mellem Aftrykket og Arendt's Blyantoptegnelser om Indskriften i Gjevedals Kirke. Forbindelsen herimellem hidrer heller ikke fra Finn Magnusen.

Arendt siger, at han i Gjevedals Kirke har taget Aftryk af en »Angelsaxisk Skrift«. Men der findes i hans Samlinger intet andet Aftryk af en Indskrift, hvis Bogstaver kunde kaldes angelsaksiske, end det her meddelte.

Derfor har Stephens vist med god Grund formodet, at den her gjengivne Runeindskrift er den Indskrift, hvoraf Arendt ifølge den her meddelte Optegnelse har taget et Aftryk i Gjevedals Kirke den 11 August 1805²⁾.

Arendt har visselig ikke forstaaet Indskriften og har uden tilstrækkelig Grund (mon paa Grund af Ordet *ui*?) formodet, at dens Indhold angik Kirkens Indvielsestid. Naar han satte dens Tid 650 Aar tilbage (altsaa til Aaret 1155), saa blev han kanské ledet dertil derved, at han antog Indskriften for oprindelig tilhørende Kirken og anslog Kirkens Alder til omtr. 650 Aar. Men Arendt's Mening er naturligvis ikke bindende for os og har i dette Tilfælde visselig været forfeilet.

Gjevedals Kirke, som var en Stavkirke paa 4 Stolper, blev nedreven i 1824. Om den Indskrift, som Arendt undersøgte i denne Kirke, haves ellers ingen Efterretning³⁾.

¹⁾ I »The Runes« S. 59 siger Stephens: »From a rubbing by Arendt, in 1805, in my Collections.«

²⁾ Undset (paa det under »Literatur« nævnte Sted) og L. Dietrichson (Norske Stavkirker S. 484 f.) benægter derimod Identifikationens Rigtighed, fordi de holder sig til Arendt's Angivelse af Gjevedal-Indskriftens Indhold; men Angivelsen grunder sig, som Ordet »ventelig« hos Arendt viser, kun paa Arendt's Formodning.

³⁾ I 1865 skrev jeg om Indskriften til den daværende Sognepræst i Aamli. I hans Svarbrev gives følgende Meddelelser, af hvilke intet med Sikkerhed tør sluttes: »Jeg har talt med

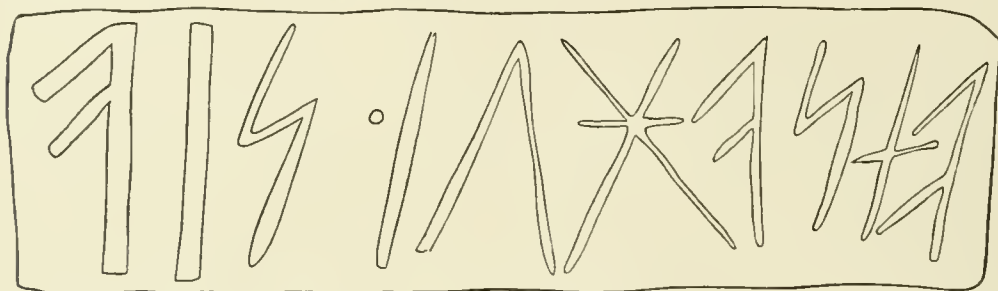
Da den her gjengivne Indskrift efter det foregaaende vistnok fandtes i en Stavkirke, skulde man vente, at dens Runer var den norske Middelalders Runer og dens Sprog den norske Middelalders Sprog. Men jeg har forgjæves gjort Forsøg paa at tolke Indskriften ud fra de nævnte Forudsætninger.

Arendt har kaldt Indskriften en angelsaksisk Indskrift. Herfor kunde den Omstændighed tale, at 5te Tegn fra hoire \times hidtil kun er kjendt som en Form af den angelsaksiske Rune for *g*. Den findes i Runealfabeter i engelske Haandskrifter eller i Afskrifter af saadanne, bl. a. fra 11te Aarh. Se Stephens (I S. 107 ff.) Nr. 24, 44, 46, 52, 59.

Men jeg har heller ikke været istand til at tolke Gjevedal-Indskriften som affattet i det angelsaksiske eller i det middelengelske Sprog.

Jeg vover derfor et Forsøg, som afviger fra de nævnte Forudsætninger.

Indskriften synes, som allerede Finn Magnusen (i Arendtiana) og Stephens har antaget, at maatte læses fra hoire mod venstre. Herfor taler *óss*-Runen, Rune 4 fra hoire og Runen længst til venstre. Fremdeles taler herfor Formen af *u*, Rune 6 fra hoire. Jeg tæller altsaa Runerne fra hoire mod venstre.

Jeg læser her de samme Runer som Stephens, men hans Tolkning er umulig. Runerne maa gjengives saaledes:

ansagui · sia

De Linjer, som her omgiver Runerne, gjengiver vel Rammelinjer paa Originalen.

sia kan tolkes overensstemmende med den historiske oldnorske Form *sjá* »denne« (paapegende Pronomen i Nominativ Ental Hankjon og Hunkjon).

Forud for *sia* kan udskilles som eget Ord *ui*. Dette kan efter Formen være oldn. *vé* »hedensk Helligdom«.

de ældste Bønder og anstillet andre Undersøgelser; men jeg har ikke kunnet faa Andet ud, end at 1 gammel Mand erindrer, at en »slig Kar« var der i sin Tid, og saavidt hans Hukommelse ikke svigter, netop »i det Bil«, da den gamle Kirke nedtoges (1824—25). — Men hvorledes stemmer dette med, at Arendt's Optegnelse var, som De siger, fra 1ste Decennium i dette Aarh.? — A. havde havt hint Træstykke for sig, havde lagt »noget Sligt som et Papir« over Indskriften og derved faaet ligesom et Aftryk deraf(?), hvorefter han skulde have henslængt Træstykket med den Yttring, at nu kunde de gjøre dermed, hvad de vilde. — Og formenes det da at være bleven ofret til Flammerne sammen med andet Ruskved. — Det er Alt. Kaldsbogen tier ogsaa ganske.« Hvis der overhoved er nogen Sandhed i Bondens Meddelelse, maa man vel deraf slutte, at lang Tid, efterat Arendt havde været i Gjevedals Kirke, en anden Mand der tog Aftryk eller Tegning af en Indskrift, som var der paa et Træstykke. Men ikke engang saa meget vover jeg at slutte af Meddelelsen. I 1833 fandt Nicolaysen paa Stedet intet levnet af Stavkirken.

Derimod kan de 5 første Runer **ansag** ikke tolkes som et Ord i historisk norsk Sprogform, men synes at vise tilbage til en forhistorisk nordisk Sprogform.

Heller ikke Runeformerne tilhører norsk Skrift fra historisk Tid, men synes at vise tilbage til Tiden for 800.

Endelig synes Betydningen af de to sidste Ord **ui·sia** ikke at passe til den kristne Middelalder, men at vise tilbage til Hedendommen.

ui·sia synes at betyde: »en hedensk Helligdom (er) denne (Bygning)«.

Til **sia**. Nomin. i Hankjon, maa underforstaaes et Substantiv af Hankjon. Snarest et Ord svarende til oldn. *salr*, som kan bruges om en hedensk hellig Bygning; mindre sandsynlig *bær* eller *skáli*.

Verbet »er« mangler. Jfr. **sia aluh** Kinneved »denne (Sten er) et Værn«. Jfr. ogsaa **welu hali** Belgu »Underfundighed (er) i Stenen«. Se S. 467 f. og det, som der er anført.

Ved Udtrykket **ui·sia** »en hedensk Helligdom (er) denne (Bygning)« er Prædikatsordet stillet først og det demonstrative Pronomen, som danner Subjektet, stillet sidst. Dette forekommer ofte; f. Eks. *Véorr heitir sá* Hymiskv. 11.

Fra Indholdets Side er **ui·sia** analogt med **sia aluh** Kinneved. Endnu nærmere beslægtet er en Indskrift med den kortere Rækkes Runer, som er indridset i Borgund Kirke i Sogn til hoire for Hovedindgangen: *þettaskirkia a kirkiu-uelle* »dette er Kirken paa Kirkevold«. Jfr. ogsaa *ui*, første Ord paa Vedelspang-Stenen II, hvis dette skal tolkes som »her er et helligt Sted«.

De første 5 Runer i Gjevedal-Indskriften maa da forklares i Overensstemmelse med den givne Forklaring af de 5 sidste Runer. Jeg læser **ansag** og formoder deri et Adjektiv i Nominativ Ental til **ui**, saaledes at **ansag ui** skal betyde »en Helligdom for Æserne«.

ansag er da af Stammen **ansaga-*, som er afledet ved Suffikset *-ga*. Æsernes Navn indeholder Stammen **ansu-*. Forholdet mellem **ansaga-* og **ansu-* kan mulig sammenlignes med Forholdet mellem got. *wulþags* »herlig« og *wulþus* »Herlighed« og mellem got. *grēdags* (oh. *krātac*, oldsaks. *grāday*, men oldn. *grādugr*) og *grēdus* »Sult«. Eller ogsaa er **ansaga-* en yngre Analogidannelse for **ansuga-*; jfr. *gina-* som første Sammensætningsled (Björketorp) i Modsætning til *ginu-* paa Kragehul-Spydstagen. Denne sidste Opfatning kan mulig støttes ved **asugas** Myklebostad A, hvis dette er Genetiv af et Mandsnavn og hvis dette Mandsnavn indeholder en Stamme **ansuga-*, som er afledet ved Suffikset *-ga*.

I historisk nordisk Sprog er *heilagr* det eneste Adjektiv af en Stamme paa *-aga-*; hvorvidt dette Ord kan have fremkaldt *a* foran *g* i **ansag**, vover jeg ikke at afgjøre.

ansag skulde da være Nominativ i Intetkjon af samme Form som Adjektivernes Intetkjønsform i Ental i Gotisk. **ansag** skulde da være yngre Form for **ansaga*. Andre Spor af en tilsvarende Intetkjønsform i Nordisk har jeg anført S. 60, hvor jeg ogsaa har anført Eksempler paa Tabet af det udlydende *a*.

Om Tolkningen af **ansag ui** som et til Æserne viet Tempel kunde man nære Tvivl, fordi Suffikset *-ga* da ikke synes at faa sin sædvanlige Betydning. Thi

dette Suffiks svarer i Betydning omtrent til tysk *-haft*. Adjektivet **ansaga-* betyder kanské nærmest »som har Aase-Hellighed«, og dets logiske Forhold til **ansu-* kan da sammenlignes med det logiske Forhold mellem tysk *mannhaft* og Stammeordet *Mann*. Paa Grund af den nære logiske Sammenhæng mellem **ansag** og **ui** er det naturligt, at disse to Ord ikke er adskilte ved noget Skilletegn.

Muligt forekommer det mig ogsaa at forklare **ansag-ui** som et sammensat Ord. Jfr. *gofugkveni, gofugmenni*. Betydningen bliver ikke derved væsentlig forandret¹⁾.

Den hele Indskrift skulde altsaa betyde: »En til Æserne viet Helligdom (er) denne (Bygning)«.

Men hvorledes skal denne Forklaring kunne forliges med den Forudsætning, at Indskriften var i Træ i Gjevedals Stavkirke?

Jeg tænker mig, at der havde været et hedensk Hov af Træ, som var indviet til Æserne, lige ved den Tomt, paa hvilken den kristne Stavkirke siden blev bygget. Ved Kristendommens Indførelse blev vel det hedenske Hov for en stor Del brudt ned. Men det synes ikke urimeligt at noget Træværk af Hovet blev staaende eller liggende igjen. Da saa Stavkirken blev bygget, var det naturligt, at man til den benyttede noget af det Træværk, som var bevaret fra det hedenske Hov.

Man vil vel indvende, at det er urimeligt, at man i Kirken skulde anbringe et Træ, hvori var indridset den ram-hedenske Indskrift, som udsagde: »Et til Æserne viet Tempel er dette.« Men vi ved ikke, naar Kirken blev bygget. Det maa ialfald have været flere Hundred Aar, efterat Indskriften var indridset. Denne synes, som jeg i det følgende skal vise, at være fra første Halvdel eller Midten af 8de Aarh. Men hvis dette forholder sig saa, da er der al Grund til at tro, at man ikke længer forstod Indskriften dengang, da Kirken blev bygget. Og i saa Fald kunde man uden Betænkelighed lade Indskriften være i Kirken.

Jeg skal nu nærmere betragte de Tidmærker, som vi har i Runeformerne og i Sprogformerne.

Indskriften har en for den længere Række eiendommelig Rune, nemlig 5te Tegn fra hoire, hvis jeg rigtig har læst det som **g**. Den i Gjevedal-Indskriften forekommende Form **✕** afviger fra **χ**, som er den ældste og sædvanlige Form, og hin er ellers ikke funden i Norden. Derimod stemmer den, som jeg foran har vist, overens med en Form, som Runen har i flere haandskrevne Optegnelser af de angelsaksiske Runer. Dette synes at vise, at Gjevedal-Indskriften er en af de seneste Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Det kan sammenlignes, at Rök-Indskriften og den sene Roes-Indskrift fra Gotland har en Form af **d**-Runen, som stemmer overens med den angelsaksiske Form og afviger fra den ældre nordiske Form af Runen **d**.

Ogsaa andre Former i Gjevedal-Indskriften henviser til den seneste Del af den Tid, i hvilken den længere Rækkes Runer brugtes.

¹⁾ Jeg finder det dristigere og mindre sandsynligt at opfatte Tegnet mellem **ansa** og **ui** som et Skilletegn og at forstaa **ansa** som Genetiv Flertal = oldn. *ása*.

Saaledes Formen af 1ste Rune. De to Kviste staar her længere fra hinanden og den nederste Kvist er længere nede end paa Rune 4 og paa Rune 10. Hermed kan sammenlignes, at *óss*-Runen som sidste Rune paa Flistad-Stenen (Arkiv f. n. F. XVIII S. 1 ff.), hvor den er skreven som Stuprune, har de to Kviste meget langt fra hinanden og anden Kvist nær ved Basis, medens derimod *óss*-Runen som tredje Rune fra Slutningen har en væsentlig forskjellig Form. Ogsaa kan det nævnes, at *óss*-Runen paa Belgu-Stenen i Binderunen **ha** har Kvistene langt fra hinanden og anden Kvist langt nede; se S. 465.

Flistad-Indskriften har jeg sat til omkring 750—775 og Belgu-Indskriften har jeg sat til omtrent samme Tid.

Fremdeles er at mærke Formen af den to Gange forekommende **s**-Rune. Denne staar nærmere ved den i den kortere Rækkes Skrift sædvanlige Form end ved de Former, som pleier at bruges i den længere Rækkes Skrift. Dog er Formen noget oprindeligere end den senere med to lodrette Stave. Formen er nær beslægtet med Formen af **s**-Runen paa Råfsal-Stenen (750—775) og oprindeligere end den Form, som findes paa den omtrent samtidige Sølvesborg-Sten. Frerslev-Stenen har en Form af **s**-Runen, som er nær beslægtet med Råfsal-Stenens.

u-Runen har her ret (ikke krummet eller kantet) Sidestav. Lignende Former af **u**-Runen findes bl. a. i Indskriften paa Dopskøen fra Torsbjærg Mose, i Lindholm-Indskriften og i den her foran S. 462 meddelte Indskrift med den kortere Rækkes Runer paa en Brynsten fra Belgu. Paa Aarstad-Stenen har **u**-Runen Sidestav af lignende Form, men der er ogsaa Hovedstaven skraa.

Efter **ui** er lidt over Runernes Midte en rund Prik anbragt som Skilletegn. Ligesaa er i Råfsal-Indskriften Indskriftens to Ord adskilt ved en rund Prik, som er anbragt lidt over Runernes Midte.

Runeformerne synes at vise, at Gjevedal-Indskriften er fra 8de Aarh., vel snarest fra omkring 750.

Indskriften har *óss*-Runen med den overste Kvist udgaaende fra den rette Stavs Top 3 Gange med Betydning **a** og har ingen anden *a*-Rune. Ogsaa i andre sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer er *óss*-Runen, endnu med overste Kvist udgaaende fra den rette Stavs Top, den eneste *a*-Rune. Saaledes i Martebo-Indskriften fra Gotland, som vel er lidt ældre end 800. Som *a*-Rune forekommer *óss* ogsaa i den sene Tanem-Indskrift (Nr. 31) og med mindre oprindelige Former i Indskrifterne paa Hammeren (Nr. 32) og fra Belgu (Nr. 43).

Indskriften har i **ui** Runen **u** som Tegn for *w* eller *v* i Fremlyd. Ligesaa bruges **u** som Konsonanttegn i flere forholdsvist sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Saaledes f. Eks. i **ue** Odemotland, hvilket jeg nu opfatter som første Sammensætningsled, se Rettelser og Tillæg i det følgende.

Formen **ui**, som stemmer overens med den historiske svenske *vi*, er opstaaet af **wīha*. Den stemmer overens med Formen **ue** i Odemotland-Indskriften deri, at *h* og det udlydende *-a* er svundet. Efter en af mig fremsat Formodning skulde Nomin. og Akkus. **wīha* lydret blive til *vé*, medens Dativ **wīhē* lydret skulde blive til **vī*.

Ogsaa *sia*, som i Skrift stemmer overens med oldn. *sia* (*sjá*), er en sen Form; thi oldn. *sjá* er ifølge Lidén (Arkiv f. n. F. IV S. 111) opstaaet af **se-a*, **se-ǫh*. Jfr. **runar** Istaby og Björketorp, af den ældre Form **runor**. At Gjevedal-Indskriften i Udlyd har **a** af langt *o*, er analogt med, at et *a* her er svundet efter *g* i **ansag**.

ansag viser sig som en forholdsvis sen Form derved, at det mangler *-a* i Udlyden. Men dette Adjektiv er tabt i det historiske Sprog og dets Brug taler kanské imod at sætte Indskriften længere ned end til 750. Hvis **ansag** er Nomin. i Ental Intetkjon og ikke første Sætningsled, saa viser det ogsaa herved hen til Tiden før den historiske Sprogform.

Endelig er Formen **ansag** ved Bevarelsen af *n* ældre end den historiske Sprogform. I **asugisalas** paa Kragehul-Spydstagen og i **asugas** Myklebostad A er Næselyden ikke betegnet. Naar vi i **ansag** har bevaret en Næselyd, som i den historiske Tid ikke udtrykkes ved Runen *n*, saa kan dermed sammenlignes, at vi i Udlyd i *imun* paa Skee-Stenen, i *nafE(?)sun* paa Gimso-Stenen og i en Præteritumform paa **-þun** paa den gotlandske Martebo-Sten (foran en Vokal) har bevaret en Næselyd, som er forsvunden i den historiske Sprogform.

Ogsaa efter Sprogformerne finder jeg det sandsynligt, at Gjevedal-Indskriften er fra 8de Aarh., kanské nærmest fra omkring 750.

I det foregaaende har jeg formodet, at det Træstykke, hvorpaa Runerne var indridsede, oprindehig havde havt sin Plads i et hedensk Hov, men at dette Træestykke siden, da en Stavkirke blev bygget tæt ved, blev anbragt i denne.

Dette synes at stemme vel med historiske Kjendsgjærninger. Vi ved, at de kristne Kirker ofte blev byggede tæt ved den Tomt, hvor et hedensk Hov havde staaet. Dette fremgaar bl. a. deraf, at mange Kirker i vort Land hed *Hofs kirreja*.

I Flatobogen I S. 442 fortælles, at Gissur hvide og Hjalte Skeggesson af Tommer, som de havde med fra Norge, byggede en Kirke nær ved det Sted, hvor et hedensk Hov havde staaet.

Det fortælles ogsaa, at Tommer fra et hedensk Hov kunde bruges i en Kirke, som blev bygget i Nærheden. I Flatobogen I S. 439 f. meddeles et Sagn om en Bonde Torhall paa Knapstad paa Island, hvilket jeg her gjengiver væsentlig efter Nicolaysen i [Norsk] Historisk Tidsskrift 2den Række VI S. 278: Torhall, som var helselos, saa Kong Olav Tryggvesson komme til sig og love ham Bedring, hvis han vilde nedtage Gaardens store Hov og med Tommeret paa et nærmere angivet Sted reise en Kirke af saadan Størrelse og Form, som Kongen ridsede op for ham med Enden af sin Spydstage. Torhall gik Morgenen efter straks i Vei med at nedbryde Hovet, blev siden dobt og frisknede til, efterat han havde opført Kirken, saaledes som foreskrevet, i Faderens, Sonnens og den hellige Aands Navn.

Arendt siger kun, at den Indskrift, af hvilken han tog Aftryk i Gjevedals Kirke, var »i Træ«. Men vi ved ikke, hvorledes Indskriften var anbragt. Af den Fortælling af en Bonde 60 Aar efter Arendt's Besog i Gjevedals Kirke, som er meddelt ovenfor S. 471 f. Anm., tør jeg intet slutte om Indskriftens Anbringelse.

Jeg har søgt at gjøre det sandsynligt, at den Runeindskrift, hvoraf Arendt's Aftryk her er meddelt, har været i Gjevedals Kirke, men oprindelig i et hedensk Hov tæt ved den Tomt, hvor Kirken senere blev bygget. Derimod vover jeg ikke i Indskriften at finde noget Bidrag til Besvarelse af det Spørgsmaal, om det hedenske Hov var, ligesom Kirken, bygget af Stavværk eller ikke.

Professor i Botanik N. Wille har godhedsfuldt meddelt mig følgende:

»Hvis Træ bevares indenhus, saa det beskyttes mod Væde eller Fugtighed, kan det vistnok, om ikke ydre Vold af Mennesker eller Insekter kommer til, holde sig væsentlig uforandret i omtrent ubegrænset Tid.

Af Træsorter, som er særlig holdbare, kan nævnes Eg og Mahnfuru; særlig den sidste, som jo bestaar af Furuens indre af Harpix gjennemsatte Dele, er ogsaa meget modstandsdygtig ligeoverfor Insekter og Fugtighed, hvad godt bevarede Furustokke i vore Torvmyrer og paa Bunden af Indsøer noksom leverer Bevis for.

Under Forudsætning af, at nævnte Indskrift har været beskyttet mod Regn og Fugtighed, f. Ex. ved at den har været anbragt inde i Kirken, er der intet-somhelst til Hinder for, at den kan have holdt sig i det væsentlige uforandret i 2000 Aar eller mere.

Efter det Sted at domme, hvorfra Indskriften stammer, ligger det nær at antage, at den har været indskaaret i Eg eller Furu.«

45. Worm's norske Runekalender.

Literatur. O. Worm, *Fasti Danici*, ed. II (1643) p. 91 f. (med Tegning). — Liljegren, *Run-Urknnder* (1833) S. 260, Nr. 2773. — F. Magnusen i *K. Danske Vid. Selsk. Afhandl.* 6te Deel (1841), S. 402 Anm. 2., 634—635. — Stephens, *Run. Mon.* I (1866—67) S. 162, II (1867—68) S. 866—869 (med Tegning efter Worm), Foreword S. XXXII. — V. Sreznevskij, *Sjevernyj rjeznoj kalendar'* (St. Petersburg 1874) S. 66—67 (med Tegning). — S. Bugge, *Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke* (1877) S. 38 Anm. 1. — Wimmer, *Runenschrift* (1887) S. 127, 234, 304. — S. Bugge, *Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden* (*K. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad. Handl.* N. F. XI, 3) (1888) S. 72, 74.

Grundlag for Behandlingen. Den ovenfor anførte Tegning hos Worm.

Tegning. Gjengivelsen af Worms Tegning hos Stephens.

I Worm's *Fasti Danici*, ed. II (1643) S. 91 findes den her i det følgende gjengivne Tegning af en paa Ben fremstillet Kalender, hvortil Worm knytter følgende Bemærkninger:

»Ad hanc classem [fastorum perfectorum] nescio an referam peculiare illud genus quod ossi concavo, partem mandibulæ grandioris cujusdam piscis repræsentanti insculptum est, longitudine trium quartarum ulnæ, latitudine circa basin, unius, figurâ triquetra, ex Norvegia allatum. Quamvis enim tres exhibeat notarum ordines, signorum scilicet festivalium, Cycli Solaris & Lunar, ultima tamen hæc valde est imperfecta, & notis distortis tandem addita, ut ex ejus icone apparet.

Utrinque tam concava quam convexa parte, limbo quasi cingitur, ex tribus dictis notis constante, ita quidem ut quævis series unam anni partem compræhendat, á die Calixti incipiendo. Non est quod singulorum enodatione occupemur, cum ex præcedentibus satis constet. Hoc non omittendum quod Circulorum qui circa basin conspiciuntur alter in convexa parte, Solaris sit, in concava Lunar, quamvis inutilis ac omni ex parte nequaquam perfectus.«

»Til denne Klasse [af fuldstændige Kalendere] skulde jeg være tilbøielig til at henføre det særegne Eksemplar af en Kalender, som er indridset paa det hule Ben, der danner en Del af en større Fisks Kjæveben. Længden er $\frac{3}{4}$ Alen og Bredden paa det bredeste $\frac{1}{4}$ Alen; Formen er trekantet. Den er kommen fra Norge. Den fremstiller tre Rækker af Tegn, nemlig Mærker for Festdagene, for Solecyklen og Maaneykelen. Men dog er den sidste Række meget ufuldkommen og tilføiet tilsidst med fordreiede Tegn, saaledes som Billedet viser.

Paa begge Sider, baade paa den konkave og den konvekse Side, har den nær Randen ligesom et Belte, som bestaar af de nævnte Slags Mærker, saaledes at hver Afdeling omfatter en Del af Aaret, med Calixtus's Dag [14de Oktober] til Udgangspunkt. Jeg behøver ikke her at gaa ind paa Forklaringen af Enkelt- hederne, da disse tilstrækkelig vil forstaaes af det foregaaende. Men jeg vil bemærke, at af de to Cirkler, som sees i den bredeste Del, har den ene, paa den konvekse Side, Hensyn til Solen, den anden, paa den konkave Side, til Maanen, denne dog mangelfuld og i enhver Henseende ufuldkommen.«

Om denne Kalender siger F. Magnusen (K. Danske Vid. Selsk. Afhandl. VI (1841) S. 635 Anm.), at han ikke har kunnet opspørge den i de danske Museer, »saa at den nu maa ansees for tabt«. Heller ikke senere har noget Spor af Kalenderen været fundet.

Worm siger, at Kalenderen er fremstillet paa Kjævebenet af en større Fisk. Stephens (II 868) meddeler en af Japetus Steenstrup given Oplysning, at det har været Kjævebenet »of the Porpoise« (d. e. en Nise, *Delphinus phocæna*).

Professor i Anatomi Gustav Guldberg har velvillig meddelt følgende om det Benstykke, hvorpaa Kalenderen er indridset: Billedet fremstiller den bagerste Del af en halv Underkjæve af en middelstor Tandhval, f. Eks. en Spækhugger (*Orea gladiator*), der har meget haardt Ben, eller en anden Art, der har havt en Længde af omkring 15—20 Fod. Den forreste Ende af Kjævebenet er afskaaret, og straks indenfor er der gennem Benet boret et Hul, hvori et Baand er fæstet, formodentlig til at hænge Kalenderen op i. Afbildningen viser Konvekss- fladen, hvilket sees af, at Ledfladen bagtil er ligesom væltet mod Tilskueren. Den konvekse Flade, som har vendt udad, har været tilskaaret paa Kanterne, da en konstant Udvækst oventil er borte. Ogsaa Konkavfladen, som har vendt indad, maa have været tilskaaret, idet en Del af Kjævens indre plane Væg har været borttaget, saa at den ydre Benflade eller Væg kunde være helt tilgjængelig paa Indsiden. Tandhvaler af den Størrelse som ovenfor nævnt hører til de mere sjældne Forekomster i Egnene ved og lige udenfor Kristianiafjorden, men muligens var de hyppigere for i Tiden. Derimod har man fra Vestkysten af Norge ikke sjælden Eksempel paa Stranding eller ialfald hyppigere Optræden af saavidt store Tandhvaler.

Grunden til, at Worms Runekalender paany udgives i nærværende Værk, er, at denne nærmest Randen og udenfor Dagbogstavtegnene (se om disse Prof. Geelmuyden i det følgende) til begge Sider langsefter har en Indskrift, hvis Tegn af Runeforskerne er blevne opfattede som den længere Rækkes Runer. Disse Tegn er paa den ene (den venstre) Side (*a*) skrevne fra venstre mod høire, paa den anden

(den høire) Side (»b«) omvendt. Om den Række med lignende Tegn, som jeg kalder «c» og som ligeledes er skreven fra høire mod venstre, se i det følgende.

Da jeg selv ikke er kyndig i Tidsregning eller Astronomi, har jeg for at faa Oplysning om Kalenderen og særlig om den kalendariske Betydning af de ydre Indskriftrækker og af de Tegn, som staar i Forbindelse hermed, henvendt mig til Professor i Astronomi H. Geelmuyden. Han har med den største Velvilje meddelt mig vigtige Oplysninger, som jeg med hans Tilladelse her gjengiver.

»Hvad Worm siger om »tam concava quam convexa parte« kan jeg ikke forstaa anderledes, end at Sommerhalvaarets Kalender har været indskaaret paa Benets anden Side, som da maa have været den hule, da den afbildede er den konvexe, baade ifølge Tegningen og fordi den indeholder Solcirkelen ved den brede Ende. Hvad Worm kalder »Maanecirkelen«, som skulde staa paa den konkave Side, har da formodentlig været de 19 Gyldental i naturlig Orden. Det er Skade, at han ikke har fundet det Umagen værd at afbilde ogsaa denne Side af Kalenderen.

At den ydre Rækkes Tegn har været tilfoiede bagefter, slutter jeg deraf, at Gyldentallet for 14de Oktober (se i det følgende) har overlevet Bruddet ved at være anbragt indenfor Rammen, thi det viser, at der allerede fra Begyndelsen af har været for trang Plads til at sætte det i Flugt med de øvrige, hvad vistnok ikke havde været Tilfældet, om begge Rækker var skaaret samtidig.«

»Det interesserede mig meget at gjenmemgaa den ydre Indskrift paa den gamle Runekalender. Det kan ikke være tvivlsomt, at den skal forestille Gyldentallene, og jeg tror, at Tegnene i Virkeligheden er at betragte som Forvanskninger af vore almindelige arabiske Tal, eller maaske rettere er at henføre til ældre Former af disse. Ligheden mellem Sifrenes nuværende Former og Runekalenderens Tegn er vistnok ikke iøjnefaldende for andre Tal end 1 og 8; men hvad der ikkedestomindre bragte mig ind paa denne Tanke, er den Maade, hvorpaa de tosifrede Tal er gjengivet. Dette er nemlig gjenmemgaaende skeet paa den Maade, at der er sat en ret Streg, altsaa et Ettal, paa Siden af det andet Siffer, enten saaledes at begge er forenet til et eneste Tegn, eller frit paa Siden. Det sidste er Tilfældet med Tallene 14, 16 og 18, hvor Tegnene ikke egnede sig for Sammenknytning. I begge Tilfælde er Stregen anbragt paa den følgende Side, altsaa tilhøire, naar Indskriften gaar fra høire til venstre. Tallet 10, hvis andet Siffer 0 ikke forekommer blandt Gyldentallene, er gjengivet ved en Streg med et firkantet Nul anbragt midt paa Stregen paa den forangaaende Side. Imidlertid maa jeg, for at gjenmemføre Forklaringen, forudsætte nogen Skjodesløshed hos Runeskjæreren.

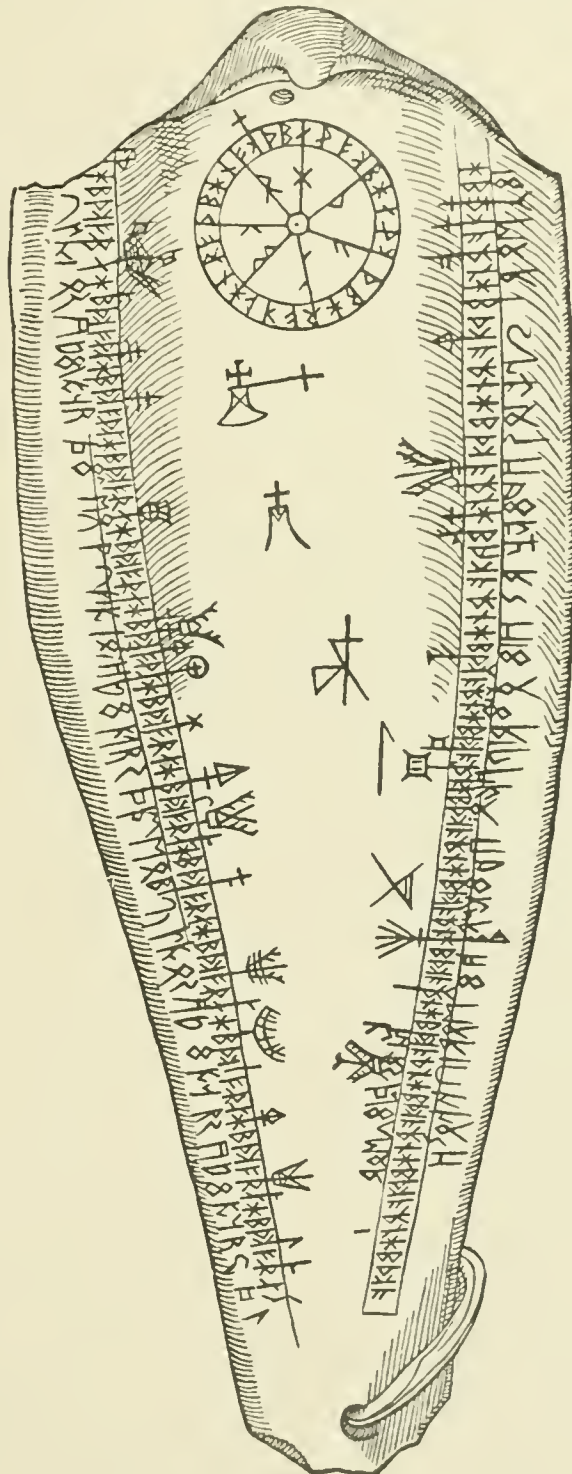
Jeg skal forudskikke en Bemærkning om de to indre Indskrifter, af hvilke den inderste bestaar af de sædvanlige, mere eller mindre vilkaarlige Tegn, som brugtes for at fremhæve Aarets Mærkedage. Den anden bestaar af 7 Runer gjentaget i regelmæssig Rækkefølge 26 Gange, dog saaledes at de to sidste Runer mangler i

den 26de Periode. Jeg kalder dem for Kortheds Skyld Dagruner, da de har samme Bestemmelse som ellers i ældre Kalendere Alfabetets syv første Bogstaver, som anbragtes fra 1ste Januar udover alle Aarets Dage, ligeledes i regelmæssig Rækkefølge, saaledes at en given Ugedag blev betegnet med samme Bogstav hele Aaret igjennem. De samme syv Runer gjenfinder man i den lille Cirkel, som er indskaaret ved Benets brede Ende, og som tydeligvis gjengiver den saakaldte Solcirkel, der har til Hensigt at bestemme Aarets Søndagsbogstav.

Jeg gaar ud fra, at disse Dagruner bliver at sammenstille med de sædvanlige Dagbogstaver paa følgende Maade:

*	B	B	K	E	R	I
	a	b	c	d	e	f
						g

Med Tilhjelp af Mærkedagene kan det da afgjøres, at Indskriften, som paa begge Sider begynder ved Benets brede Ende, begynder med 15de Oktober og gaar fra venstre til hoire til 14de Januar; paa den anden Side, hvor den gaar fra hoire til venstre, begynder den med 15de Januar og ender med 13de April. For Vinterhalvaarets første Dag, 14de Oktober, findes altsaa ingen Dagrune; men Grunden hertil gjætter man let af Tegningen, som viser, at et lidet Stykke af Benet har været afbrudt. Ved Skjæringen af Dagrunerne har den Regel været fulgt, som ogsaa paa et Par Undtagelser nær har været gjennemført i den ydre Indskrift, at enhver Rune vendes om, naar Indskriften forandrer Retning. Kun de Runer, som er symmetriske om en Linie op og ned, ser altsaa ens ud paa begge Sider af Benet.

Længst til hoire i den Del af Indskriften, som gaar fra venstre til hoire, altsaa ret ud for 14de Januar, staar der et Tegn, som ikke indgaar i Rækken af Dagruner. Et tilsvarende Extrategn findes ogsaa i den ydre Indskrift. Betydningen af disse kjender jeg ikke. De har maaske kun til Hensigt at henvise til Fortsættelsen paa den anden Side.

I Rækken af Dagruner er der ogsaa paa et andet Sted et Brud, idet der efter tredie Juledag er indskudt en enkelt Streg. Denne har imidlertid sin Betydning. I et Aar med 365 Dage vil 31te December altid faa samme Dagbogstav som 1ste Januar. I en Kalender, hvor Nytaarsdagen falder midt inde i Rækken, vilde man altsaa faa den samme Rune to Dage itræk. Dette er undgaaet ved den indskudte Streg. Hvorfor Stregen netop er indskudt 28de December, ved jeg ikke, medmindre det skulde være fordi den derved er kommet mellem to Runer, som begge vender Ryggen til, saa der var bedre Plads. Den Feil, som dette vilde medføre i Dagbogstaverne for Aarets tre sidste Dage, kunde man undgaa ved at skifte Søndagsbogstaven 28de December istedenfor 1ste Januar.

Jeg kommer nu til den ydre Indskrift. Til Undersøgelse af denne tog jeg for mig den saakaldte permanente julianske Kalender, saaledes som man finder den aftrykt paa mange Steder f. Ex. i Honoratus Bonnevis Bog »Den julianske og den gregorianske Kalender« (Christiania 1886) p. 77. Den indeholder, foruden Dagbogstaverne for alle Aarets Dage, de efter en vis Plan fordelte Gyldental, som har den Betydning, at Nymaane indtræffer hver Dag, hvor Aarets Gyldental er anført. Gyldentallet voxer med 1 for hvert Aar og kan findes ved at dividere Aarstallet (e. Kr.) med 19 og lægge 1 til Resten. Da Nymaane indtræffer hver 29de eller 30te Dag, medens der kun er 19 Gyldental at fordele paa et saadant Tidsrum, bliver der nødvendigvis nogle Dage uden Gyldental, dog aldrig to itræk. Dette betyder naturligvis ikke, at Nymaane ikke kan indtræffe paa saadanne Dage, men kun, at man ved den cykliske Forudberegning lader sig noie med en Feil, som ikke overstiger en Dag.

Ved nu at sammenligne disse Gyldental og de tilhørende Dagbogstaver med Tegnene i den ydre Indskrift og Dagrunerne ret over fandt jeg, at Tegnene, betragtet som Gyldental, i alt væsentligt er anbragt paa de rigtige Dage; kun et Par Steder er de for Pladsens Skyld trængt over paa Nabodagen. De Former, hvorunder hvert Gyldental er gjengivet i Indskriften, er af Hr. Magnus Olsen sammenstillet i den S. 483 vedfoiede Tabel¹⁾. Hvor et Tal bestandig gjengives med det samme Tegn, synes Sagen klar; men herfra finder Undtagelser Sted, som jeg finder at burde specificere. Det er oiensynligt, at den ydre Indskrift skyldes en mere uovet Haand end Dagrunerne, som helt igjennem er skarpt og nitid skaaret. Der foreligger ogsaa Tegn paa, at Gyldentalene har været kopieret efter en ældre Kalender af en, som ikke har havt fuld Forstaaelse af Tegnenes Betydning.

Gyldentalene i den ydre Række begynder med 17de Oktober og ender med 2den April; der synes at have været god Plads til at fortsætte til Halvaarets Ud-

¹⁾ De Tegn, som i Tabellen er anbragte i Parenthes, forekommer i Skrift fra hoire mod venstre.

gang, men Fortsættelsen findes paa et andet Sted, hvorom nedenfor. Desuden er Gyldentallet for 14de Oktober synligt; uagtet nemlig Dagrunden for denne Dag er forsvundet ved det Brud, som ogsaa synes at have fjernet Gyldentallet for 15de Oktober, er Gyldentallet for 14de Oktober i Behold derved, at det har været anbragt indenfor Rammestregen.

A. I denne Række 17de Oktober—2den April mangler tre Gyldental, nemlig en Ener og en Toer, begge i November, og et Tretal 1ste Marts. Paa dette Sted (eller egentlig mellem 1ste Marts og 28de Februar) staar kun to smaa Prikker; men foruden at disse ikke kan antages at betyde 3, er det rimeligere, at de har været tilfoiet for at antyde den Dag, som kommer til i Skudaarene.

B. Mellem Tallene 2 og 3 synes der at være nogen Konfusion. Medens nemlig 3 overalt er gjengivet væsentlig paa samme Maade, finder man undertiden ogsaa det samme Tegn anført, hvor der skulde staa 2. Denne Forvexling kan maaske tilbageføres til en bestemt Grund. Gjennemgaar man Gyldentallene i den julianske Kalender, vil man finde, at Overgangen fra et Tal til det følgende sker ved enten at lægge 8 til eller trække 11 fra, saa-

ledes at man altid holder sig inden Rækken 1—19. Naar man saa kommer til 31te December, finder man der Gyldentallet 13, hvorefter alting begynder forpaa igjen. Men 1ste Januar har Gyldentallet 3, ikke 2. For en Kalender med Nytaarsdagen midt i Rækken maatte dette stille sig som et Brud, som kan tænkes at have voldt Forvirringen.

Som Folge heraf er ogsaa Tallet 13 overalt gjengivet ens, men det samme Tegn findes ogsaa flere Gange for 12.

1				11	H	A	A
2	z	9	(b)	12	T	B	P
3	z	z	z (p)	13	R		
4	8			14	IX		
5	f	y	y	15	M		
6	K	K	(J)	16	V		
7	^	人		17	r	r	
8	8			18	18		
9	7	(9)	(2)	19	v	v	(v)
10	b						

C. Ved Tallene 14 og 16 mangler undertiden Sidestregen; navnlig forekommer dette ret hyppig ved 16. Det er muligt, at en Forlængelse nedad af den Streg, som Tegnet for 6 indeholder, skal erstatte den manglende Sidestreg, men nogen fast Plan synes ikke at være fulgt.

D. Paa tre Steder, nemlig ved 28de Februar, 16de Marts og 30te Marts, er tydeligvis ved en Misforstaaelse af Runeskjæreren, Sidestregen ved 14 eller 18 overført til Runen ved Siden af. Paa sidstnævnte Sted har til Gjengjeld Firetallet optaget en Streg, som ved at forenes med Siderunen ved en kort Tverstreg gjør denne til 6, som den skal være. Dette er det eneste Tilfælde, hvor jeg har maattet supponere, at der mangler en Tverstreg. Ogsaa et andet Sted, nemlig 6te December, synes en lignende Misforstaaelse at ligge til Grund for, at Tallet 18 har faaet en usædvanlig Form, idet den ovre Lokke af Ottetallet ikke er sluttet, men i sin defekte Skikkelse er bragt i Forbindelse med Sidetallet 7, som derved ogsaa har faaet en usædvanlig Form.

E. Endelig har jeg paa tre Steder, samtlige i Februar Maaned, maattet antage en ligefrem Feil, nemlig 11 for 10, 4 for 15 og 18 (eller maaske 8) for 4. De to sidste forekommer ved Siden af hinanden ved 17de og 18de Februar. Side-

stregen ved 18 er ganske kort og staar indenfor Rammestregen; Firetallet har faaet en liden Hage oventil, ligeledes indenfor Rammen. Begge Dele er maaske kun tilfoiet for at antyde en Feil.

Som ovenfor nævnt slutter den ydre Række af Gyldental ved 2den April. Fortsættelsen findes imidlertid indenfor Rammen, hvor Tegnene er anbragt ret over Dagrunerne fra 21de Marts til 8de April, men hele Veien omtrent 16 Dage forskudt bagover, hvorved Gyldentallene kommer til at angive Fuldmaaner istedenfor Nymaaner¹⁾. Dette staar tydeligvis i Forbindelse med Paaskefuldmaanen, hvis Ydergrænser efter den almindelige Regel var (og er) 21de Marts og 18de April. Ved at sammenligne med den julianske Paasketabel (se f. Ex. Bonnevie p. 81; jfr. nedenstaaende Tabel, hvor PF. betegner Paaskefuldmaane og G. Gyldental) vil man

	PF.	G.		PF.	G.		PF.	G.		PF.	G.	
Marts	21.	16		Marts	29.	18	April	5.	1	April	13.	3
	22.	5			30.	7		7.	9		15.	11
	24.	13		April	1.	15		9.	17		17.	19
	25.	2			2.	4		10.	6		18.	8
	27.	10			4.	12		12.	14			

finde, at Tegnene isaafald er rigtig anbragt saalangt de rækker; kun det sidste, et isoleret Ettal, som staar længst tilvenstre, er anbragt over 8de April istedenfor 5te April. Ogsaa tilhoire for 21de Marts staar en saadan isoleret Streg, der rettelig tilhører 21de Marts som Sidestreg til 16. Runeskjæreren synes at have opfattet disse to Streger som et Slags Ramme om Paaskefuldmaanerne. Dagmærket for Mariæ Bebudelsesdag er anbragt over Paaskefuldmaanerne for 24de og 25de Marts.

Ved disse Paaskefuldmaaner er der en Mærkelighed, som muligens peger tilbage paa et Forbillede af en bestemt Art, og isaafald af meget hoi Alder. Af de to Gyldental (19 og 8), som skulde danne den umiddelbare Fortsættelse af den ydre Række, og som efter den almindelige Regel bringer Paaskefuldmaanen paa 17de og 18de April, er det sidste udeladt, hvorimod det første er anbragt over 21de Marts, hvor det staar ret under det Gyldental (16), som rettelig tilkommer denne Datum og som indleder den videre Fortsættelse af den ydre Række. Det er altsaa forskudt paa det nærmeste en Maaned tilbage.

Dette staar muligens i Forbindelse med den Dissens i Paaskeberegningen, som gjennem en Række af Aarhundreder fandt Sted mellem Occidenten, repræsenteret af Biskopen i Rom, og Orienten, repræsenteret af Biskopen i Alexandria, som efter Kirkemødet i Nicæa havde til Embedspligt at forudberegne Paasken. Medens Alexandrinerne bestandig hævdede en og samme Regel, nemlig den som fremdeles gjælder, var Latinernes Regel mindre konstant og heller ikke ens overalt; men Modstanden gik fremfor alt ud paa ikke at sætte Paasken saa sent, som den af og til faldt efter den alexandrinske Regel. Ifølge Ideler varede de sidste Efter-

¹⁾ Da man ved Nymaane forstod det stændte Ny, regnedes Fuldmaanen at komme 13 Dage efter Ny, altsaa 16—17 Dage før den følgende Nymaane.

dominger af denne Strid lige til Udgangen af det 8de Aarhundrede, længst blandt den keltiske Befolkning paa de Britiske Oer.

Jeg tænker mig altsaa, at det oprindelige Forbillede for Runekalenderen har været en juliansk Kalender fra denne Tid med Paaskefuldmaanerne anbragt efter en Variant af den latinske Regel. Den har naturligvis været skrevet paa Skind med romerske Tal og har vel været kopieret gennem en Række Generationer. Da saa sluttelig den Tid kom, da den skulde overføres til en nordisk Primstav, var de romerske Tal ganske utjendlige paa Grund af sin store Bredde; men da de arabiske Tal efterhaanden kom i Brug, kunde Overføringen let ske.

De ovenfor nævnte tre Feil i Runekalenderen kan da maaske allerede have indsneget sig ved Kopieringen i den latinske Tid (XI for X, IV for XV, VIII for IIII).

Jeg skal dog medgive, at Grundlaget for denne Formodning kan synes noget svagt, men jeg har villet nævne den som den eneste Forklaring, jeg kunde finde paa, af det Faktum, at Runekalenderen har to Paaskefuldmaaner for 21de Marts.

Sluttelig skal jeg tilføie, at da Primstave med Gyldental, saavidt jeg ved, kun undtagelsesvis har været fundet her i Landet, har jeg sammenlignet Tegningen med de i Rudbecks *Atlantica* afbildede svenske Runestave; men Runerne for Gyldentallene er her ganske forskellige.«

a¹⁾.

		D.	G.	
a 1.	Okt. 14.	g.	12.	Gyldentallet anbragt indenfor Rammen. Dagbogstaven mangler, antagelig afbrudt.
		15.	a. 1;	mangler, har vel været anbragt i Flugt med de øvrige og er afbrudt.
2.	17.	c.	9.	
3.	19.	e.	17.	
1.	20.	f.	6.	Den øvre Del af Gyldentallet stoder til Dagbogstaven.
5—6.	22.	a.	14.	Sidestregen staar nærmere den foregaaende, men synes dog at høre hid.
7.	23.	b.	3.	
8.	25.	d.	11.	
9.	27.	f.	19.	

¹⁾ Paa den af Prof. Geelmuyden forfattede Tabel, som meddeles i det følgende og hvorfra Tabellen S. 483 er sammenstillet, er Tegnene i de ydre Indskrifter betegnede ved Tal, og den samme Betegnelse vil ligeledes blive anvendt senere i Afsnittet om Worms Runekalender. Den fra venstre mod høire gaaende Række, som efter Professor Geelmuyden har begyndt med 14de Oktober og som slutter med 14de Januar, er betegnet ved »a«. Den fra høire mod venstre gaaende Række, som begynder med 15de Januar og ender med 2den April, er betegnet ved »b«. De ligeledes fra høire mod venstre gaaende, indenfor Rammen anbragte Tegn (af samme Art som Tegnene i de ydre Indskrifter), som begynder med 21de Marts og slutter med 8de April, er betegnede ved »c«. Første Gyldental i den Række, som gaar fra venstre mod høire, (14de Oktober) er altsaa betegnet som a 1., o. s. v. Ved D. er i Tabellen betegnet Dagbogstav, ved G. Gyldental.

		D.	G.	
a 10.	Okt.	28.	g.	8.
		11—12.	b.	16.
		13.	c.	5.
	Nov.	2.	e.	13.
		3.	f.	2; mangler. Her begynder den ydre Randstreg.
		5.	a.	10.
		16—17.	e.	18. Sidestregen danner en Forlængelse af Dagbogstaven B ved Siden af.
		18.	d.	7; indenfor Rammestregen.
		19.	f.	15.
		20.	g.	4.
	(Ny Periode.)			
21.		13.	b.	12. Gyldentallet stemmer med den forreste Del af Figuren ved Okt. 14.
		14.	c.	1; mangler.
22.		16.	e.	9.
23.		18.	g.	17.
24.		19.	a.	6.
25—26.		21.	e.	14.
27.		22.	d.	3. Den ovre Del staar paa og indenfor Rammestregen.
28.		24.	f.	11.
29.		26.	a.	19.
30.		27.	b.	8.
31.		29.	d.	16. Sidestregen synes her erstattet ved Forlængelsen nedad.
32.		30.	e.	5.
33.	Dec.	1.	f.	13.
34.		2.	g.	2. Ligner meget Tegnet for 3 ved Okt. 23.
35.		4.	b.	10.
36.		6.	d.	18.
37.		7.	e.	7. Venstre Halvdel er rimeligvis at henføre til den manglende ovre Lokke paa 8-Tallet Dec. 6.
38.		9.	g.	15.
		10.	a.	4; mangler, men staar ved næste Dag.
39.		11.	b.	
	(Perioden afbrydes ved Aarskiftet.)			
40.		12.	e.	12.
41.		13.	d.	1.
42.		15.	f.	9. 9-Tallet synes her at have faaet en Extrastreg.
43.		17.	a.	17.
44.		18.	b.	6. Her ophorer den ydre Randstreg.
45.		20.	d.	14; Sidestregen mangler.
46.		21.	e.	3.
47.		23.	g.	11.
48.		25.	b.	19; staar ved den foregaaende Dag.
49.		26.	c.	8.
50.		28.	e.	16; Sidestregen synes her erstattet enten ved Forlængelsen nedad, eller maaske ved den indskudte ekstraordinære Dagstreg over.
51.		29.	f.	5.

		D.	G.	
a 52.	Dec.	31.	a.	13.
53.	Jan.	1.	a.	3.
54.		3.	c.	11.
55.		5.	e.	19.
56.		6.	f.	8.
57.		8.	a.	16; se Nov. 29.
58.		9.	b.	5.
59.		11.	d.	13.
60.		12.	e.	2.
61.		14.	g.	10.

b.

b 1—2.	Jan.	16.	b.	18.	
3.		17.	c.	7.	Dette Tegn forekommer kun her. Ogsaa Dagtegnet over har nogle Extrastreger.
4.		19.	e.	15.	
5.		20.	f.	4.	
6.		22.	a.	12;	betegner ellers 13, har faaet en Streg for meget.
7.		23.	b.	1.	
8.		25.	d.	9.	
9.		27.	f.	17.	
10.		28.	g.	6.	
11—12.		30.	b.	14.	
13.		31.	c.	3.	
14.	Febr.	2.	e.	11.	
15.		3.	f.	19.	
16.		4.	g.	8;	staar naermere den folgende Dag, Pladsen for trang.
17.		6.	b.	16;	Sidestregen mangler.
18.		7.	c.	5.	Har faaet en extra Tverstreg, som maaske skal sættes i Forbindelse med det foregaaende Tegn. Dette Tegn er ikke vendt om som de andre.
19.		9.	e.	13.	
20.		10.	f.	2.	
21.		12.	a.	10.	Feil, 11 for 10.
22—23.		14.	e.	18.	
24.		15.	d.	7.	Indenfor Rammestregen.
25.		17.	f.	15.	} Se de almindelige Bemærkninger i det foregaaende under E.
26—27.		18.	g.	4.	
28.		20.	b.	12.	Se Januar 22.
29.		21.	c.	1.	
30.		23.	e.	9.	Mere kantet end 9-Tal ellers.
31.		25.	gf.	17.	
32.		26.	ag.	6.	} Skal tydeligvis være $\text{X} \setminus \text{X}$.
33.		28.	cb.	14.	
	Marts	1.	d.	3;	mangler.
34.		3.	f.	11.	
35.		5.	a.	19.	
36.		6.	b.	8.	

		D. G.		
37.	Marts	8.	d.	16. Sidestregen mangler.
38.		9.	e.	5. Staar helt oppe paa Rammestregen. Se ogsaa Febr. 7.
39.		11.	g.	13.
40.		12.	a.	2.
41.		14.	e.	10. Reproduktionen synes her lidt defekt. Den ene Streg er for lang, saa det paa Tegningen ligner mere 11. Se næste Dag.
42.		16.	e.	18. Den manglende Sidestreg er maaske ved en Feil af Skjæreren overført til den foregaaende Rune.
43.		17.	f.	7. Over Rammestregen.
44.		19.	a.	15.
45.		20.	b.	4.
46.		22.	d.	12. Tegnet som Januar 22 og Febr. 20.
47.		23.	e.	1.
48.		25.	g.	9.
49.		27.	b.	17.
50.		28.	e.	6.} Her er tydeligvis en Feil af Skjæreren. Der skulde have
51.		30.	e.	14.} staaet (vendt mod hoire) $\text{K}'\text{X}$.
52.		31.	f.	3.
53.	April	2.	a.	11. Her slutter denne Række. Resten indenfor Randen muligens saa:

C.

c 1.	April	4.	c.	19. Gyldentallet staar ret over 21 Marts.
		5.	d.	8; mangler.
2.		6.	e.	16. Ret over foregaaende. En Sidestreg 4 Pladse til hoire horer muligens hid.
3.		7.	f.	5. Staar over 22 Marts.
4.		9.	a.	13.} Danner Underdelen af Figuren over 25 Marts.
5.		10.	b.	2.}
6.		12.	d.	10. Staar over 26 Marts.
De følgende Gyldental indenfor Rammen slutter sig til det følgende Halvaar saaledes:				
c 7—8.	April	14.	f.	18. Sidestregen har her faaet en Hage. Over 28—29 Marts.
9.		15.	g.	7. Over 30—31 Marts.
10.		17.	b.	15. Over 1 April.
11.		18.	c.	4. Over 2 April.
12.		20.	e.	12. Over 3 April.
13.		21.	f.	1. Over 8 April.

»Da Runekalenderen har til Hensigt at gjengive den permanente julianske Kalender, kan jeg ikke udlede noget om dens Alder. Det eneste Holdepunkt er den lille Cirkel ved den brede Ende, skjont ogsaa dette er lost nok. Hvis man gaar ud fra, at det Kors, som her er anbragt et Sted ved den ydre Rand, peger paa Søndagsbogstaven for det Aar, Kalenderen blev skaaret, saa var Aaret, hvis

det laa i det 14de eller 15de Aarhundrede, 1321, 1349, 1377, 1405, 1433, 1461 eller 1489. Men om Aarhundredet kan jeg intet sige.«

Kalenderens Tegn i Indskrifterne langs den ydre Rand er af F. Magnusen, Stephens, Wimmer og mig selv blevne opfattede som den længere Rækkes Runer. Dette var naturligt, fordi flere af Tegnene i sine Former ligetil er overensstemmende med den længere Rækkes Runer. Saaledes \mathfrak{M} , som er i Form overensstemmende med Runen for e ; \mathfrak{X} , Runen for o ; \mathfrak{R} r ; \mathfrak{Z} s . Andre Tegn afviger fra Runetegnene kun uvæsentlig, f. Eks. \mathfrak{H} fra Runen for h .

Paa den anden Side oplyser Professor Geelmuyden om den ydre Indskrift i det foregaaende: »Det kan ikke være tvivlsomt, at den skal forestille Gyldentallene, og jeg tror, at Tegnene i Virkeligheden er at betragte som Forvanskninger af vore almindelige arabiske Tal, eller maaske rettere er at henføre til ældre Former af disse.«

I Norden findes de arabiske Tal allerede meddelte i Islændingen Hauk Er-
lendssøns Afhandling *Algorismus*, som findes i Hauksbók (Cod. Arnarnagn. 544 qv.),
der sandsynlig er skreven mellem 1323 og 1329, (S. 416⁴ F. Jónssøns Udg.) og i
3 andre islandske Haandskrifter. Denne Afhandling er en Oversættelse af et latinsk
Digt fra 12te Aarh. *Carmen de Algorismo*, forfattet af Alexander de Villa
Dei¹⁾. Se herom F. Jónsson, Hauksbók S. CXXXI f.²⁾ Den af Professor Geel-
muyden ovenfor paaviste Sammenhæng mellem Kalenderens Tegn og de arabiske
Tal kan jo i sin Almindelighed ikke paa nogen Maade betvivles. Hans Formod-
ning, at Tegnene i de ydre Indskrifter paa Kalenderen forudsætter ældre Former af
de arabiske Tal, bestyrkes ved Sammenligning med Tallenes Former i den islandske
Algorismus, som her gjengives efter Hauksbók, hvor de er skrevne fra hoire mod
venstre³⁾. Her finder vi nemlig for 8, 7 og 4 væsentlig de samme Former som paa
Rune kalenderen. Og ved flere andre Tal, f. Eks. 5 og 6 nærmer Formerne sig
meget til de Tegn, som findes paa Rune kalenderen.

᠐᠑᠘᠕᠖᠑᠘᠑᠓᠒

Jeg tror dog, at den af Professor Geelmuyden paaviste Talbetydning af
Rune kalenderens Tegn og disses Forbindelse med arabiske Taltegn ikke behøver at
udelukke den for af flere Runologer antagne Forbindelse mellem Rune kalenderens
Tegn og den længere Rækkes Runer. Jeg tror, at den Lighed, som paa Forhaand
fandtes, mellem enkelte af de arabiske Taltegn og den længere Rækkes Runer,
f. Eks. mellem Taltegnet for 4 og Runen \mathfrak{X} o , har givet Anledning til, at Rune-

¹⁾ Udgivet af Halliwell i *Rara mathematica*, 2. Udg. 1841. Den islandske Oversættelse forud-
sætter en fra denne Udgaves Tekst noget forskjellig Bearbejdelse.

²⁾ Jfr. P. A. Munch i *Annaler f. nord. Oldk.* 1848 S. 353 ff.

³⁾ Hermed stemmer ifølge F. Jónsson Taltegnenes Former i *Hankels Geschichte der Mathe-
matik* S. 325 4de Række (der tilhører det 13de Aarh. indtil c. 1270) overens.

kalenderens Ophavsmand har kombineret de arabiske Taltegn med Formerne af den længere Rækkes Runer og dannet sine Tegn ved en Tillem্পning af begge. Saaledes er det Tegn, som Kalenderen bruger med Talbetydningen 15, i Form fuldstændig identisk med den længere Rækkes Rune for e, medens det ikke er identisk med noget Tegn for 15, som jeg kjender. Jeg skal i det følgende nærmere søge at paavise det gjensidige Forhold mellem Taltegnenes Former og Runeformerne.

Jeg tror endogsaa, at de ydre Indskrifter paa Runekalenderen ikke blot har den kalendariske Betydning at angive Gyldental ved Tegn, som er Forandringer af arabiske Tal, men at disse Indskrifter tillige, ialfald tildels, udtrykker en sproglig Mening, saa at de enkelte Tegn tillige har Bogstavbetydning og gjengiver Lyd.

Jeg skal søge at gjøre dette sandsynligt, idet jeg til en Begyndelse gaar ud fra en paa Kalenderen oftere tilbagevendende Gruppe af Tegn: a 8—14; a 28—33; a 47—52; a 54—59; b 14—19; b 34—39; jfr. b 53—c 4.

Jeg tolker i det følgende denne Gruppens enkelte Tegn som Runer og Udtryk for Lyd, uden her nærmere at tage Hensyn til Tegnenes Talbetydning.

1ste Tegn i denne Gruppe (a 8 o. s. v.) H er Runen H h. Tegnet har Talbetydningen 11. Gruppens første Tegn har paa de fleste Steder to Tværstreger, af hvilke den øverste lukker det øventil, saaledes f. Eks. a 8. Derimod er Tegnet andensteds, ligesom Runen for h, øventil ikke lukket; saaledes a 28.

Gruppens 2det Tegn H , som har Talbetydningen 19, læser jeg som Rune a¹⁾. Denne Runeform forekommer ikke i andre Runeindskrifter. Jeg holder den for at være en ved Indflydelse af det arabiske Taltegn for 19 opstaaet Forandring af en gammel Form af *úr*-Runen, sandsynlig af H , som først blev til H . H forekommer paa Istaby-Stenen med Betydning af a. En beslektet Form forekommer paa Gimso-Stenen som a 6, c 2 og c 6. Ved c 2 fortsættes paa Gimso-Stenen øverste (venstre) Del af den lodrette Stav nedenfor Tværstregen tildels i en svag lodret Streg. Se S. 392, 406 f.

Gruppens 3dje Tegn X , som har Talbetydningen 8, læser jeg som Rune k. Denne Runeform synes at maatte forklares som fremkommen for at faa Overensstemmelse med det arabiske Taltegn for 8. Som Rune er Tegnet vistnok opstaaet af den længere Rækkes Tegn X . Dette betegner i de ældste Indskrifter kun g. Men paa Rök-Stenen tillige k. Dette Runetegn er paa Kalenderen, for at faa Overensstemmelse med Taltegnet, baade øventil og nedentil blevet lukket ved Tilknytning af Runen < , som er bleven vendt om, saa at Vinkelenes Aabning vender nedad eller opad. Denne Rune < betegner i de ældste Indskrifter kun k, men paa Martebo-Stenen fra Gotland g. Kalenderens Tegn X indeholder altsaa baade det gamle Tegn for g og det gamle Tegn for k. Hermed kan sammenlignes, at Torvik-Indskriften B skriver *egk* for »jeg«; jfr. Tillæg.

Efter Gruppens 3dje Tegn følger som a 11 en skraa Stav, som har Talbetydningen 1. Denne Skraastreg mangler i Rækken ved Siden af de andre Tegn paa de øvrige Steder, hvor Gruppen forekommer. Jeg forbigaar derfor foreløbig ved Tolkningen af Runerne denne Skraastreg.

¹⁾ Egentlig skulde jeg have gjengivet Runen ved a, da jeg antager Tegnet for at være en Forandring af *úr*-Runen.

Gruppens 5te Tegn \mathcal{K} , som har Talbetydningen 6, læser jeg som Rune \mathfrak{o} . Tegnets Former paa de forskjellige Steder, afviger ikke lidet fra hverandre. Det har normalt to Kviste, som vender fra Indskriftens Begyndelse. Den nederste skraaner først nedad, men saa opad, saa at den danner en skarp Vinkel. Den overste Kvist skraaner regelret opad. Jeg holder dette Tegn for opstaaet af \mathfrak{f} -Runen. Det synes tydeligt, at dette Kalenderens Tegn er en Kompromis-Form, paa hvilken baade det arabiske Taltegn for 6 og Formen \mathfrak{f} af *óss*-Runen har faaet Indflydelse. *óss*-Runen har paa Rök-Stenen blandt den længere Rækkes Runer Betydningen af nasalt *u* foran *n*. Derimod har den i forholdsvis sene Former af den kortere Rækkes Skrift Betydningen *o*.

Gruppens 6te Tegn \mathcal{Q} , som har Talbetydningen 5, læser jeg som \mathfrak{n} . Tegnet har en Kvist til venstre, baade hvor der skrives fra venstre mod hoire og hvor der skrives i modsat Retning. (e 3 danner Undtagelse fra dette sidste.) Dette Tegn holder jeg for en ved Indflydelse fra det arabiske Taltegn for 5 opstaaet Forandring af Runen \mathfrak{t} , hvilken Runeform ikke blot forekommer i den kortere Rækkes Skrift, men ogsaa blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen. At Tegnet har en ret Stav, som har de omstaaende Tegns fulde Hoide, er begrundet i Runetegnets Form, men ikke overensstemmende med det arabiske Tals Form.

Gruppens 7de Tegn, som har Talbetydningen 13, er Runen *reid* \mathfrak{R} , som kun uvæsentlig er forandret ved Indflydelse fra Taltegnet for 13.

Den hele Gruppe bliver altsaa at læse **hakonr**. Jeg tror, at Overensstemmelsen med en virkelig Ordform her ikke er tilfældig, men tilsigtet af Runekalenderens Ophavsmand. Jeg holder **hakonr** for en forkortet Skrivemaade istedenfor **hakonaa**. At denne forkortede Skrivemaade her er anvendt, har paa den ene Side sin Grund i det Tal, som paa Kalenderen var nødvendigt. Men paa den anden Side har denne forkortede Skrivemaade (Runen *reid* istedenfor **ar** skrevet med Runen *yr*) Analogi i andre Runeindskrifter. Saaledes er i Rök-Indskriften (a Linje 4) skrevet *ualraub* og derefter over Linjen *r* (Runen *reid*), en forkortet Skrivemaade for *ualraubaa*. Jfr. Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 9. Analogi har vi ogsaa i *urnr* paa den sjællandske Frerslev-Sten (hvis Indskrift jeg holder for ældre end Wimmer), for *runaa*; se Wimmer II 321, 330.

Den her behandlede Gruppe, som kalendarisk angiver Gyldentallene 11, 19, 8, 16, 5, 13, indeholder altsaa efter min Mening Runerne for **hakonr** og skal sproglig tolkes *Hákona*, d. e. »Haakons«. Taltegnet 1 i Gyldentallet 16 er i denne Gruppe kun et eneste Sted (a 11) skrevet i Rækken mellem de andre Tegn. Paa de tilsvarende Steder (a 31, a 50, a 57, b 17, b 37; jfr. e 2) mangler derimod i selve Rækken en særskilt Betegnelse for Tallet 1. Dette er enten slet ikke betegnet eller betegnet paa anden Maade, f. Eks. ved Forlængelse af den rette Stav paa det Tegn, som betegner 6. At en særegen Betegnelse for Tallet 1 i Rækken her mangler paa de allerfleste Steder, er, tror jeg, gjort af Hensyn til Tegnenes sproglige Betydning, da **hakonr** giver en rigtig Sprogform, medens **hakionr** (a 11 = | i) vilde give en feilagtig Ordform.

Hvis det er rigtigt, at den her behandlede, ofte tilbagevendende Gruppe (a 8—14, o. s. v.) sproglig skal læses **hakonr** og betyder »Haakons«, saa forud-

sætter dette, at det nævnte Navn danner et Led af en Sætning og at altsaa ogsaa andre af Kalenderens Tegn ikke blot har kalendarisk Talbetydning, men ogsaa sproglig Betydning som Runer.

At dette virkelig forholder sig saaledes, skal jeg i det følgende søge at gjøre sandsynligt. Den i det nærmest foregaaende behandlede Gruppe af Tegn danner en Del af en større Gruppe, hvis Begyndelse dannes af to Tegn, hvis kalendariske Talbetydning er 18. Se b 1—2, b 22—23, c 7—8, a 16—17; jfr. b 42 og a 36.

Den her forekommende Betegnelse for Tallet 1 (b 1 o. s. v.) bestaar af en lodret Stav. Denne er oftest (saaledes som b 1) kun halvt saa lang som de omstaaende Tegn¹⁾; men har undertiden (saaledes a 25 og c 7) de omstaaende Tegns hele Længde. Den skal efter min Mening som Rune læses i. At Runens Stav oftest er forkortet, har Analogi i flere Forkortninger, som forekommer i den saakaldte Kortkvist-Type af den kortere Runerækkes Skrift.

Som b 1 er Tallet 1 betegnet ved en Halvstav, som ikke er forbunden med noget andet Tegn. Flere herfra forskellige Betegnelser for Tallet 1 har vi fundet i det foregaaende. Saaledes er ved a 8, a 9 og a 14 Tallet 1 ikke betegnet ved en særskilt Halvstav, men ved en ret Stav af fuld Høide, som er forenet med Tegnet for et andet Tal. I det følgende vil vi finde, at Tallet 1 ogsaa ved andre Taltegn, saaledes ved 15 og 17, betegnes ved en Stav, som er forenet med et andet Tegn. Denne inkonsekvente Betegnelse af Tallet 1 paa Kalenderen har sikkerlig sin Grund i Tillempning til flere indbyrdes forskellige Runetegn. Saaledes er f. Eks. Tegnet for 13 i sin Form tildels blevet bestemt ved Formen af Runen for r.

Allerede i det foregaaende er det vist, at Betegnelsen for Tallet 8 (b 2 o. s. v.) som Rune skal læses k.

Den her behandlede Gruppens to første Tegn b 1—2 bliver altsaa at læse ik. Dette har efter min Mening den sproglige Betydning »jeg«. Runen i gjen giver her sandsynlig Udtalens lukkede e.

Det er selve Runekalenderen, der her indføres talende som »Jeg«. Det er ganske almindeligt, at den løse Gjenstand, paa hvilken en Indskrift findes, i Indskriften indføres talende som »Jeg«.

Den her givne sproglige Tolkning af Gruppens to første Tegn som ik »jeg« synes, hvis Kalenderens ydre Indskrift overhoved har nogen Runebetydning og sproglig Betydning, at passe saa fortræffelig, at vi tør fortsætte og søge ved Siden af Talbetydningen en Runebetydning og sproglig Betydning af de Tegn, som i Gruppen staar mellem de Tegn, som jeg har læst ik »jeg« og hakonr »Haakons«. Ordet »jeg« kræver et Verbum, hvis Subjekt det er. Dette Verbum finder jeg i Gruppens 3dje og 4de Tegn.

Disse Tegn (b 3—4, b 43—44, c 9—10, a 18—19, a 37—38; jfr. b 24) læser jeg som Runer **ae**.

¹⁾ Sædvanlig begynder Tegnet ligesaa høit oppe som de omstaaende Tegn. Sjældnere er det en Halvstav, som gaar ned til de omstaaende Tegns Basis; saaledes a 5.

re er en af Hensyn til Tegnenes kalendariske Talbetydning foretagen Omflytning af Runerne **er**. Dette tolker jeg som »er«, Præs. Indik. af Verbet »være«. Runen *yr* betegner her i denne sene Indskrift ikke en anden Lyd end Runen *reid*. Men Runeristeren bruger i et Ords Ende, hvor Runen skal læses efter en Vokal, *yr*, medens han som Tegn for den samme Lyd bruger *reid* efter en Konsonant i et Ords Slutning; jfr. **hakonr** b 14—19. I **er** gjengiver **e** sandsynlig et mere aabent *e* eller *a*.

ik **er**, sandsynlig udtalt *ek* (med lukket *e*) *ær*, er en yngre Form for oldnorsk *ek em*.

Professor Joh. Storm har velvillig meddelt følgende Eksempler fra Middelalderens norske Sprog paa denne yngre Ordform. Dipl. Norv. I Nr. 69 S. 62 (Bergen 1280): *sem ek er overdugr ivir skipadr . . sem ek er skyldugr*; Dipl. Norv. I Nr. 233 S. 187 (Bergen 1336): *þar sem ek er vanr at sitia . . þeghar ek er allr* (i samme Brev *gefr ek, gerir ek*); Dipl. Norv. I Nr. 326 S. 257 (nden Sted 1351): *ek gerer ydr kunnikt at ek er skylduer*.

Det Tegn, hvis Talbetydning er 7 og hvis Runebetydning er **r**, har paa Kalenderen regelret tokloftet Form¹⁾. Paa flere Steder (f. Eks. b 3) slutter denne Tveklofts Spids sig til en lodret Stav. Det er Formen af det arabiske Tal 7, som har bevirket, at Runen *yr* her har en tokloftet Form. Men denne Form har i Runeskrift Analogi. I Torvik-Indskriften B, som er skreven med en sen Form af den længere Rækkes Runer, har Runen *yr* i en Binderune nedentil en tokloftet Form. Se S. 285. Og i den Form af Runen **ʀ**, som forekommer i Kortkvist-Typen af den kortere Rækkes Skrift, er Midtstaven og den ene Kvist nedentil forsvunden.

Jeg har i det foregaaende tolket tre Ord af Kalenderens her behandlede Tegngruppe sproglig som »jeg er . . . Haakons«. Hvis dette er rigtigt, maa man i de Tegn, som staar mellem ik **re** (b 1—4) og **hakonr** (b 14—19), søge ikke blot en Talbetydning, men ogsaa en Betegnelse for et Substantiv, hvoraf **hakonr** er styret. Man maa vente, at dette Substantiv betyder enten »Eiendom« eller »Arbeide« eller endelig bestemtere ligefrem »Kalender«. Vi skal nu se, om denne Forventning slaar til.

De angivne Tegn er b 5—13. Denne Gruppe er paa de forskjellige Steder skreven forskjellig, og naar man kun tager Hensyn til den kalendariske Talbetydning, maa man overalt i denne Gruppe forudsætte en eller flere Forvanskninger. De tilsvarende Grupper er b 25—33, b 45—52, a 20—27, a 39—46; jfr. c 11—13 og a 1—7.

Denne Gruppes Tegn giver ingen sproglig Mening, naar Tegnene læses i den Rækkefølge, hvori de forekommer paa Kalenderen. Men ved b 3—4 har vi seet, at to sammenhørende Tegn, som er stillede i den Rækkefølge, som den kalendariske Talbetydning kræver, maa omflyttes for at faa frem den sproglige Betydning, idet b 3—4 **re** sproglig maa læses som **er**. Ligesaa tror jeg, at b 5—13 er anbragte i den Rækkefølge, som den kalendariske Talbetydning kræver, men at disse Tegn, læste som Runer, maa omflyttes for at faa den sproglige Betydning frem.

¹⁾ Dette Tegn er S. 53 feilagtig læst som **k**.

Jeg læser Tegnene b 5—13 som Runer med Bibeholdelse af Tegnenes Rækkefølge paa Originalen: *urimnoius*. For at faa den sproglige Betydning frem maa man omstille disse Runer til følgende Rækkefølge: *rimuuison*.

Jeg skal først give den sproglige Tolkning af dette Ord og derpaa begrunde Læsningen af de enkelte Tegn, samt den Omflytning, som efter min Forudsætning maa foretages for at faa frem den sproglige Betydning.

rimu-uison, d. e. *rimu-víson*, betyder »Tal-Anvisning, Kalender«, Nomin. Ental i Hunkjøn. *rimu-víson* er opstaaet af *rima-víson*. Jfr. i norske Haandskrifter *Hálogoland*, se (Norsk) Historisk Tidsskrift I S. 136 Anm. 1; *mánodagr* for *mánadagr*, f. Eks. i den legendariske Ól. s. helga; *kaupubréf* og *kaupukost*, og lign. I *rimu-víson* er Overgangen fra *a* til *u* vel bleven fremhjulpen derved, at en Læbelyd baade gik forud og fulgte efter. — Lignende Former i Svensk, se Rydqvist IV S. 21.

Ordet er sammensat af *rima* Genetiv Flertal af *rim* n. »Tal, Beregning, Kalender« (som er laant fra angelsaks. *rim* n. »Tal«) og af *víson* fem. (Gen. *vísanar*), »Anvisning«, som er afledet af Verbet *vísa* »anvise«. Jfr. oldn. *rimkœnn* »kyndig i Aarets kalendariske Beregning«, *rimtal* n. »Aarets kalendariske Beregning«, o. s. v. Oldn. *rim* »Beregning« danner første Led af Ordet *Rimstav*, der i nogle norske Bygder (jfr. Aasen) bruges med samme Betydning som Primstav (første Led i Primstav er derimod af lat. *prima* = *prima luna*). I Middelalderens Svensk *rimtal* n. »Kalender« (Söderwall). Gldansk *Rimestok* eller *Rimstok* »Almanak, Fortegnelse over Aarets Mærkedage« (Kalkar). Fra Nordisk er laant lappisk *rīma*, *rībma* »die alte Zeitrechnung«, »stabförmiger Runenkalender« (Qvigstad, Nordische Lehnwörter im Lappischen S. 265).

Formen *-vísan* her i Indskriften, ikke *-vísan*, rober Ælde. Oldn. *víson*, *vísan* findes som andet Led ogsaa i isl. *leidarvísan*, *leidvísun* »Veiledning«.

De første 19 Runer i Rækken b skal altsaa, omstillede til sin rette sproglige Rækkefølge og inddelte i Ord, gjængives paa følgende Maade:

ik ea rimu-uison hakonr

Dette maa tænkes udtalt: *ek ar rimu-víson Hákonar*.

Dette betyder: »Jeg er Haakons Beregnelses-Anvisning« eller: »Jeg er en Kalender, tilhørende Haakon«.

Den i det foregaaende meddelte sproglige Læsning og Tolkning af de første 19 Runer i b holder jeg for sikker. For den taler følgende Grunde:

1) Vi faar herved et Indhold, som under Forudsætning af, at Kalenderens ydre Indskrift har ikke blot kalendarisk Talbetydning, men ogsaa sproglig Betydning, netop maatte ventes. Nemlig en Angivelse af, hvortil den Gjenstand, paa hvilken Indskriften findes, har tjent, og en Angivelse af Gjenstandens Eiermand.

2) Worm meddeler, at Kalenderen er kommen fra Norge, og efter den givne Tolkning er Sproget i Indskriften b 1—19 den senere Middelalders norske Sprog.

3) Den givne Tolkning af b 1—19 forudsætter, at Runerne paa Kalenderen for at faa den sproglige Betydning frem for en stor Del maa lyses i en anden Rækkefølge end den, de har paa Originalen. Tegnenes Rækkefølge paa Kalenderen er bestemt ved deres kalendariske Talbetydning. Men at Runekalenderens Ophavsmand virkelig har forudsat, at man skal foretage den angivne Omflytning af Runetegnene for at faa den sproglige Betydning frem, støttes baade ved mange Analogier og derved, at man i den kan spore et vist Princip. Gruppen b 1—19 begynder saaledes sproglig med et Ord, hvis Runer er skrevne i den rette Rækkefølge, og afsluttes med et Ord, hvis Runer ligeledes er skrevne i den rette Rækkefølge (*ik* og *hakonr*).

Medens første Ord *ik* er skrevet uden Omflytning, er derimod andet Ord, som ligeledes bestaar af to Runer, skrevet saaledes at sidste Rune er stillet foran første; *re* for *er*. Jeg har i »Runverser« navnlig fra svenske Indskrifter anført mange Eksempler paa tilsigtet Runeomflytning. Nogle af disse Eksempler har siden vist sig at være feilagtige; mange andre maa endnu siges at være usikre; men ikke faa maa paa den anden Side siges at være sikre og uomtvistelige. Saaledes skriver Runeristeren Aasmund gjentagne Gange sit Navn *osmuurt* for *osmuntr* og én Gang *asmuurt*; se Runverser S. 70. Her, hvor en ovet Stenhugger gjentagne Gange skriver sit eget Navn paa en bestemt Maade, kan der ikke være Tale om Feilhugning eller Tilfældighed. Paa den anden Side synes denne eiendommelige Skrivemaade med *rt* for *tr* heller ikke at kunne gjengive en eiendommelig eller dialektisk Udtale. Den eneste mulige Forklaring synes altsaa at være den, at vi her har tilsigtet Omstilling af to Runer. Hvorledes Runeristerne er komne til at anvende med Flid Omstilling af Runer, det er en anden Sag, hvorom der her ikke skal tales. Se fremdeles Runverser S. 257 f. Der henvises til en Indskrift fra Nerike Nr. 11 hos Dybeck, Runa fol. I (1873), hvor der i mange Ord er foretaget Omflytning af Runer, saa at der bl. a. er skrevet *rstui* + *situ* for *ristu* + *stin*. Ogsaa her viser Gjntagelsen, at Omflytningen er tilsigtet. I den vestergötske Indskrift fra Lexberg (se Runverser S. 366 f.) har to Runer i tre forskellige Ord byttet Plads: *aristi* for *raisti*, *setn* for *sten*, *oalib* for *olaib*. Endnu kan nævnes *isn* (Lilj. 364, Dyb. St. 4) for *sin*, *kusp* (Lilj. 415, Dyb. St. 75) for *kups*.

Til Slutning skal her henvises til den sjællandske Frerslev-Sten (Wimmer II 321). Jeg holder denne for ældre end Wimmer og mener, at den sandsynlig er indhugget af en ostsvensk Mand. Denne Indskrift (som anvender *jr*-Runen) har Ordet *urnr*, d. e. *runar*, i begge Stavelser skrevet med *reid*-Runen. I dette Ords Slutning forekommer, som ovenfor sagt, den forkortede Skrivemaade *-r* efter Konsonant for *-ar*, som er fuldstændig overensstemmende med vor Runekalenders Skrivemaade *hakonr* for *hakonar* og i det væsentlige overensstemmende med Skrivemaaden *ualvaub*^r paa Rök-Stenen for *ualvaubar*. Da denne Overensstemmelse vistnok ikke kan være tilfældig, saa tor man i Frerslev-Indskriftens *urnr* for *runar* se en tilsigtet Omflytning af to Runer, ligesom vi har en saadan i Runekalenderens *re* for *er* (her dog fremkaldt ved det Krav, som Tegnenes kalendariske Betydning stiller) og ligesom ogsaa Rök-Stenens sidste Afsnit efter min nuværende Mening har tilsigtet Omflytning af flere Runer.

Den Runeomflytning, som i Kalenderens andet Ord omfatter to Runer, er i tredje Ord ført videre. Dette tredje Ord er sammensat. Ordets første Led **rimu** er paa Grund af Tegnenes kalendariske Betydning skrevet **urim**, saa at sidste Rune er stillet først. Ordets andet Led **uison** bestaar af 5 Runer. Ved dette Led er den af Tegnenes kalendariske Betydning krævede Omflytning endnu stærkere. Sidste Rune er stillet først; næstsidste er blevet den næstførste og Ordledets to første Runer, som herefter følger, har byttet Plads. Der er saaledes skrevet **noius** for **uison**.

Jeg skal nu begrunde den Maade, hvorpaa jeg har læst de enkelte Tegn i Gruppen b 5—13 som Runer og tolket deres sproglige Betydning.

b 5, hvis Talbetydning er 4, er ligetil den længere Rækkes Rune for **o**. Da vi allerede har havt et andet Runetegn, nemlig en Form af *óss*-Runen, som Kalenderens Tegn for Vokalen *o*, tror jeg, at den længere Rækkes **o**-Rune **⊗** her skal læses som **u**. Denne Brug af Runen staar vistnok i Forbindelse dermed, at mange Former af den kortere Rækkes Runeskrift har samme Tegn for *o* og *u*.

Derimod som Rune b 12 er **⊗ u** Betegnelse for en Konsonant *v*. Heri er der en vistnok ikke tilfældig Overensstemmelse med Rök-Stenens Indskrift med de ældre Runer; thi i denne skrives f. Eks. **hoar** (med Runen **⊗**) for oldn. *hverr*.

Det Tegn, hvis Talbetydning er 4, har paa Kalenderen flere Steder en Form, ved hvilken de to Ben ikke er lige lange, idet det ene ikke paa langt nær rækker ned til de omstaaende Tegns Basis. Saaledes a 6, a 26, a 45. Denne Eiendommelighed skyldes Formen af det arabiske Tegn for 4. Men paa mange andre Steder, navnlig i Rækken b, har det Tegn, hvis Talbetydning er 4, to Ben, som er lige lange og som begge rækker ned til Indskriftens Basis. Denne Tegnets Form er aabenbart paavirket af den Form, som den længere Runerækkes Tegn **⊗** har. Vi ser saaledes her, som i mange andre Tilfælde, at Tegnene i Rune kalenderens ydre Indskrift har faaet en Form, som er opstaaet ved indbyrdes Paavirkning af de arabiske Taltegnets Former og den længere Runerækkes Runerformer.

Andet Tegn i den Gruppe, som jeg efter dens Runebetydning læser **urimnoius**, har som b 6, b 28, b 46 og c 12 samme Form som sidste Tegn i den Gruppe, som jeg har læst **hakonr**. Dette er, naar der tages Hensyn til den kalendariske Talbetydning, feilagtigt. Thi i den Gruppe, som jeg kalder **urimnoius** (b 5—13), kræves Talbetydningen 12, medens der i den Gruppe, som jeg kalder **hakonr** (b 14—19), kræves Talbetydningen 13. Dette Forhold fortjener efter min Mening Opmærksomhed. Thi det viser efter mit Skjon, at medens Kalenderens Ophavsmand ofte gjør Vold paa den rette runologiske og sproglige Skrivemaade for at faa frem den rette kalendariske Talbetegnelse, saa gjør han omvendt ogsaa undertiden Vold paa den rette Talbetegnelse for den sproglige Skrivemaades Skyld. Det samme har vi i det foregaaende allerede seet ved den Maade, hvorpaa Navnet **hakonr** er skrevet paa Kalenderen.

Derimod som a 1, a 21 og a 40 er Tallet 12 skrevet med et Tegn, som er bestemt forskjelligt fra Tegnet for 13.

b 7 er allerede i det foregaaende læst som Runen for **i**, medens Talbetydningen er 1.

b 8 læser jeg som Runen for **m**. Tegnets Talbetydning er 9. Den her forekommende Form af Tegnet er ved Indflydelse af det arabiske Tals Form bleven stærkt afvigende fra Runeformen. Fjernere fra Talformen og tydelig paavirket af en Runeform deri, at begge Ben næsten er lige lange, er Tegnet som a 2, a 22 og b 48. Runen **m** bestaar blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen som *f* 8 af to lodrette Stave, som oventil er forbundne ved en horizontal Streg, der til hoire stikker frem ud over den lodrette Stav. Til denne Form slutter den her paa Kalenderen forekommende Form b 48 sig nær, dog saaledes at Tegnet oventil ved Indflydelse fra det arabiske Tals Form er bleven afrundet.

b 9 (= a 3 o. s. v.), som har Talbetydningen 17, betegner som Rune **n**. Denne Form af **n**-Runen er vel under Indflydelse af den arabiske Talform opstaaet af den Form af Runen **n** *†*, der (ved Skrift fra venstre mod hoire) har *K*vist kun paa hoire Side af den rette Stav, saaledes som paa Rök-Stenen ogsaa blandt den længere Rækkes Runer. Det er mærkeligt, at den samme Form af **n**-Runen ved Indflydelse fra Formen af det arabiske Tal 5 har faaet en noget forskjellig Form og Talbetydningen 5; se a 13 i det foregaaende. Dog bruges det Tegn, som har Talbetydningen 5, paa Kalenderen som Rune for *n* i Indlyd, medens det Tegn, som har Talbetydningen 17, her bruges som Rune til at gjengive *n* i Udlyd. I gamle norske Haandskrifter kan ofte *n* i Udlyd betegnes ved *N*, medens *n* i Indlyd betegnes ved *n*.

Tegnene b 10—12 **oiu** er allerede i det foregaaende forklarede.

b 13, som har Talbetydningen 3, betegner som Rune **s**. Den her forekommende Form er ved Indflydelse fra Tallets Form bleven stærkt afvigende fra en ægte Runeform. Derimod er paa andre Steder Tegnets Form bleven stærkt afvigende fra Talformen ved Indflydelse fra Formen af den længere Rækkes Rune **s**. Med denne er saaledes a 46, b 53 i Form væsentlig identisk.

Her har vi et Forhold, som er analogt med det, som vi i det foregaaende har seet ved Runen **n**, nemlig at to lidt forskjellige Runeformer i Kalenderen er brugte med forskjellig Talbetydning. Thi Tegnet for 2, b 20 o. s. v., maa som Rune vistnok have Betydningen **s**.

Den Gruppe, som jeg har betegnet ved Tallene b 1—19, er i kalendarisk Henseende ikke fuldstændig. Dertil horer endnu b 20—21, idet b 1—21 tilsammen danner en kalendarisk Gruppe paa 19 Gyldental. Hvis den i det foregaaende begrundede Mening, at b 1—19 ikke blot har en kalendarisk Betydning, men tillige en runologisk og sproglig Betydning, er rigtig, saa maa det forudsættes, at ogsaa b 20—21 (hvorefter **ik** følger som b 22—23) ikke blot har en kalendarisk Betydning, men tillige en runologisk og sproglig. Det maa forudsættes, at b 20—21 ikke blot afslutter en kalendarisk Gruppe, men tillige afslutter den Sætning, hvis foregaaende Led er tolkede som **ik er rimu-uison hakonr**.

Det første af disse Tegn (b 20) har Talbetydningen 2. I de tilsvarende Grupper findes et Tegn med samme Talbetydning, nemlig a 34, a 60, b 40,

e 5. Derimod mangler Tegnet for 2 mellem a 14 og a 15, hvor Rammestregen begynder. Som Rune maa b 20, hvis Form er overensstemmende med den længere Rækkes Rune for **s**, betyde **s**. Tegnet afviger stærkt fra det arabiske Tal for 2 og dets Form maa visselig være paavirket af Runetegnets Form¹⁾.

I det foregaaende er til b 13 bemærket, at Kalenderen har et lignende Tegn, der ligeledes som Rune betegner **s**, men som har Talbetydningen 3 og hvis Form er paavirket af det arabiske Taltegnets Form.

Efter b 20, der har Talbetydningen 2 og Runebetydningen **s**, følger b 21, der har Talbetydningen 11 og Runebetydningen **h**. Paa tilsvarende Steder følger derimod efter det Tegn, som har Talbetydningen 2 og Runebetydningen **s**, et Tegn, som har Talbetydningen 10 og hvis Runebetydning sandsynlig er **þ**²⁾. Vi ser altsaa, at der efter det Tegn i Gruppen, som har Runebetydningen **s**, overalt følger et Tegn, der som Rune betegner en Konsonant. Hverken **sh** eller **sþ** kan rigtig begynde eller afslutte et fuldstændig skrevet Ord. Af det foregaaende synes at maatte sluttes, at b 20 **s** sproglig danner Begyndelsen af et Ord, som ikke er fuldstændig skrevet, men som kun er betegnet ved sin Begyndelsesbogstav.

Naar vi nu lægger Mærke til, at Genetiven af et Mandsnavn **hakonr** »Haa-kons« gaar forud, og naar vi erindrer, at Ordet for »Søn« i Apposition til et Mandsnavn stadig i gamle Haandskrifter skrives forkortet bare med Begyndelsesbogstaven **s**., saa synes det klart, at b 20 **s** maa sproglig tolkes som en forkortet Skrivemaade for ***sunar** eller ***sonar**, Genetiv af Ordet for »Søn«, i Apposition til det foranstaaende Mandsnavn **hakonr**.

Efter b 20 maa altsaa søges Navnet paa Faderen i Genetiv. b 21 er Gruppens sidste Tegn; thi med b 22—23 **ik** begynder en ny Gruppe. Da Faderens Navn i Genetiv altsaa er betegnet ved et eneste Tegn, maa ogsaa Faderens Navn, ligesom Ordet ***sunar**, være forkortet skrevet og bare angivet ved Begyndelsesbogstaven.

Som b 21 er Begyndelsesbogstaven **h**, der har Talbetydningen 11; derimod paa tilsvarende Steder er, som allerede sagt, Begyndelsesbogstaven **þ**, f. Eks. a 35. Jfr. b 41. b 21 er i kalendarisk Henseende feilagtig, da her kræves det Tegn, som har Talbetydningen 10. Derimod er a 35, som har Talbetydningen 10, i kalendarisk Henseende rigtig.

Jeg vover ikke at afgjøre, hvorledes det Fadersnavn i Genetiv, der blot er betegnet ved Begyndelsesbogstaven, skulde lyde. Jeg vover heller ikke at bestemme, om det Tegn, som i kalendarisk Henseende er rigtigt, tillige er rigtigt i sproglig Henseende, saa at Fadersnavnet har begyndt med **þ**, eller om Faderens Navn har begyndt med **h**, saaledes at Kalenderens Ophavsmand her, som enkelte Gange ellers, for den sproglige Betegnelses Skyld har gjort Vold paa den rette kalendariske Betegnelse³⁾.

¹⁾ Samme Tegn findes sidst i Dagbogstavrækken a, hvor Tegnets Betydning ikke er kalendarisk fastslaaet.

²⁾ Jfr. Formen af Runen **þ** paa Kärnbo-Stenen, hvor Runens Sidestav er kantet og til høire nogenlunde lodret.

³⁾ Jeg har her antaget, at a 15, a 35, a 61, c 6 har Runebetydningen **þ**. Wimmer (Runen-

Den hele Gruppe b 1—21 har altsaa efter min Formodning ikke blot en kalendarisk Betydning, men skal tillige læses som Runer og har da følgende sproglige Betydning: »Jeg er en Kalender, som tilhører Haakon, H's (eller: Th's) Son.«

I Kalenderens hele ydre Indskrift kan jeg ikke finde andre fra den i det foregaaende behandlede Gruppe forskellige Afsnit, om hvilke man med Tryghed tør antage, at de har sproglig Betydning.

Derimod er der, hvor den i det foregaaende behandlede Gruppe gjentages, enkelte Variationer af Tegnene, som synes paavirkede af andre Runetegn end de i det foregaaende nævnte. Saaledes synes a 40, som har Talbetydningen 12, i sin Form at være paavirket af Runen for **b** eller **p**¹⁾.

Sætningen **ik en rimu-uison hakonr** er, som allerede sagt, affattet i det norske Sprog fra Middelalderen. En bestemt Tidsangivelse vover jeg ikke at give. Snarest formoder jeg, at Runekalenderen er fra 14de Aarh. For, at den ikke er ældre, taler den af mig forudsatte Form *er* eller *or* i 1ste Person. Ogsaa en Sprogform *rimu-uison* synes at passe godt til 14de Aarh. Ligeledes den nære Overensstemmelse mellem flere af Kalenderens Tegn og Former af arabiske Tal, som forekommer i Hauksbók.

Det er høist paafaldende at finde paa denne Kalender, som ialfald er fra forholdsviis meget sen Tid, ikke blot Tegn, som enten ligefrem er Runetegn af den længere Række eller staar i Forbindelse med den længere Rækkes Runer, men ogsaa at finde Kjendskab til disse Runers sproglige Betydning. Ingen anden fra Fortiden bevaret Gjenstand godtgjør, at Kundskab om den længere Rækkes Runers Betydning har holdt sig saa længe enten i Norge eller i Norden overhoved.

Af de yngste ellers kjendte Indskrifter med den længere Rækkes Runer kan først nævnes Indskriften paa Martebo-Stenen fra Gotland. Her er dog Runeformer, som tilhører Kortkvist-Typen af den kortere Runerække blandede ind mellem den længere Runerækkes Former. Martebo-Indskriften kan vel være fra omkring 775—800. Kalenderens Runeformer synes ikke at vise noget særligt Slægtskab med Martebo-Indskriftens Runeformer.

Den bekjendte Runesten paa Rök i Östergötland, som synes at være fra omkring Aar 900, har ved Siden af Indskrifter med den kortere Rækkes Runer af den saakaldte Kortkvist-Type, et eget Afsnit, som er skrevet med den længere Rækkes Runer. Naar vi ser bort fra Forekomsten af enkelte Runer af den længere Række i nogle andre Indskrifter, er altsaa Rök-Stenens Indskrift med den længere Rækkes Runer den yngste hidtil kjendte Indskrift, som for et længere Afsnits Vedkommende er affattet i denne Skrift. Fra det lange Tidsrum, aabenbart paa ikke faa Aarhundreder, som adskiller den her behandlede sene Runekalenders Tid

schrift S. 127) har formodet, at Tegnet er en Form af Runen *ár*; ligesaa jeg selv, Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 72 og Norges Indskr. I S. 54. Men jeg har her i det foregaaende søgt at vise, at det aldeles forskellige Tegn a 9, a 29, a 48, a 55, b 15, b 35, c 1 som Rune er en Form af *ár*.

¹⁾ Sidst i Gyldentalrækken a er skrevet et Tegn, som ligner Runen for l. Dette Tegn er kalendarisk ikke forklaret. De to Prikker mellem b 33 og b 34 er vistnok overtørte fra Runeindskrifternes Interpunktionsmaade.

fra den ældre Tid, som Rök-Stenen tilhører, er der, saavidt jeg ved, ikke bevaret et eneste Vidnesbyrd om Brug af den længere Rækkes Runer i Norden¹⁾.

Men det fortjener Opmærksomhed, at de Runer, som Kalenderen anvender eller ved sine Tegn forudsætter, i flere Henseender, baade i Form og i Anvendelse, staar nærmere ved den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen og i andre forholdsvis sene Indskrifter med samme Skrift end ved de ældste Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Og dette er det, som vi paa Forhaand maatte vente.

Saaledes minder Runekalenderens Tegn for **k** ᚾ (b 2 o. s. v.), som er paavirket af det arabiske Tegn for **s**, paa den anden Side om Brugen af Runen **X** paa Rök-Stenen med Betydning af **k**.

Kalenderens Tegn for **r**, som har Talbetydningen 7 og er paavirket af dette arabiske Tals Form, viser paa den anden Side som Rune ved sin tokloftede Form Overensstemmelse med den tokloftede Form af *yr*-Runen i den forholdsvis sene Indskrift Tørviken B.

Kalenderens to Tegn for Runen **n**, det ene med Talbetydningen 17, det andet med Talbetydningen 5, som er paavirkede af de arabiske Tals Former, synes paa den anden Side at forudsætte den Form af Runen **n**, der, som paa Rök-Stenen, har Kvist kun paa den ene Side af Staven.

Kalenderens Tegn for **o** med Talbetydning 6 slutter sig til Runen *óss* og forudsætter derved en meget sen sproglig Anvendelse af denne Rune. Ligeledes forudsætter Tegnet den ikke oprindelige Form af Runen *óss*, som har overste Kvist gaaende ud fra den rette Stav noget nedenfor dennes Top.

Det Tegn paa Kalenderen, som har Talbetydningen 19 og Runebetydningen **a**, forudsætter vistnok Runen *ár* brugt i den senere Betydning **a** og i en Form, som har staaet nær ved de Former af *ár*-Runen, som vi finder paa Gimso-Stenen i Ordene *þaisq ah*.

Kalenderens Tegn for Tallet 9, som har Runebetydningen **m**, viser nær Overensstemmelse med en forholdsvis sen Form af **m**-Runen paa Rök-Stenen.

Tegnene i den ydre Indskrift paa Worms norske Runekalender har, som Professor Geelmuyden har vist, Talbetydning og er som Tal Omdannelser af de arabiske Tal. Men jeg tror at have vist, at disse samme Tegn paa den anden Side tillige har Runebetydning og ved sine Former staar i Forbindelse med sene Typer af den længere Rækkes Runer. Efter den i det foregaaende givne Udvikling maa de Runer af den længere Række, som Kalenderens Ophavsmand har kjendt og som ved Siden af de arabiske Tal har været Forbillederne for de af ham brugte Tegn, have havt en Karakter, som var beskæftet med Rök-Stenens Runer af den længere Række, men de maa dog have været endnu senere og endnu mindre oprindelige end disse Rök-Stenens Runer. Der maa altsaa fra omkring Aar 900 af, ialfald paa et enkelt Sted eller i en enkelt Kreds i Norden, have strakt sig ned til Middelalderen en Tradition, som bevarede og udbredte Kjendskabet til den længere Rækkes Runer og disses sproglige Betydning.

¹⁾ Magnus Olsen vil i en Afhandling om „Tre orknøske Runeindskrifter“ søge at vise, at der paa Orknøerne endnu c. 1150 findes Hentydninger til en Futhark paa 24 Tegn.

Om denne Tradition har været norsk eller svensk, lader sig efter de os foreliggende Materialier ikke strengt bevise. Sandsynligst forekommer det mig, at den ialfald for største Delen har været svensk.

Jeg tænker mig, at Kalenderen, som efter Worms Sigende er kommen fra Norge, vistnok er bleven fortærdiget i Norge, men at dens Ophavsmand har faaet Kundskab om de Runer, som Tegnene i den ydre Indskrift forudsætter, fra Sverige, mulig gjennem mundtlige Meddelelser, som sluttede sig til Forklaringen af Tegnene paa en svensk Primstav, som i andre Henseender kan have været et Forbillede for den os gjennem Worms Tegning foreliggende norske Runekalender.

Ingen af de nu kjendte svenske Primstave har dog til Betegnelse af Gyldentallene Tegn, som er beskægtede med de Tegn, som findes paa Worms norske Runekalender¹⁾.

Men Primstave, som angav Gyldentallene, var i Sverige sædvanligere og mere udbredte end i Norge, og Kundskaben om tidligere Tidens Runeformer holdt sig, tildels gjennem Primstave, i forskellige svenske Landsbygder længere end i Norge²⁾.

Dette taler for, at Ophavsmanden til Worms norske Runekalender har kjendt den længere Rækkes Runer og deres Betydning fra en svensk Meddelelse, som knyttede sig til en svensk med Runer forsynet Gjenstand.

Ogsaa den Omstændighed, at mange af Kalenderens Tegn maa omflyttes for at faa den i sproglig Henseende rette Læsning og Tolkning frem, taler for, at den her anvendte Skrift forudsætter en svensk Meddelelse. Thi i svenske Runeindskrifter er, saaledes som i det foregaaende fremhævet, en tilsigtet Omflytning af Runer ofte foretagen, medens en saadan Omflytning er meget sjælden i norske Indskrifter³⁾. Stephens (til hvem Sreznevskij i det under Literatur foran anførte Skrift S. 67 har sluttet sig) har med urette antaget Worms norske Runekalender for engelsk⁴⁾.

¹⁾ Se Professor Geelmuydens Henvisning ovenfor (S. 485) til Rudbecks *Atlantica*. Jfr. ogsaa Liljegren, *Run-Lära* S. 197 ff. og *Run-Urkunder* S. 266 ff. Worm (*Fasti Danici* ed. II, p. 69) sammenstiller de forskellige Tegn for Gyldentallene i de gamle Runekalendere; ingen af disse Tegn viser nogen Lighed med de i denne Kalender forekommende

²⁾ Jfr. Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke S. 41.

³⁾ En saadan Omflytning forekommer (mulig ved svensk Indflydelse) i Indskriften paa den af Aslak arbejdede Sten paa Tose i Smaalene. Her er sidste Ord i Rækken *uer*, og for sig staar *sici*. Disse 7 Runer skal efter min Formodning læses umiddelbart efter *gerfe mik* som *uer sic* »over sig».

⁴⁾ Stephens (*Run. Mon.* II 868) siger: »What distinguishes this piece is, that, seemingly from its great age and having been made in *England*, it has preserved in the outer or lower lines several of the olden Runes.» Den af Stephens her udtalte Mening, at Runerne skulde være engelske og at denne Runekalender skulde være gjort i England, kan ikke forliges med hele min Udvikling i det foregaaende og er derfor efter min Mening feilagtig.

Finu Magnusen (*K. Danske Vid. Selsk. Afhandl.* VI S. 634) mener, at de yderste Rækker er meget ældre end de andre. »da de deels paa mange Steder synes at have været utydelige og udslidte, og deels ere blevene overstregede af de lange Streger, som udgjøre de nordiske Indskrifers [o: Dagbogstavernes] Indfatning.« Denne F. Magnusens Mening synes af flere Grunde umulig at kunne være rigtig. Hans Tydning af endel Runer i »e« (S. 635) er værdiløs.

Tabte Indskrifter.

I det følgende sammenstilles Meddelelser om norske Stene, som skal have havt Indskrift og som har været fundne under saadanne Omstændigheder, at det er sandsynligt eller ialfald muligt, at de har havt Indskrift med den længere Rækkes Runer (de urnordiske Runer), men som igjen er bortkomne, uden at Indskriften er bleven aftegnet eller læst.

Nr. 1. Helmen (Matr. Gaards-Nr. 180), Gran Sogn og Præstegjæld, Hadeland, Kristians Amt. Kraft, Beskrivelse² II (1840) S. 352 meddeler følgende: »[Der] fandtes for nogle Aar siden ved Udgravning af en Hoi paa Helmen, foruden Levninger af en Rustning, en flad Steen, hvorpaa Bogstaver vare anbragte, men den blev anvendt som Muursteen i en Bro, uden at dens Indskrift er bleven dechiffreret.« (Derefter hos Nicolaysen, Norske Fornlevn. S. 128.)

Det er efter denne Meddelelse ikke usandsynligt, at den Sten, som her blev funden, har havt Indskrift med de ældre Runer. Men Stenen er tabt og er uagtet flere Forsøg ikke bleven gjenfundet. I Vaaren 1865 har Graveren ved Grans Kirke uagtet al mulig Efterspørgsel ikke kunnet faa den ringeste Besked om denne Sten (Brev fra Provst S. B. Bugge i Runearkivet i Kristiania).

Nr. 2. Anda (Matr. Gaards-Nr. 14), Klep Sogn og Præstegjæld, Jæderen, Stavanger Amt. Antikvar Nicolaysen har i Juli 1870 givet S. Bugge følgende Meddelelse (ogsaa anført hos Stephens, Runic Monum. III (1884) S. 118): Over et Gravkammer i en Haug paa denne Gaard laa en Helle omtr. 2 Fod i Firkant; paa den flade Side, som vendte ned mod Graven, var Skrift og „Utkrotninger“. Manden paa Gaarden (Hans Skanke Anda) havde lagt Stenen i et Gjærde. Jfr. Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring 1869 S. 137.

Herefter er det ialfald muligt, at denne Sten har havt Indskrift med den længere Rækkes Runer. Men da der ellers intet vides om Stenen, kan herom intet sikkert siges.

Nr. 3. Akero Sogn og Præstegjæld, Romsdals Amt. Nicolaysen, Norske Fornlevn. (1862—66) S. 545 meddeler: »Nordenfor prestegaarden (Okero) var der ifølge Schoning 2 gravhauger, og overst i den, som laa nærmest kirken, fandtes 1654—1704 »en kobbernrne eller malmkanne, som man beretter, med runer paa«; den kom siden i biskop Hagerups († 1743) eje.«

Nr. 4. Helgemo (Matr. Gaards-Nr. 6) Horg Sogn, Storen Præstegjæld, Søndre Trondhjems Amt. Nicolaysen (Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring 1870 S. 160) meddeler følgende: »Paa Helgemo fandtes ifølge hr. kjøbmand F. Bueks meddelelse, efter hvad paalidelige mænd have berettet, i en langhaug sondenfor husene for flere aar siden endel ben, et sverd, en jernskaud (skjoldbule?) og en sten med runeindskrift. Stenen blev brugt som gruesten paa en plads under gaarden, men er forlængst sonderbrændt og bortkastet tilligemed de øvrige fundne sager.« Jfr. K. Rygh, Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring 1871 S. 38.

Nr. 5. Torgaard (Matr. Gaards-Nr. 44, 45), Tilder Sogn, Klæbu Præstegjæld, Søndre Trondhjems Amt. I det Trondhjemske Kgl. Norske Videnskabernes Selskabs Catalog over Oldsager er skrevet: »1865. N^o L. Et Jernror (en Kanon) . . . funden paa Thorgaard . . . i en Hong sammen med en Kobberkjedel, som gik itu ved Opgravningen. Fundet blev gjort omtr. for 10 Aar siden; intet findes af Kobberkjeden, heller ikke noget af en »Runesten«, der siges samtidig at være funden i en anden Hong tæt ved.«

I Anledning af en Forespørgsel om denne formentlige Runesten paa Torgaard (som ogsaa nævnes hos Stephens, Runic Monum. III (1884) S. 117) skriver Overlærer K. Rygh i et Brev af 20 Mai 1866 (i Runearkivet) til S. Bugge bl. a. følgende: »Jeg var deroppe 17 Mai Eftermiddag og traf Manden. Stenen var bleven slaaet istykker, noget anvendt til lukkede Stikrender, andet i Mur; men efter saa lang Tids Forløb erklærede han sig aldeles ude af Stand til at paavise, hvor noget af Stykkerne var at søge. Manden erklærede ikke at have seet Spor af Indskrift; dog havde han just heller ikke søgt nogen, og den kunde jo gjerne have været saa overgroet, at den ikke var falden i Øinene. Stenen var efter Sigende omtrent 3—4 Alen lang, en 3 Kvarter bred nedentil og blev tyndere og smalere opad og tyndere mod Kanterne.«

Nr. 6. Tildren (Matr. Gaards-Nr. 46), Skatval Sogn, Nedre Stjørdalen Præstegjæld, Nordre Trondhjems Amt. »Throndhjems Adressecontors-Efterretninger« for 8 Juni 1871 (Nr. 130) og derefter »Aftenbladet« (Kristiania) for 13 Juni 1871 indeholder under Overskriften »Vandalisme« et af K. R[ygh] indsendt Stykke, hvoraf følgende hidsættes: »Da Arbeiderne ved Veiarbeidet i Forbørdsljerne kastede ud en Gravros paa Gaarden Tilders [Tildrens] Grund for at bruge Stenene til Paksten paa Veien, fandt de nede paa Bunden en flad Stenhelle med

megen Indskrift paa. Efterat de havde betragtet den tilstrækkeligt til at konstatere denne Kjendsgjærning, gav de sig ufortødent til at »maske« den ordentlig istykker og fore Levningerne udover Veien med den ovrigte Puksten. Saaledes fik man i Fart odelagt et Mindesmærke, der maaske kunde have vist sig at staa ved Siden af Guldhornindskriften og Tunestenen som et af de ældste og vigtigste, der ere fundne i Norden. Thi naar Stenen med Indskrift paa fandtes i en Gravhaug, er det dermed givet, at den har været et Mindesmærke med de »ældre Rumer« . . .« [Mærk dog bl. a. Valby-Stenen (S. 84) og Kirkebo-Stenen fra Færoerne.]

Nr. 7. Vestre Steinvik (Matr. Gaards-Nr. 49, Brugs-Nr. 1), Skatval Sogn, Nedre Stjørdalen Præstegjæld, Nordre Trondhjems Amt. »Tæt ved Vestre Stenvik blev ifølge hr. [K.] Rygh omtrent i 1858 udgraven en haug, som havde et gravkammer af reiste heller paa en 3 alens længde, hvori fandtes kjæveben af 2 mennesker og stykker af en skjor stenhelle, paa hvilke der var runer; desværre kastede finderne dem i stikrender i ageren; det maa aabenbart have været en indskrift med runer af det ældre alfabet.« (N. Nicolaysen i Aarsberetning fra Foren. til norske Fortidsmind. Bev. 1869 S. 164). Samme Meddelelse findes ogsaa hos Stephens, Runic Monum. III (1884) S. 117 efter et Brev af 12 Juni 1870 fra K. Rygh til S. Bugge (hvoraf Afskrift i Runearkivet i Kristiania).

Nr. 8. Vaarem (Matr. Gaards-Nr. 85), Mære Sogn, Sparbuen Præstegjæld, Nordre Trondhjems Amt. K. Rygh (Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring 1871 S. 28 f.) meddeler: »Paa ostsiden af gaarden er der kun faa [gravhanger] igjen; paa vestsiden ere ogsaa de, der have ligget gaarden nærmest, borttagne, nogle ikke længere tilbage i tiden, end at der er sagn derom. I en af dem skal der være funden en stenhelle, der senere i lang tid har ligget i gaardens laavebro og af den nuværende eier er bleven indlagt i muren under staldbygningen. Efter mandens fortælling var der paa den ene side af den en ved en fure betegnet firkant af omtr. $\frac{1}{4}$ alens tvermaal og inden denne 4 tegu, der efter beskrivelsen maa antages at have været runer. Han kunde ikke bestemt paavise stedet, hvor den var indlagt. Jeg forsøgte at udtage endel helleformede stene, men traf ikke den rette, og da der i den store mur var en hel del lignende stene, og arbeidet var besværligt, fordi bjelkerne og veggen maatte forstottes, maatte jeg for denne sinde opgive sagen.«

Indskrifter,

som andensteds, men ikke i dette Værk, har været tagne med blandt Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Nr. 1. Eidsberg Kirke, Smaalenenes Amt. En i denne Kirkes Væg funden Graasten, nu i Universitetets Samling af nordiske Oldsager i Kristiania (Nr. 10338), har følgende hos Stephens, Runic Monum. III (1884) S. 412 f. afbildede Indskrift, som til alle Sider er omgivet af Rammestreger:

ᚠᚢᚠᚦᚠᚱ ×
opinkar

Det Tegn, som er til hoire for Navnet *opinkar*, er aabenbart ment som et Kors (det saakaldte Andreas-Kors), hvadenten dette her er brugt alene som Dekoration eller der har været lagt religiøs Betydning deri. Runerne er meget smale i Forhold til Hoiden, hvilket derimod ikke er Tilfældet med Korset. Dettets venstre Arm rager op over R-Runens Top, som ikke naar op til Rammestregen ovenfor.

Stephens (anf. St.) læser Korset som en urnordisk g-Rune og forstaar denne som *garpi* »gjorde«. Herom kan der i denne norske Kirke-Indskrift visselig ikke være Tale. Ogsaa det sidste Tegns Form viser, at denne Opfatning er feilagtig.

Nr. 2. Einang (Matr. Gaards-Nr. 45), Vestre Slidre, Valdres, Kristians Amt. Stephens, Runic Monum. III (1884) S. 86 meddeler Tegning »from drawings, paper-casts, light-bild, &c. forwarded by A. Lorange« af en i 1871 funden Sten.

Stephens meddeler følgende Oplysninger fra Dr. Printz i Slidre til Lorange, at »a peasant showed him in a stone-heap a nearly round block which he had come upon deep in the ground while clearing a field, about 70 yards from the inscribed Einang stone [Rune-Stenen Nr. 5]. It is from 12 to 18 inches all round, being partly globular or rather pear-shaped, tolerably even and of lightish gneissose granite, and is now in Lorange's Museum. Stenen, som var i Lorange's Samling

paa Fredrikshald, er i Mai 1903 kommet til Universitetets Oldsagsamling i Kristiania (Nr. 20375), hvor Magnus Olsen har undersøgt den og om den givet følgende Meddelelser: Stenen er en Rullesten af rundagtig Form, c. 45 Cm. lang, i dens ovre Del c. 30 Cm. bred og c. 30 Cm. tyk, men smahier af i den nedre Ende. Overfladen er gjennemgaaende jævn og glat, dog med enkelte Fordybninger, hvor Stenens oprindelige ujævne Overflade er bevaret. Paa den ene Bredside er indridset endel Streger, som synes at være gjorte af Menneskehaand. Disse Streger (navnlig de Streger, som Stephens læser som Ψ -Runens Kviste) er i flere Henseender unoiagtig gjengivne hos Stephens.

Stregerne synes ikke at danne Runer. Hvilken Betydning Stregerne har eller fra hvilken Tid de er, derom vil hverken Magnus Olsen eller jeg udtale nogen Formodning.

Nr. 3. Sigdals Kirke (Holmen Kirke), Buskeruds Amt. Den oprindelige Kirke, som blev nedreven ved Midten af 19de Aarh., var af Stavværk. Den mindste af Kirkens Klokker blev omtrent samtidig, ialfald efter 1810, omstøbt. Omkring denne Klokkens ovre Del var anbragt en Runeindskrift i gammelnorsk Sprog, som oplyste, hvem der havde ladet Klokken stobe og hvem der havde støbt den. En Tegning af denne Klokke-Indskrift er meddelt af N. Nicolaysen i Aarsberetn. fra Foreningen til norske Fortidsmind. Bev. for 1857 Pl. I Fig. 4 efter en Tegning af Sognepræst Bernhoft af 8 Juli 1745 i Kall'ske Samling i Kjobenhavn Fol. 205. En meget bedre Tegning baade af Klokken og af Indskriften med tilfoiede Bemærkninger af P. Haslef (fra December 1810) findes i Nationalmuseets Arkiv i Kjobenhavn og er gjengiven af Stephens, Runic Monum. I (1866—67) S. 278.

Haslef bemærker om Bogstaverne: »Skriften er ophævet; men da Metallet enten ikke har flydt vel, eller Bogstaverne ikke vare vel formede, findes Linierne paa mange af dem ikke vel fyldte, og ere derfor temmelig utydelige, imidlertid ere de med muligt Noiagtighed afcopierede«.

Indskriften har vistnok, som ogsaa Nicolaysen (Aarsberetning for 1857 S. 28) har antaget, helt igjennem været affattet i en Form af den kortere Rækkes Runer, som brugtes i Norge i den kristne Middelalder. Stephens (anf. St. S. 279) betegner feilagtig Klokke-Indskriften som en Overgangsindskrift, der skal have indeholdt en Blanding af »Old-Northern« (d. e. de urnordiske eller den længere Rækkes Runer) med deres Efterfølgere de »skandinaviske« Runer. Blandt de ældste Runer opfører han den 3 Gange forekommende Rune for *p*, naagtet Runeformen er en ren Middelalders Form. Fremdeles læser han feilagtig *styopa* og *styopte* for *støypa* og *støypti*. Her har *y* den i Middelalderen sædvanlige Form λ , medens *w* har en enestaaende ρ -lignende Figur.

Her er særlig at fremhæve, at begge Tegninger har Runeformen ρ som anden Rune i et Mandsnavn i Nominativ, som Stephens læser *þor̄t*. Allerede Finn Magnusen, som kun har kjendt Bernhofts Tegning, har (Kgl. danske Vid. Selsk. hist. og phil. Afh. VI (1841) S. 493 Anm.) bemærket: »Der sees engang Bogstaven

⚡, men ingen anden af fremmede Runearter«. Men Nicolaysen har (anf. St.) med rette udtalt sig mod den Opfatning, at ⚡ her skulde være ment som den urnordiske Runeform for o, idet han ytrer: »[Klokken] fremviser rigtignok i sit 23de bogstav det i det Angelsaxiske eller Gothiske runealfabet sædvanlige tegn for O, men uden tvil kun ved en forvanskning af R. I alle øvrige bogstaver se vi derimod de sædvanlige Nordiske former, skjont de vistnok langt fra ere tro gjengivne.« Klokke-Indskriften har ellers 8 Gange den i Middelalderen sædvanlige Runeform 𐌺 for o. Derfor er Stephens's Læsning *þōrt* som Nominativ utilstedelig. Dette er ogsaa af den Grund tydeligt, at den i den nævnte Navneform forekommende sidste Binderune stemmer overens med sidste Binderune i Ordet *pres̄tr*, hvor den betegner *tr* (ikke *rt*) og hvor den indeholder Nominativsmærket *r* (som ved Stephens's Læsning *þōrt* mangler). Jeg tror derfor, at ⚡ i det formentlige *þōrt* er fremkommet ved uheldig Stobning istedenfor en Binderune af 𐌺 o og R r og at Navneformen skal læses *þōtr̄*.

Jeg tror neppe, at der er umiddelbar historisk Sammenhæng mellem Formen for *a* i *staypa* og *staypti* paa Sigdal-Klokken og den Form af *úr*-Runen, som findes paa Istaby-Stenen og endnu paa Gimso-Stenen (se S. 406 f.).

Nr. 4. Framvaren, Vanse Præstegjæld, Lister og Mandals Amt. Paa en brat Fjælds side ved Ostsiden af Vandet Framvaren er der en (foran S. 323 omtalt) Runeindskrift paa 2 Linjer. I en Afhandling om denne Indskrift i Forhandl. i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1861 S. 247—249 meddeles Bemærkninger om denne Indskrift af P. A. Munch, i hvilke han ytrer: »Hvad man af den kan see, er nok til at betegne Runerne som *gotiske*«. Denne af P. A. Munch udtalte Mening og hans derpaa grundede Bestemmelse af Indskriftens Tid har siden vist sig ikke at være rigtig. Runeindskriften er ikke skrevet med den længere Rækkes Runer, men med den kortere Rækkes Runer og er fra den kristne Middelalder. Dette er godtgjort af I. Undset i Aarsberetning fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring for 1875 S. 94—110.

Nr. 5—6. Frestad (Matr. Gaards-Nr. 70), Vanse Præstegjæld, Lister og Mandals Amt. To paa denne Gaard fundne Stene, som er omtalte her foran S. 204 Anm., har Tegn, som er gjorte i gammel Tid af Menneskehaand, men om hvilke det ikke har kunnet bevises at de er egentlige Runer. De behandles derfor ikke i nærværende Udgave, hvor kun det følgende om dem skal meddeles.

Paa den mod Ost liggende Gaards Grund blev i 1852 i slet Jord, hvor der ikke var Spor af Grav, fundet en Sten med temmelig svagt og grundt indridsede Tegn. Om denne Sten, som i 1865 var indmuret i Gaardens Kjøkkentrappe, findes Meddelelser i et Brev fra Provst J. Fritzner til R. Keyser, Vanse 18 Sept. 1852 (i Runearkivet i Kristiania). Bemærkning om Stenen og Tegning af de paa den ind-

ridsede Tegn fra Sommeren 1865 findes i S. Bugges haandskrevne indbundne Bog »Norske Runeindskrifter«. En anden Afskrift af Tegnene findes i Runearkivet.

Paa den mod Vest liggende Frestad Gaard, som i 1865 var i Mikal Jonsens Eie, blev omkring 1864 i en stor Haug som Dæksten over et Gravkammer fundet en uregelmæssig formet Sten, som paa flere Sider har indridsede Tegn. Denne Sten kom i 1877 til Bergens Museum, hvor den har Nr. 3218.

Om denne Sten findes Oplysninger af S. Bugge i hans haandskrevne »Norske Runeindskrifter« (fra Sommeren 1865); af A. Lorange i Aarsberetning fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring for 1877 S. 82, 103; af G. Gustafson »Bemærkninger til indskriften på Frestad-stenen« (i Runearkivet i Kristiania). Jfr. Nicolaysen, Norske Fornlevn. S. 283, 784, samt »Aarsberetning« for 1871 S. 86.

Nr. 7. Njæreim (Matr. Gaards-Nr. 8), Nærbo Sogn, Haa Præstegjæld, Jæderen, Stavanger Amt. Den nu tabte Runeindskrift paa et Kors herfra, hvilken vi kjender af Wegners Tegning blandt Worms Materialier, har været affattet i den kortere (ikke i den længere) Rækkes Skrift. Det af S. Bugge (Aarbøger f. nord. Oldk. 1871 S. 187 Anm.) fra denne Indskrift anførte Ord *STAINAR* er *Steinar*, Akkus. af Mandsnavnet. Dette bemærkes, fordi Ad. N[oree]n i Nordisk Revy II (1885) Sp. 361 af Ordene i »Aarbøger« anf. St. har sluttet, at Njæreim-Indskriften skulde være skreven med den længere Rækkes Runer.

Nr. 8. Midtre Mjælde (Matr. Gaards-Nr. 53), Hans Sogn og Præstegjæld, Søndre Bergenhus Amt. Her blev i 1827 fundet en Guldmedaljon, som bevares i Bergens Museum og som er afbildet bl. a. hos Stephens, Run. Mon. II S. 520 Nr. 2. De bogstavliggende Tegn paa denne Medaljon er ikke Runer, og denne Indskrift behandles derfor ikke her. Jfr. Aarbøger f. nord. Oldk. 1871 S. 183.

Nr. 9. Lysosundet (Matr. Gaards-Nr. 72), Jossund Sogn, Aafjordens Præstegjæld, Søndre Trondhjems Amt. Herfra er til Trondhjems Museum (Nr. 3518) kommet en uformelig Helle af Glimmerskifer med temmelig ujævn Overflade. Bemærkninger, tildels med Tegning, om denne findes bl. a. i Runearkivet i Kristiania, af K. Rygh i Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmind. Bevaring for 1886 S. 121, samt hos Stephens, Run. Mon. IV (1901) S. 13 f. Stenen, som er nævnt S. 340 Anm. 1, har flere (maaské 3) indhuggede, for en stor Del utydelige Tegn. Disse er af flere blevne anseede for Runer af den længere Række; men O. Rygh bemærker (Haandskriftet i Runearkivet): »Jeg tror ikke, at dette er en Rune-skrift«.

Jeg vil her ikke udtale nogen Mening om Tegneues Eiendommelighed eller Betydning. Heller ikke vil jeg her meddele nogen Tegning eller noiagtig Beskrivelse.

Nr. 10. Brakteat Atlas Nr. 133. Stephens, Run. Mon. II (1867—68) S. 547 opfører under Nr. 43—46 en med Runeindskrift forsynet Guldbrakteat, som han ved Overskriften »Norway« betegner som funden i Norge. Den Brakteat, som han mener, er den, som er afbildet hos ham nederst til venstre. Denne Brakteat, som tidligere har været afbildet i Atlas f. nord. Oldk. som Nr. 133, har i Oldsagsamlingen i Kristiania Nr. 686. Den var tidligere i den Monrad'ske Samling i Kjøbenhavn og er af C. J. Thomsen (Annaler f. nord. Oldk. 1855 S. 317) opgivet at være funden i Skaane. Men H. Hildebrand (Månadsblad 1890 S. 130) betvivler denne Opgave og antyder, at Brakteaten vel er funden paa Gotland, hvor flere andre Brakteater af samme Type, hvis Findesteder er kjendte, er fundne. Jfr. Stephens IV (1901) S. 71 f.; Salin, Antiquarisk Tidskrift XIV 2, S. 102 Tabel VII.

Rettelser og Tilføielser¹⁾.

1. Tune.

Om Indskifterne paa Tune-Stenen overhoved se Fr. Burg i Zeitschrift f. deutsches Alterthum XXXVIII (1894) S. 161—186. Her droftes med kritisk Skarphed de i Udgaven fremsatte Tolkninger, medens Afhandlingen kun giver faa Bidrag til nye, selvstændige Forklaringer.

S. 7 L. 22 ff. En *n*-Rune med Tværstregen skraanende ned mod Indskriftens Begyndelse findes paa By-Stenen i Ordet *anina* (se S. 115) og to Gange paa Brakteaten Nr. 42 (= Steph. Nr. 48); se S. 457. I den sene gotlandske Martebo-Indskrift med de ældre Runer forekommer 3 (mulig 4) Gange en *n*-Rune med Tværstregen skraanende ned mod Indskriftens Begyndelse. Ligesaa én Gang i den sene gotlandske Roes-Indskrift med den længere Rækkes Runer.

S. 8 f. Om *ek* og *eka* jfr. Burg S. 167 ff.

S. 8 L. 5. *hagustaldar*, læs *hagustaldia*, se S. 345 ff.

Tilføi efter L. 6: I Indskriften fra Nedre Hov *ek* foran *ad* . . ., sandsynlig Begyndelsen af et Personnavn; se S. 423.

Om *ik* jfr. i det følgende under Rettelser til Indskifterne fra Stenstad og Aarstad.

S. 8 L. 14 f. Om Etelhem-Indskriften se S. 148 ff.

S. 10 L. 18. *hahaisla* (Möjebro) inddeles og tolkes anderledes af v. Friesen og Noreen; jfr. Noreen i Indogerm. Forschungen XIV S. 401 og Altisl. Gramm.³ S. 340.

S. 10 L. 30 ff. Om Mangelen af Stammens udlydende *a* foran Nominativmærket *-r* i senere Indskifter med den længere Rækkes Runer jfr. Arkiv f. n. F. XVIII S. 4 og Rettelser til Reistad og Aarstad i det følgende.

¹⁾ I de følgende „Rettelser og Tilføielser“ vil af de Steder, hvor de i dette Skrift udgivne Indskifter i den nyere Literatur er nævnte, kun de Steder blive anførte, som giver selvstændige Oplysninger eller Bidrag til Læsning eller Tolkning.

S. 11 L. 12 ff. At Lyden *-z* i Endelsen af Nomin. Flertal var gaaet over til *-r* i nordisk Sprog ved Aar 500, godtgjøres ved Folkenavnet *Ferrir* hos Jordanes (S. 59¹⁰, ed. Mommsen), som af Löffler (Svenska Landsmalen XIII 9, S. 8) forklares som Beboerne af Fjäre härad i Halland.

S. 11 f. Om Navnet *wiwar* jfr. under *wiwila* i Veblungsnes-Indskriften S. 322 Anm. 3 og Förstemann, Altdeutsches Namenbuch² I Sp. 1626 under *Vir*, samt Burg S. 168.

S. 12 f. after, [afte]r. Om *after* jfr. Burg S. 168 f. Om Formen *u[^hp]t* (By) se S. 105 f. Paa Myklebostad-Stenen B *a[f]ti[r]* (?), se S. 336. Om *atr* paa Flistad-Stenen se Arkiv f. n. F. XVIII S. 4 ff.

S. 13 L. 2 f. Gursten-Indskriften er neppe ældre end Aar 900.

S. 13 L. 15 ff. Om Styrelsen af Præpositionen paa By-Stenen se S. 108, paa Myklebostad-Stenen B S. 336, paa Flistad-Stenen Arkiv f. n. F. XVIII S. 6 f.

S. 14. Om Dativendelsen *-e* se Burg S. 170.

S. 14 L. 24. Der er ikke fuld Grund til med Förstemann (Altdeutsches Namenbuch² I Sp. 1630) at formode, at *Wodurid* er tysk.

S. 14 L. 27 ff. Oier Præsteguard, som af Schoning opgives at have hedt *Olstad*, skrives *a Orrastadum*, Gen. *Orastada* (Dipl. Norv. II S. 173, 1333), *a Orastadhum*, *Orastadha kirkia* Brev fra 1438 hos Schoning, og forklares af O. Rygh (Norske Gaardnavne IV 1, S. 165) som *Orrastadir* af *orri*, brugt enten som Tilnavn eller mulig som Mandsnavn.

S. 16 L. 35 f. Et Eksempel paa Vokalindskud fra det vestlige Norge er *oruma*- Myklebostad B (S. 336 f.). Denne Indskrift er forholdsvis sen.

S. 16—18 widadahalaiban. S. 199 er Forklaringen af *witada-* som opstaaet af **witōla-* foretrukken af Hensyn til *tiade* Aagedal af **tchōde*; men denne sidste Forklaring er feilagtig, se Rettelser til Aagedal-Brakteaten i det følgende.

Det er S. 199 Anm. 2 nævnt som en Mulighed, at *witada-* kunde være for **witanda-*, men dette betegnes der som usandsynligt fra Betydningens Side.

Senere har O. von Friesen (Arkiv f. n. F. XVI S. 191 ff.) opfattet *witadahalaiban* som opstaaet af **witandahlaiban*. Deri ser han en Sammensætning som oldn. *slongran(d)-baugi*, *sveiflan(d)-kjapti*, *hengjan(d)-kjapta*. Participiumformen *wita(n)da-* henfører han til urgerm. **witēn* »se paa, iagttage, passe paa», ogsaa »bestemme, anordne, forsyne med«, got. *witan* (Præt. *witaida*) »auf etwas sehen, etwas beobachten, bewachen, schützen«, oht. *gi-*, *ir-wizzēn*. oldn. *ritaðr*. v. Friesen oversætter herefter *witadahalaiban* ved »den, som sorger for, anviser, giver Brød (Ophold)«, d. e. »Husbonde«.

Denne Forklaring er skarpsindig og tiltalende. Men hvis v. Friesens grammatiske Forklaring af *witadahalaiban* er rigtig, saa kan dette Ord neppe, saaledes som v. Friesen mener, være at forstaa som »(min) Husbonde« eller »(min) Husherre«. Thi ingen af de oldnorske Sammensætninger, med hvilke v. Friesen grammatisk sammenstiller *witadahalaiban*, betegner et Menneske, som er i en vis Stilling eller staar i et bestemt socialt Forhold til andre Mennesker. Saadanne Sammensætninger er bl. a. *slongran-baugi*, *hnoggvan-baugi*, *kastan-razi*, *hvīnan-tordi* og fl. a. Disse er Tilnavne (Epitheter), som betegner et Individ (en Mand) efter en vis Egenskab eller Adfærd, som

er hans Særkjende. Et saadant Epithet kan gaa over til et poetisk Udtryk for Individet efter et fremtrædende Særmærke, f. Eks. *sveifland-kjapti* for Ulven. Hvis altsaa *witadahalaiban* etymologisk skulde betyde »den, som anviser Brod«, saa kunde det ikke ligefrem betegne Vodurid som Vivs Husherre, men maatte efter sin Betydning væsentlig sige det samme som oldn. *matargóðum manni* eller *manni mildum matar*.

Et Substantiv af en saadan Betydning passer dog mindre godt til Sammenhængen end f. Eks. »Kammerat«. Thi man venter, at Ordet skal betegne det Forhold, hvori Viv har staaet til Vodurid.

Vi mangler Midler til at bestemme, naar Præfikset *ga-* i Nordisk er faldt bort i Ord som *ríni*, *lifri*, *landi*, *oki*, *hlyri* o.s.v., og til at bestemme, hvorvidt Præfikset *ga-* i saadanne Ord tidligere er faldt bort i Sættninger (som *eyra-rína*) end i de usammensatte Ord. Jeg holder det derfor endnu for muligt, at det andet Led i *witadahalaiban* horer sammen med got. *gahlaiba* og betyder »Kammerat«.

Andre Formodninger om *witadahalaiban* af Henning, Deutsche Litteraturzeitung 1894 Sp. 1063.

S. 18 Anm. 1. Holl. *wet* forklarer Franck (Etym. Woordenboek) som opstaaet af **witod* = oldsaks. *witut*, oht. *wizzot*.

S. 18 L. 13 ff. Om Forandringen af den forhistoriske Endelse *-an* til den historiske *-a* gennem en Melleform *-a* (nasaleret *a*) se mine Bemærkninger i Arkiv f. n. F. XVIII S. 7 f. og i Norges Indskr. S. 395 f., 400.

S. 18 L. 16. *aa* paa Frerslev-Stenen i Sjælland grunder sig paa feilagtig Læsning. Stenen har, som Wimmer (II 325) har vist, *han*.

S. 19 L. 21. Præt. 3dje Person Ental *urte* i Odemotland-Indskriften S. 248.

S. 19 L. 34. Andre Eksempler paa det svage Præteritum Indik. i 1ste Person Ental paa *-o* er: *faihido* Vettelund S. 442; *hlaaiwido* eller *hlaiwido* Strand S. 275. Forvanskninger af en saadan Form (**fahido*) er *fhido* Brakt. 49 Steph. og *fhido* Brakt. 49 b Steph., se S. 83. En Forvanskning af en Præteritumform paa *-to* er S. 248 og S. 249 Anm. 3 formodet paa Brakt. Nr. 30 Steph.

S. 19 f. Om *-o* i *worahto* jfr. Burg S. 171 f. og Kock i Pauls og Braunes Beiträge XV S. 258.

S. 21 L. 4 ff. Burg (S. 161 Anm., 163) fremhæver, at sidste Rune paa Side *a* ikke sikkert har været *r*, men kan have været *w*, og han nævner Udfyldningen *wraita* eller *waraita* som mulig. Denne Burgs Udfyldning holder ogsaa v. Friesen (Arkiv f. n. F. XVI S. 191) for mulig. Men **waraita* forekommer mig her mindre sandsynlig end **runor*, 1) fordi Tjurkö-Brakteaten har *wurte runor*, medens en til *worahto* [*waraita*] svarende Forbindelse ikke kan paavises. 2) Som Betegnelse for Indskriften forekommer Ordet »Runer«, bortset fra Tjurkö-Brakteaten, endnu i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter fra Einang, Torviken B, Varnum, Fyrunga, Istaby, Stentofta, Björketorp, samt i utallige Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, medens *wraita* eller en dertil svarende Ordform hidtil kun er fundet i en eneste Indskrift med den længere Rækkes Runer og aldrig i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer. Paa Reistad-Stenen, hvor *wraita* findes,

er Betydningsforholdet eiendommeligt; se Rettelser i det følgende. 3) Man vil, hvis Indskriften *a* er metrisk, ved at læse *worahto* [*waraita*] faa en uregelmæssig Allitteration (som rigtignok oftere forekommer), medens denne derimod ikke findes, naar man læser *worahto* [*runor*].

Om Objektets Stilling i Forhold til Verbet jfr. K. Mortensen, Studier over ældre dansk Versbygning I S. 25 ff.

S. 21. Runeristeren taler i første Person ogsaa i Indskriften fra Vetteland; se S. 442 f. Paa Vatn-Stenen *faiu* (?) uden »jeg«; se S. 358 ff. Sandsynlig Torviken B; se S. 292 og Rettelser. (Om Aarstad-Indskriften se Rettelser i det følgende). Om ogsaa i Hammeren-Indskriften *fpa*, er uvist, da *a* kan høre til følgende Ord alene; se S. 378 f. og Rettelser i det følgende. Fremdeles paa Fyrunga-Stenen *fahi* uden »jeg«; se Arkiv f. n. F. XV S. 144. Jeg formoder nu, at denne Udtryksmaade ogsaa forekommer i den med den kortere Rækkes Runer skrevne Indskrift paa Frerslev-Stenen i Sjælland (Wimmer II 321), som efter min Formodning er indhugget af en østsvensk Mand. I nederste Linje deler jeg her: *ik isa fai*.

S. 22 L. 2. Efter *uarb iak* har Kärnbo-Indskriften sikkert *hraun*. Sidste Rune er sikkert *jr*, ikke *reid*.

S. 23. Om det metriske jfr. K. Mortensen, Studier over ældre dansk Versbygning I S. 53.

S. 23 L. 25 ff. Andre Forklaringer af Indskriften paa Torsbjærg-Dopskoen gives af Wimmer (Sonderjyllands Runemindesmærker i Haandbog i det nordslaviske Spørgsmaals Historie, S. 15), som holder *niwæne* for et Stedsnavn, hvilket han dog ikke etymologisk forklarer, og af v. Grienberger, Zeitschrift f. deutsche Philol. XXXII S. 289—291. Hvis min Opfatning af *niwæne* som *in wæne* er den rette, saa skal dette maaské forståes som »paa Slagmarken«, ligesom ags. *wang* i Sæmmentninger bruges om Slagmarken.

S. 25 L. 1 ff. Til høire for *w* i *woduride* (*b* Linje 1) er der lidt høiere end Basis af den foregaaende Rune *ra* en Indhuling af uregelret og ikke tydelig begrænset Form. Det synes muligt, men ikke sikkert, at her har været tilsigtet en Prik. Sandsynligheden af, at her skulde være en Prik, bliver mindre derved, at man ikke synes at kunne opdage noget sikkert Spor af en Prik høiere oppe.

S. 26 L. 13 ff. Ialfald paa Rök-Indskriftens Tid (c. 900) blev vistnok *g* i Fremlyd udtalt som Eksplosivlyd. Dette synes at følge deraf, at det gamle Tegn for *g* *X* her, som jeg nu tror, ogsaa i Fremlyd (*goanar*) forekommer med Betydning af *k*. Pipping slutter, at *g* i Fremlyd paa Martebo-Indskriftens Tid (c. 800) blev udtalt som Eksplosivlyd, deraf, at det gamle Tegn for *k* *<* her bruges som Tegn for *g*. Om *X* paa Stenstad-Stenen betegner *g* eller *k*, er uvist; se Rettelser i det følgende. Paa Aarstad-Stenen betegner *X* mulig begge Lyd; se Rettelser i det følgende. Man tør formode, at *b* og *d* paa samme Tid som *g* gik over fra Spiranter til Eksplosivlyd. Vatn-Stenen (fra første Halvdel af 8de Aarh.) har Runen

t i Efterlyd som Tegn for Udtalens *d*. Dette beviser vistnok ikke, at *d* i Fremlyd dengang var Eksplosivlyd, men gjør dog dette sandsynligt.

S. 27 L. 24. En Præteritumform i 3 Pers. plur. paa *-þun* forekommer i den med den længere Rækkes Runer skrevne, forholdsvis sene Indskrift fra Martebo paa Gotland.

S. 27 Anm. 2. *aq* Frerslev stryges, se Rettelser S. 512. Med *-un* i *imun* paa Skee-Stenen jfr. Endelsen i *nafesun* paa Gimso-Stenen S. 400.

S. 28 L. 9 ff. Om *dalidun* for **dailidun* se Löffler, Arkiv f. n. F. XII 101, v. Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 293 og Burg S. 177.

S. 29 L. 22. I Vettelands-Indskriftens mellemste Linje læses det ufuldstændige Ord *-ina*. Det er S. 443 formodet, at dette skal udfyldes [*sta*]ina.

S. 29 L. 22 ff. Det af Munch paa Krogsta-Stenen læste Ord *stainar* er S. 129 f. læst **se ainar**.

S. 29 L. 40. Den Opfatning, at *staina* skulde være Objekt for *dalidun*, er ikke rigtig; se S. 35 og Rettelser i det følgende.

S. 29 ff. Det Tegn, som i Indskriften *b* forekommer som Rune 5, Rune 9 og Rune 19 i Rækken til venstre, samt Rune 4 i Midtrækken, er af mig læst som *j*. Denne Læsning tiltrædes af Löffler (Uppsalastudier S. 1—5), Brate (Arkiv f. n. F. XI 368 og Sv. fornminnes-fören.'s tidskr. IX 332), [Mo]gk, Literarisches Centralblatt 1892 Sp. 1062 og v. Grienberger (Arkiv f. n. F. XIV 114 og Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII 289 ff.). Wimmer, Sonderjyllands Runemindesmærker (Særtryk af »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie«) S. 14 forsværer derimod ved vægtige palæografiske Grunde Runens Læsning paa Tune-Stenen som *ŋ*. Om Læsningen som *j* bemærker han til Slutning uden nærmere Begrundelse: »Både fra indholdets og fra sprogformernes side frembyder denne tolkning de allerstørste vanskeligheder«. Derimod giver Wimmer her intet Bidrag til at fjærne de store Vanskeligheder, som efter min Paavisning baade fra Indholdets og fra Sprogformernes Side gjør Runens Læsning paa Tune-Stenen som *ŋ* betænkelig. R. Henning (Deutsche Litteraturzeitung 1894 Sp. 1063) holder ligeledes paa Læsningen som *ŋ*. Noreen (Altisl. Gramm.² S. 265) lader det uafgjort, om Runens Læsning som *ŋ* eller *j* er den rette, men i 3dje Udgave læser han paa Tune-Stenen *j*. Burg (S. 174) afgjør ikke, hvilken Læsning er den rette, men synes mest at hælde til *ŋ*. Han nævner (S. 178) som mulig Læsning af første Ord i Midtrækken [*bro*]þriŋor. Han søger at støtte Læsningen *siŋoster* og min tidligere Tolkning »ældste« bl. a. ved *Singasteinn*. Gering (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 242) udtaler sig ogsaa ubestemt, men hælder snarest til Opfatningen af Runetegnet som *j*.

Om Formerne af Runerne for *j* og *ŋ* jfr. S. 179, 280, 416 og 419 Anm. 1, samt her i det følgende i Rettelser til Odemotland-Indskriften.

Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 345) læser i Begyndelsen af Indskrift *b*: [. . .]*ŋ* *woduride: staina: [sati]da* og oversætter: » . . . r dem Óþriþr den stein setzte«. I første Ord søger han altsaa et Personnavn i Nominativ. Sammenlign hermed Noreens Oversættelse af Begyndelsen af Varnum-Indskriften *ubar hite* ved »Úfr dem Hitr (setzte den stein)«. Noreen oversætter Slutningen af Indskrift *b* paa Tune-Stenen saaledes: »Drei tóchter teilten das erbe, die am nächsten verwandten der erben«.

Men ved Noreens Tolkning af Begyndelsen af Indskrift *b* synes det mig paafaldende, at det ikke er sagt, i hvilket Forhold den Person, som har sat Stenen, har staaet til Vodurid. Dette bliver saa meget mere paafaldende, fordi han ikke kan have været en Slægtning. Dette maa man nemlig slutte af det, som ved Noreens Tolkning siges om de tre Dotre. Jfr. om Noreens Tolkning Bemærkningerne ved Slutningen af Rettelser til Tme.

Den af mig S. 36 f. antagne og begrundede Ordstilling i Indskrift *b* (adverbial Bestemmelse, Objekt, Verbum, Subjekt) finder Gering (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 242) saa paafaldende, at han tror, den maa forklares derved, at der er samme Subjekt for to asyndetisk sammenstillede Sætninger. Han oversætter: »nach Wodurid bezeichneten den stein (auch) die drei töchter, (sie) teilten als nächstverwandte unter den erben das erbe.«

S. 31 L. 8 ff. f. n. Oldn. *arfi* og got. *arhja* indeholder sandsynlig forskjellige Suffikser. Kluges S. 31 L. 5 ff. f. n. nævnte Opfatning synes betænkelig.

S. 32 L. 18 ff. Paa Brakteaten Nr. 57 Steph. er vel *gibu* Verbum »jeg giver« og *auna* Objekt dertil, Substantiv i Akkusativ.

S. 32 L. 26 ff. I *Raumariciae* kan vel *Rauma-* være Stammeform i Sammensætning. Jfr. Burg S. 182 f.

S. 33 arbija. Eksempler paa glsvensk *arfve* neutr. med Betydningen »Arv« hos Löffler (Arkiv f. n. F. XII S. 101). Nynorsk dial. *erve* neutr., gldansk *arve* (se Kalkar under *Arve*).

S. 34. L. Fr. Löffler (Uppsalastudier S. 1—5; jfr. S. 226) holder **sijoster** for Superlativ af en Adjektivstamme *sija-*, opstaaet af forgerm. *sejo-*. Han sammenligner oldfris. *sia* 1) »sprosse, naehkomme, grad der verwandtschaft (?)», 2) »genosse« (?) (Richthofen), af Stamme *sijan-*, forgerm. *sejon-*. Baade *sejo-* og *sejon-* afleder han af Pronominalstammen *se-*; *se-* i Betydningen »egen, lat. *suus*.« Adjektivstammen **sijaz* har efter Löffler oprindeligt betydet »egen«, og det fris. *sia* egentlig »den egne«. Deraf skal Betydningen »beskægtet, Slægtning« have udviklet sig.

sijoster altsaa efter Löffler »de mest eller nærmest beslægtede«. Til Löfflers Forklaring slutter sig Noreen, Urgerm. Lautlehre S. 46, 218 og Altisl. Gramm.³ S. 345.

Men oldfris. *sia*, som kan betyde »Genosse«, synes at være opstaaet af **sitha* og tilligemed oldfris. *sith* »Gefährte« at være en Afledning af den fællesgerm. Stamme *sinpa-* »Gang, Reise«. Ogsaa ellers falder den Konsonant, som skrives *th*, i Oldfrisisk bort i Indlyd mellem Vokaler. Se Siebs i Pauls Grundriss² I S. 1281.

Jeg holder for vigtig Kauffmann's Sammenstilling af **sijoster** og oldfris. *sia* med lat. *socius* (Arkiv f. n. F. XI S. 309, XII S. 101 f.). Herimod har ogsaa Löffler udtalt sig (Arkiv XII S. 98 ff.).

Löffler oversætter: »de nærmest beslægtede af de mandlige Arvinger«. Sætningen angiver efter Löffler, at i dette Tilfælde den ældre Retssædvane, som udelukkede Dotrene fra Arv, fulgtes. Dette skal igjen forudsætte, at ved denne Tid den yngre Arvesædvane, som tillod Dotrene at arve, var begyndt at gjøre sig

gjældende, men endnu ikke havde trængt den ældre ud, at saaledes ved Tune-Stenens Tid et Overgangsstadium med Hensyn til Arveretten var indtraadt.

Läffler og Ebbe Hertzberg (Arkiv XII S. 99 ff.) antager, at Vodurid ikke har efterladt sig nogen Son, men kun Dotre; thi i modsat Fald vilde Sonerne ikke have overladt til Dotrene at reise Stenen. Hertzberg mener, at Arvingerne kun har været mandlige, da Kvinder saa tidlig som paa Tune-Stenens Tid vistnok ikke var arveberettigede. Hertzberg vil ikke gaa ind paa, at Tune-Stenen henviser til et Overgangsstadium med Hensyn til Arveret. Sætningen: »de mest beslegtede delte Arven» angiver efter Hertzberg, at Sagen var op- og afgjort, og at det ikke nyttede andre at komme med Præentioner. Stenen er efter ham et ældgammelt Retsdokument, hvis Indskrift kort og godt siger, at Skiftet efter Vodurid er afholdt og Arven delt mellem de rette Arvinger. Omend Dotrene ikke var arveberettigede, saa sees de dog at være blevne betragtede som de nærmeste til at reise Stenen sammen med hans Lagsfælle, som heller intet arvede.

Gering (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 242) bemærker: »Die erwähnung der ertheilung auf einem grabsteine (die Bugge übrigens auch aus späterer zeit belegt), lässt sich für unseren fall vielleicht dadurch erklären, dass die drei töchter erst nach einem rechtsstreite mit den übrigen erben in den besitz des nachlasses gelangten und nun den stein zugleich zu einem denkmal des siegreich durchgeführten processes machten. Bugges meinung, dass die *sibjoster arbjano* und die *þrijor dohtrir* verschiedene personen seien, halte ich zum mindesten für höchst unwahrscheinlich.« »Erbe ist hier natürlich zu verstehen als »jemand der auf den nachlass ansprüche erhebt.« Damit erledigen sich die einwendungen von Fr. Burg (Zs. f. d. a. 38, 174 fg.), deren gewicht durch ein paar deplacierte witzchen nicht verstärkt wird.«

Om disse Udtalelser af Läffler, Hertzberg og Gering om Arv jfr. Bemærkningerne ved Slutningen af Rettelser til Tune S. 520.

S. 35 L. 6 ff. Läffler (Uppsalastudier S. 5 Anm. 1) tror snarest, at et paa Stenen nu bortslaaet *satidun* har været det Verbum, hvortil *staina* har været Objekt.

S. 38 L. 12 ff. I det Ord, som jeg har læst *þrijor*, ser anden Rune ifølge Burg (S. 173) paa de af mig meddelte Fotografier ud som *is*. Men denne Læsning er umulig, baade fordi Krumstaven til venstre oventil sikkert og tydelig er forenet med den rette Stav til hoire og fordi Krumstaven til venstre i flere Henseender har en væsentlig anden Form end *s*-Runerne paa Stenen.

S. 39. Sven Söderberg udtaler sig i Brev til Udgifveren af 6te November 1900 imod den Mening, at Indskrift *a* skulde være ældre end Indskrift *b*: »Jag anser, att om den ena af inskrifterna skulle vara äldre, skulle det vara den, i hvilken ordet »sten« förekommer. Ty man kunde ju svårligen i en inskrift säga, att man lät resa en sten, då denne redan förnt blifvit rest och försedd med inskrift. Jag tror emellertid, att begge inskrifterna äro samtida. Runformerna äro desamma. Att den ena sidans inskrift är mindre tydlig och regelbunden än den andras beror derpå, att runorna äro mindre i den förra; och de hafva blifvit detta, emedan runristaren hade mer at skrifva på denna sida och därför måste bereda plats för tre

rader. Ju större runorna äro i inskrifterna, dess djupare och gröfre och därför äfven tydligare äro i regelen alla streck.« »Det som . . . synnerligen talar för min mening är formeln. Denne är densamma, som vi hafva så ofta i de yngre inskrifterna: A lät resa sten efter B. C skref runorna.« Det enda egendomliga med denna inskrift är, att runristaren stått i ett kamratförhållande till den, som hedrats med stenen, och uttryckt detta i inskriften.« Ogsaa jeg finder nu, at overveiede Grunde taler for, at de to Indskrifter er samtidige; jfr. i det følgende.

Om Tune-Stenens Tid jfr. Burg S. 184 f. Burg fremhæver Forskjellen mellem *iah* (med Runen *i*) paa Varnum-Stenen og de af mig antagne Former med *j* (*arbija* o. s. v.) paa Tune-Stenen.

Om Tune-Stenens Udseende og Form har jeg faaet Meddelelser af Professor i Geologi A. Helland og af P. A. Oyen, Amanuensis ved det mineralogiske Institut.

Indskriftfladen *a* er Stenens naturlige Flade og ikke dannet ved Tilhugning. Den smale Flade, som er til høire for *a* og som rækker ned til Runen *o* i første Linje af Indskrift *a*, synes at være dannet ved Afslagning for Indskriftens Indhugning. Dette fremgaar deraf, at Runernes Retning og Forhold synes at rette sig efter Randen til høire. Ogsaa Forvitringen synes at tale for, at denne smale Flade er ældre end Indskriften.

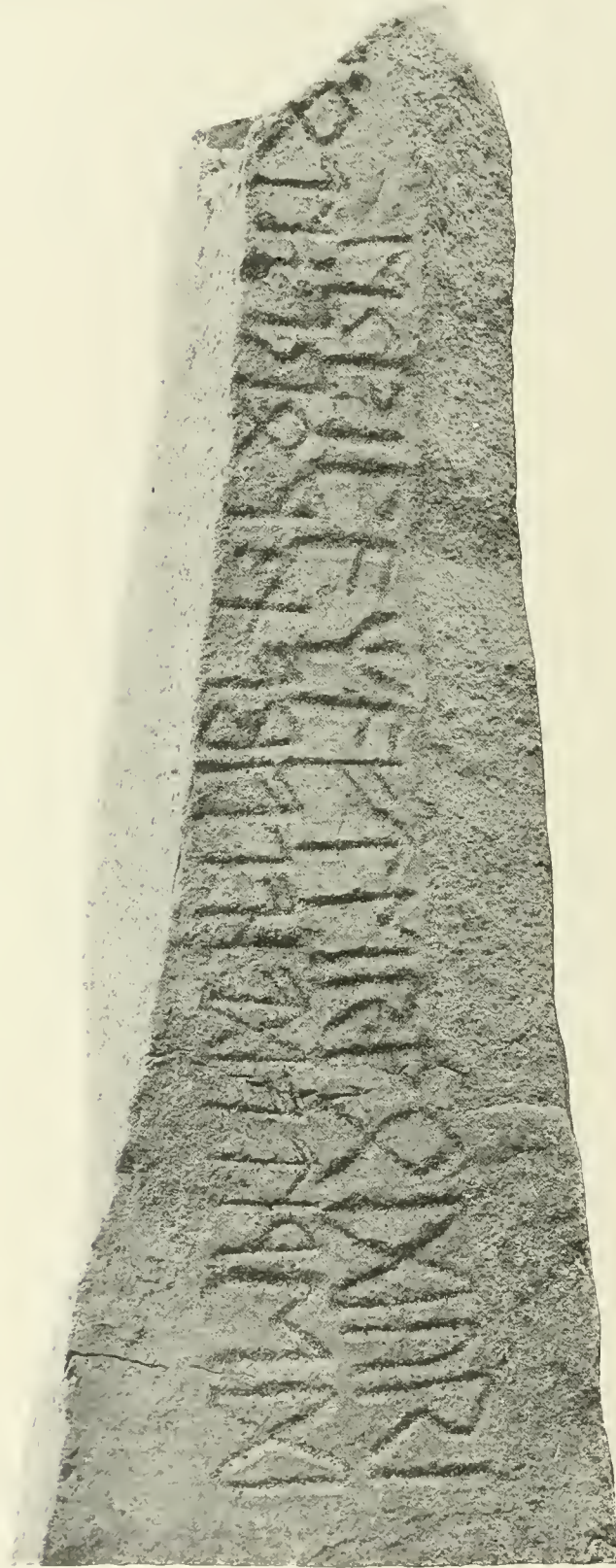
Indskriftfladen *b* synes ligeledes i det væsentlige at være Stenens naturlige Flade. Kun de Stykker, som er afslaaede til høire for Indskriften, kan med Sikkerhed siges at være afslaaede, efterat Indskriften er bleven indhugget.

Under Indskrift *b* ser man en Afsats (Forvitningsafsats) efter hele den brede Indskriftside, og Overfladen nedenfor denne Afsats ligger lavere end Overfladen ovenfor den. Det Stykke, som her er slaaet bort, kan mulig ved Menneskehaand være slaaet bort lige før Runerne blev indhugne, hvilket i saa Fald kan være gjort, fordi der nedenfor Afsatsen var en lidt løs, tynd Stenplade. Men det er ogsaa muligt, at denne tynde Stenplade allerede meget tidligere er slaaet bort og ikke af Menneskehaand.

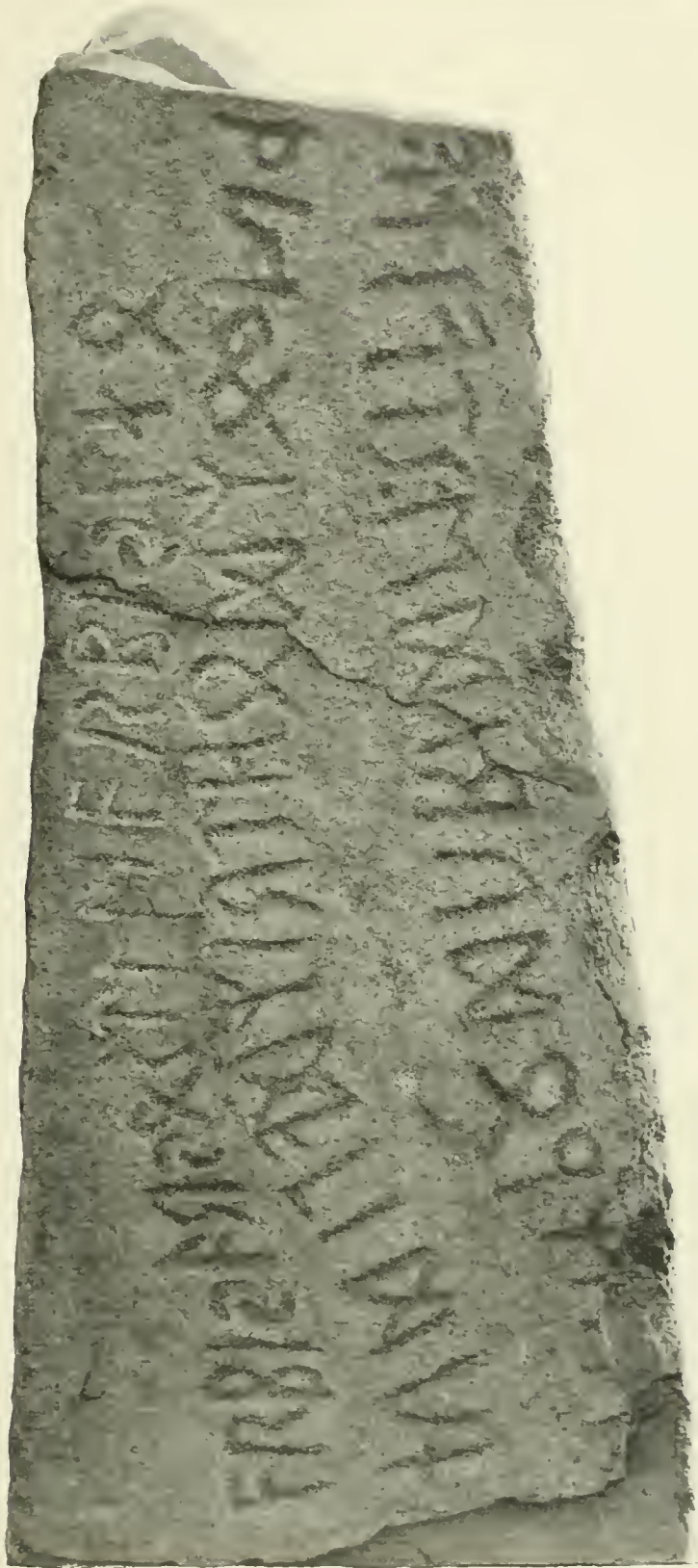
Hvorvidt den nogenlunde jævne Tværflade, som er over Indskrift *b*, er ældre eller yngre end Indskriften og hvorvidt den er dannet ved Tilhugning eller ikke, er fra mineralogisk Side ikke blevet bestemt udtalt.

Tværs over Indskriftfladen *b* gaar paa skraa en Forvitningsafsats, som bl. a. berører Runen *d* i *dohtria*. Denne Afsats er sikkert ældre end Runerne.

Den Kant, som adskiller den ubeskrevne Side til venstre fra Indskriftsiden *a*, havde væsentlig samme Form som nu dengang, da Runerne blev indhugne. Dette ser man af Retningen af *a* Linje 2, som skal læses nedenfra opad. Nederdelen af denne Linjes Runer naar først ved *i* i *halaiban* Kanten, men følger siden Kanten, saa at hele Linjen danner en svag Bøining, hvis Retning er bestemt af Kanten til venstre.

Side *a*.

Side *b*.

I Tolkningen af Indskrift *b* er meget forblevet usikkert. Navnlig er det forblevet usikkert, hvorvidt noget mangler paa denne Side foruden det meste af Runerne i første Ord foran **-r woduride**. Ligeledes er det forblevet usikkert, til hvilket Verbum **staina** er Objekt og hvilket Ord der skal forstaaes som Subjekt for første Sætning i *b*.

Saaledes som jeg S. 25 har fremhævet, taler Runernes Forhold til den jævne Rand oventil snarest for, at der intet mangler oventil. Det vilde være et besynderligt Tilfælde, at noget af Indskrift *b* skulde mangle oventil, og at Brudfladen da skulde falde umiddelbart efter Afslutningen af et Ord i Linje 1 og umiddelbart foran Begyndelsen af et Ord i Linje 2.

Hovedstaven af **þ** i **þrijor** Linje 2 er væsentlig parallel med Randen og staar i den Afstand fra Randen, som maa ventes under Forudsætning af, at Randen er ældre end Indskriften og at **þ** ogsaa oprindeligt har været første Rune i Linje 2.

Det var ikke af Hensyn til Stenens Udseende, men af sproglige Grunde, at jeg S. 33 ff. antog, at noget manglede oventil (mellem **staina**: og **þrijor**). Jeg mente nemlig, at **staina** maatte være Objekt for **dalidun**, hvis intet manglede oventil, men jeg fandt det med rette uantageligt, at **staina** skulde være Objekt for **dalidun**. Derfor maatte jeg ty til den Udvei, at der oventil manglede et Verbum, hvis Objekt **staina** kunde have været.

Nu forekommer det mig imidlertid muligt, nægtet jeg ikke forbinder **staina** med **dalidun**, at holde fast ved den Opfatning, for hvilken Stenens Udseende taler, at intet mangler oventil.

Jeg formoder nu, at Indskrift *b* er en Fortsættelse af Indskrift *a*, saaledes at første Sætning i *b* er sidestillet med den ene Sætning, som Indskrift *a* nu indeholder.

Jeg formoder, at første Sætning i *b* ender med **staina**. Ordadskillelse findes i *b* ikke uden foran og efter **staina**. Her kan Runeristeren have sat Prikker for at antyde, at en Sætning er afsluttet med **staina**.

Jeg er nu tilboielig til at antage, at der i *b* begynder en ny Sætning med Linje 2:

þrijor dohtria dalidun
arbija sijoster arbijano

»Tre Dotre delte Arven (som) de nærmest beslægtede af Arvingerne.«

Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 345) har opfattet anden Sætning i *b* paa samme Maade.

Hvis denne Opfatning af *b* er rigtig, saa er Indskrifterne *a* og *b* samtidige, men Indskrift *a* maa ogsaa da læses forst.

Vodurid kan efter dette ikke have efterladt sig Sommer; men vi finder da her allerede saa tidlig Dotre som Arvinger, hvor der ikke var nogen Son.

Indskrift *b* er ikke versificeret, men det synes muligt, at Hensyn til Alliteration har gjort sig gjældende ved Valg af Ordene i anden Sætning i *b*.

Ifølge den i det foregaaende givne Tolkning staar Linje 1 i Indskrift *b* ikke i nogen syntaktisk Forbindelse med det, som siges i Linje 2 og Linje 3.

Disse to Linjer udtrykker tilsammen en Mening, som er væsentlig forskjellig fra og uafhængig af det, som siges i Linje 1.

Disse Forhold, som Syntaks og Indhold viser os, har ogsaa faaet sit ydre Udtryk ikke blot i Skilletegnene, men ogsaa deri, at Linje 2 og 3 er nærmere sammen og er ved et større Mellemrum adskilte fra Linje 1.

Jeg gaar nu over til første Linje i *b*.

Jeg har tænkt paa Muligheden af, at vi fra **worahto** i *a* skulde underforstaa en Form af det samme Præteritum (**woraht**) som Verbum i første Sætning i *b*, saaledes at **staina** skulde være Objekt for dette **woraht**.

Med Udtrykket **woraht-staina** kunde sammenlignes **orte þat aaina** By.

Udtrykket **woraht-staina** »forarbejdede Stenen« maatte, hvis det var rigtigt, betegne d. s. s. tildannede eller tilhug Stenen.

Ved denne Opfatning vilde det sandsynligste vel være at underforstaa i første Sætning af *b* 1ste Person **worahto**, saaledes at **wiwar** ogsaa i første Sætning af *b* var Subjekt. Men første Ord i *b* kunde da neppe udfyldes til [afte]a, men man maatte da vel oversætte det andet Ord **woduride** ved for **Vodurid**. Nogen sandsynlig Udfyldning af første Ord vilde jeg da ikke kunne foreslaa.

Men den Opfatning, at **worahto** (eller en anden Form af dette Præteritum), d. e. tildannede, tilhug, skulde være det Verbum, hvis Objekt var **staina**, bliver betænkelig derved, at Runestestens Form i det væsentlige er Naturens Værk og ikke skyldes Tillugning ved Menneskehaand.

Jeg vover derfor nu at gaa en anden Vei.

I anden Linje paa Side *a* er overst oppe noget slaaet bort af Indskriften. Her mangler sikkert Halvdelen af én Rune (**r**) og tre fuldstændige Runer (**uno**), dog sandsynlig fire (**unor**). Jeg holder her Udfyldningen **runor** for sandsynligere end **runo**, fordi hin Form findes paa Varnum-Stenen, hvis Indskrift er nær beslægtet med Tune-Stestens.

Efter Stestens nuværende Udseende tor man neppe benægte Muligheden af, at der overst paa Side *a* foruden de 3½ eller 4½ Runer, som her nu sikkert mangler, ogsaa kan være slaaet bort nogle flere Runer. Professor Helland tiltræder fra mineralogisk Standpunkt denne Udtalelse.

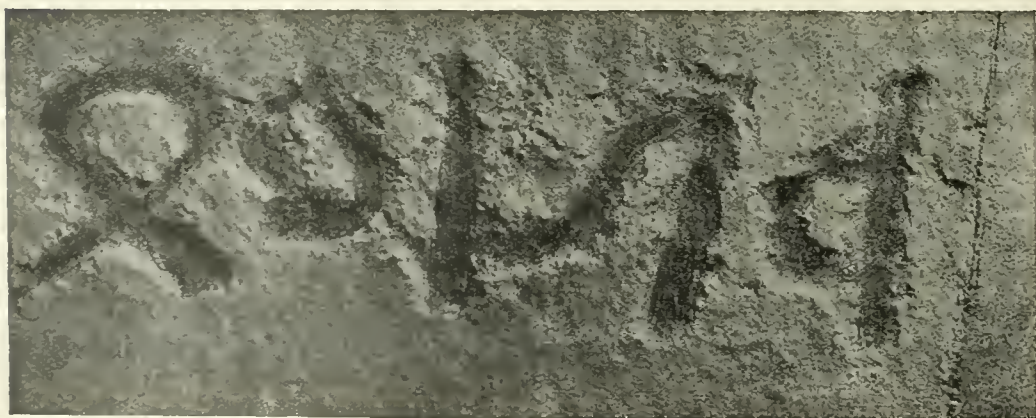
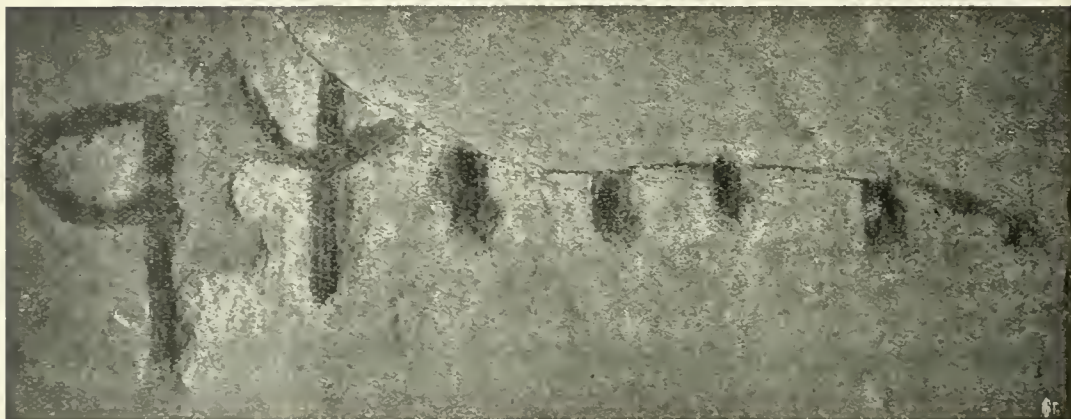
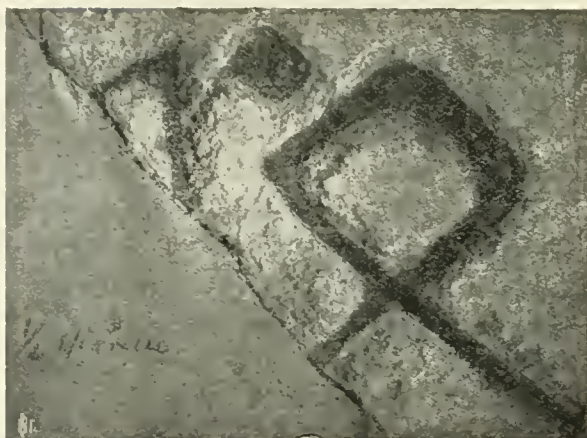
Jeg formoder nu, at der overst i Linje 2 paa Side *a* er slaaet bort ét eller to Ord, som har forbundet Sætningerne paa Side *a* med første Sætning paa Side *b*.

Det, som efter denne Formodning er slaaet bort, kan ikke med Sikkerhed bestemmes. Men det eller de manglende Ords Mening synes tilmærmelsesvis at kunne bestemmes.

Naar jeg skal fremsætte en Formodning herom, gaar jeg ud fra, at jeg her bor forsøge at indsætte det kortest mulige Udtryk for den Mening, som Sammenhængen her synes at kræve.

Herefter vover jeg at foreslaa følgende Udfyldning af de efter min Formodning manglende Runer paa Side *a*, som har forbundet den nu bevarede Sætning paa Side *a* med første Sætning paa Side *b*:

worahto [: **runor** : jah sato]
[afte]a **woduride** : **staina** :

Dette oversætter jeg saaledes:

»(jeg) forarbejdede Runerne og satte efter Vodurid Stenen.«

Eller ogsaa med Asyndeton: [runor : sato].

Med det i Udfyldningen nævnte *jah kan sammenlignes jah paa Kragehul-Spydstagen, iah paa Varnum-Stenen. Med *sato kan sammenlignes sate Gommor.

Hvis Rejsningen af Stenen har været nævnt efter Indhugningen af Runerne, saa kan dette mulig forstaaes saaledes, at Runerne blev indhuggede, førend Stenen blev reist. Men det synes ogsaa muligt, at Runeristeren har nævnt Indhugningen af Runerne først, fordi dette for ham stod som det vigtigste.

Med det, at Indridningen af Runerne da er nævnt forud for Stenens Rejsning, kan sammenlignes i en Runeindskrift fra den sene Middelalder, som har staaet paa Eggemoen, Haugs Sogn, Ringerike (Nicolaysen, Norske Fornlevn. S. 146):
 | þa : ræist : mik : ok : ræisti | amunde o. s. v.

Man kunde imod min Udfyldning kanské indvende, at Gjentagelsen »efter Vodurid« da bliver paafaldende. Hertil kan vel svares, at Mindeindskriftens Istandbringer kan have fundet det heldigt, at Navnet paa den Mand, om hvem baade Stenen og Runerne skulde minde, ikke blot blev nævnt paa Side *a*, men ogsaa paa Side *b*.

Af Tune-Stenen er S. 5 meddelt Tegninger, som er laante fra Wimmer. Uagtet disse er udførte med stor Omhu, er de dog, som jeg har paavist, ikke i alle Dele fuldt noiagtige. Derfor meddeles her S. 518 og 519 af Tune-Stenens to Indskriftflader Fotografier, ved hvilke Retouche er anvendt. Disse er tagne af Fotograf Væring og gjengivne i Autotypi ved Wilh. Scheel & Co.

Paa S. 522 meddeles 3 Autotypier i halv Størrelse efter Aftryk, paa hvilke Fordybningerne er ndfyldte med Sort af Magnus Olsen. Disse Aftryk er af de 3 Ord paa Stenen, hvis Læsning eller Udfyldning har været omstridt. Første Aftryk viser næstsidste Rune (o), det derefter følgende Skilletegn og Sporene af sidste Rune paa Side *a*. Andet Aftryk viser det ufuldstændige første Ord, som ender med -r, tilligemed den følgende Rune (w) paa Side *b*. Tredje Aftryk viser de overste 5 Runer (þrijo) i Linje 2 paa Side *b*.

2. Fredrikstad.

S. 45. Jeg har tidligere antaget, at denne Brakteat er en Kopi, i hvis Indskrift Brakteatens Forfærdiger ikke har lagt nogen sproglig Mening, men at den er en Efterligning af en nu tabt Original, som sandsynlig har indeholdt et ubestemmeligt Mandsnavn i Nominativ paa **-R**.

Det synes mig nu muligt (omend meget usikkert), at Indskriften paa det bevarede Eksempel kan være Original, og det synes mig nu ikke utilstedeligt i Brakteatens Indskrift at søge et fra venstre mod højre skrevet Mandsnavn paa **-R**.

Forste Rune til venstre kunde efter Formen være den f. Eks. i Odemotland-Indskriften forekommende Form for **h**. Men jeg antager Runen snarere for et efter en lodret Rammestreg følgende, mod venstre vendt **u**. Anden Rune er vistnok ikke **g**, men **d**, som har venstre Stav tilfælles med Rune 1. Rune 3 og Rune 4 læser jeg begge snarest som **u**-Runer, der er vendte mod venstre (og ikke som to **h**-Runer). Rune 5 er sikkert og tydelig **Y R**.

Indskriften synes altsaa at kunne læses **ūdūur**. Dette synes at være et sammensat Mandsnavn, hvis første Led er **ūd-**, ndtalt *udd-*. Dette synes foran Vokal at være opstaaet af **Udda-*, d. e. den i Personnavne almindelige Stamme oldn. *Odd-*, oht. *Ort-*, fællesgerm. **Uzda-*. Hvor tidlig *zd* i Nordisk er blevet assimileret til *dd*, mangler vi Midler til sikkert at bestemme.

Andet Led i Mandsnavnet paa Fredrikstad-Brakteaten kunde mulig gjengive Udtalen **ūur* (tostavelser) = nynorsk dial. *ur* m. »Bjærgugle« i det sydvestlige Norge; se Ross. Dette nynorske *ur* synes efter sin Form ikke at kunne være opstaaet af oldn. *úfr*, men synes at forudsætte et oldn. *úr* (Stamme *ú-*). Dette kan have været en Sideform til *úfr*, ligesom Oldhoitysk har *ūwo* ved Siden af *ūfo*. Det nynorske *ur* forekommer i overført Betydning som andet Led af flere Sammensætninger og skifter da dialektisk med *-uv* og *-uvi*; f. Eks. *helur* »en gudsforgaaen Krabat«, men ogsaa *heluv* og *heluvi*.

Brakteatens **-ūur** kunde da mulig være Nominativ af en *u*-Stamme. Om det beslægtede Mandsnavn **uha** se S. 247 og i det følgende under Rettelser til Indskifterne fra Odemotland og Hammeren.

Men det er kanské sandsynligere, at Brakteatens **ūdūur** gjengiver Udtalen **Udd-ūr*. Herfor taler følgende. Andet Led i Navnet har ifølge den her fore-

slaaede Tolkning samme Betydning som Navnet **uha** i Odemotland-Indskriften, nemlig »Hubror, Bjærgugle«. Jeg skal i »Almindelige Bemærkninger« søge at paavise, at dette Navn kan følges som Navn paa Runemestre gennem flere Slægtled. Tildels forekommer det som andet Led i en Sammensætning. Jeg skal ogsaa søge at paavise, at en yngre Ætling af samme Slægt paa Konghell-Staven har samme Navn i den forandrede Form *uuf*, sandsynlig udtalt *Úfi*. Skrifteiendommeligheder nedarves hos denne Slægt, saa at flere Eiendommeligheder fremtræder i Indskrifter til forskellige Tider. Nu har vi i Uhas Indskrift fra Odemotland i Slutningen af begge Linjer **uu** som Gjengivelse af en eneste Stavelses Vokal. Derfor tænker jeg mig, at Fredrikstad-Brakteatens Navn **uduur** kan have været baaret af en Runemester af samme Slægt som **uha** og **hariuha** (Brakt. Nr. 57 Steph.). **uduur** har da kanskje snarest været udtalt **Udd-úr*. Da er Stammens uddydende Vokal faldt bort foran Nominativmærket *-r* ligesom sandsynlig i Aagedal-Indskriften, der er skreven af den samme Uha som Odemotland-Indskriften.

Som en Lighed mellem disse Indskrifter og Fredrikstad-Indskriften kan endnu nævnes, at ligesom denne har 3 Vendermer, saaledes har ogsaa Indskrifterne fra Aagedal og Odemotland flere Vendermer. Hvis det foregaaende er rigtigt, synes Fredrikstad-Indskriften neppe at kunne være ældre end Slutningen af 7de Aarh.¹⁾

Dog vil jeg have denne Tolkning af Fredrikstad-Brakteaten kun betragtet som et usikkert Forsøg.

B. Salin (Antiquarisk Tidsskrift XIV 2) opfører S. 102 Tabel VI Fredrikstad-Brakteaten som det eneste i Norge fundne Eksempel af den danske Type af den dansk-gotlandske Afdeling af Brakteater, som har Fremstillingen Menneskehoved over et firfoddet Dyr. Han beskriver og bestemmer denne Afdeling S. 49—51. De fleste Eksemplarer af den danske Type af denne Afdeling er fundne paa Fyn og Sjælland.

3. Frøihov.

Efter gjentagen Undersøgelse af Originalen har Magnus Olsen nedskrevet følgende, som i alt væsentligt stemmer overens med lagttagelser, som efter Undersøgelse af Originalen tidligere var nedskrevne af S. Bugge: »Til venstre for 3dje Tegnet fra hoire (d) er der i nyere Tid skrabet. Dog ser man her en Stav, som man maaské oier i hele dens Længde. Stavens nederste Del falder delvis sammen med en langagtig Udvidelse. Staven er utydeligst paa Midten, men synes dog ogsaa her sikker. I sin overste Del boier Staven sig noget mod venstre. Fra dens Top skraaner nedad mod venstre en ganske kort Kvist, som danner en ikke skarp Vinkel med Staven. Længere nede sees til venstre for Staven en langagtig, med den nævnte Kvist

¹⁾ Jeg finder det mindre sandsynligt, at **-uur** i **uduur** skulde svare til oldn. *úrr* »Urokse«.

nogenlunde parallel Fordybning, som berører Staven og synes at skraane stærkere nedad end den sikre Kvist. Hvorvidt denne Fordybning er betydningsløs, kan efter Sporene ikke afgjøres.«

Efter denne Beskrivelse af Runen efter **d** synes det muligt, at Indskriften har indeholdt et Mandsnavn **ada**. Jfr. S. 49 Anm. 5 og **ek ad**-Nedre Hov S. 423 ff., samt Bemærkningerne til denne Indskrift. Hvis dette er rigtigt, er **ada** vel enten Runeristerens eller Eierens Navn¹⁾.

4. Fonnaas.

S. 53 L. 22 f. Tegnet **ⱱ** har i Worms Runekalender ikke Betydningen **k**; se S. 493.

S. 53 L. 29 ff. At Runeformen **<** paa sine Steder endnu har været brugt til henimod 800, viser den gotlandske Martebo-Indskrift, hvor denne Runeform mulig betegner Udtalens **g**.

S. 54 L. 6 ff. **ⱱ** findes ogsaa i Overgangsindskriften fra Tveito (S. 433). Formen af **ȝr** med Kvistene nedad er ikke allerede fra Aar 700 bleven enegjældende; thi Flistad-Stenen i Vestergötland, som jeg har sat til 750—775, har to Gange **ȝ** og den gotlandske Roes-Sten, som jeg har sat til omkring 750, har i en Binde-rune **ȝ**.

S. 54 L. 27 f. Det Tegn paa Worms norske Runekalender, som har Lighed med **úr**-Runen blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen, kan ikke være en **úr**-Rune, da denne paa Runekalenderen har en anden Form **ŷ**; se S. 490. Tegnet **þ** har Talbetydningen 10 og sandsynlig Runebetydningen **þ**; jfr. S. 498.

S. 57 ff. Brate (Arkiv f. n. F. XI S. 371) mener, at Fonnaas-Indskriften ikke med de nu forhaandenværende Midler lader sig tolke. Gering (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 243) holder den givne Tolkning for rigtig. Wimmer (II S. 328) er vantro ligeoverfor Tolkningen af Indskriftens 3 første Rader. Ogsaa selv holder jeg nu Tolkningen af disse 3 Rader for meget usikker. Dog holder jeg det fremdeles for sandsynligt, at Raderne skal læses i den af mig tidligere antagne Rækkefølge. Ligeledes holder jeg det fremdeles for sandsynligt, at Indskriften begynder med et Mandsnavn i Nominativ paa **-r**, som danner Sætningens Subjekt, og at derefter følger en Nominativ paa **-iŋa**, som staar i Apposition til Mandsnavnet. Endelig, at dertil er foiet en nærmere Betegnelse ved Artikelen **sa** og en Nominativ paa **-e**.

S. 59 L. 9. Ordene »(f. Ex. allerede i *qsrab* paa Gimso-Stenen)« stryges som grundede paa en feilagtig Læsning.

¹⁾ Ligheden mellem 3dje Tegn fra høire og et kristeligt Symbol hos Kraus, Christl. Inschriften der Rheinlande Nr. 69, 269 er visseelig tilfældig.

S. 59 L. 18 ff. I tl har Runen t en Kvist, som skraaner opad mod hoire fra den rette Stavs Basis (se S. 55 f.). Skulde denne Runeform være en Binde-rune af ↑ og ↗? Der maatte da læses til eller tæl.

S. 61 L. 34 f. Henvisningen til Vordingborg-Stenen stryges.

S. 63 f. Udfyldningen w(a)k(r)shu(s)iqra holder jeg nu for lidet sandsynlig. Skulde w her kunne gjengive en Vokal, uagtet Indskriften straks efter har -huiqra? (Frerslev-Stenen har w som Vokaltegn ved Siden af u. Ligeledes maaské Aarstad og Torviken B; se Rettelser.) Og skulde wkshuiqra kunne være Patronymicum af et Tilnavn, som har betydet »Oksehoved«, uagtet en Afledning af »Hoved« i det ældste nordiske Runesprog vel vilde have begyndt med *habud- (jfr. f. Eks. Tilnavnene oldn. *urafótr* og oldn. *srínhofði*)? Da maatte to Runer være udeladt efter hu, og man kunde da udfylde wkshu(bd)iqra. wks- vilde da være opstaaet af *ohsa-. For Brugen af u kunde sammenlignes ubt eller upt By »efter«.

S. 64 L. 26 ff. Den her meddelte Bemærkning om Ordstillingen paa By-Stenen stryges som grundet paa en feilagtig og senere opgivet Læsning og Tolkning.

S. 64 ff. Udfyldningen (i)q(i)s(a)rb(i)s(k)e synes mig nu usikker, navnlig med Hensyn til det andet i.

En Læsning *iqis- i Fonnaas-Indskriften kan ikke stottes ved *ikisafai-* paa Frerslev-Stenen. Vistnok tror jeg, at Wimmer (II S. 332) har Uret i at betegne Frerslev-Indskriften som »et forsøg paa i senere tid at lave en gammel indskrift« (suaest fra anden Halvdel af 13de Aarh.) og i at holde *ikis* for en nyere Analogidannelse for *Inga*, opstaaet paa en Tid, da man sagde *Inges*. Men paa Frerslev-Stenen deler jeg nu de nævnte Runer i Ordene *ik isa fai*.

Imod, at Runerne paa Fonnaas-Spænden skulde henvise til Stedsnavnet *Ingisarf* i Dalarne, taler den Omstændighed, at Stedsnavne paa -*arfve* i Dalarne synes at stamme fra anden Halvdel af 14de Aarh. Jfr. K. H. Karlsson, Sv. fornminnesföreningens tidskrift X S. 40.

En Navneform *iqis- (af **Ingis-*) kunde vistnok stottes ved *haeruwulafin* Istaby og lignende Former; men hvis to Runer sammen kan udelades i Fonnaas-Indskriften, saa bliver andre Udfyldninger af *qs* foran *rbse* mulige.

S. 65 L. 25 ff. Nominativ paa -e af Stammer paa -n findes ogsaa i følgende Indskrifter med den længere Rækkes Runer: *mwse* Krogsta (S. 128 f.); maaské *mairle* Tanem, jfr. Rettelser; maaské *wne* Torviken B, se Rettelser.

S. 69 L. 25. By-Stenen har ikke *arda*, men *arina*, se S. 104 f.

S. 69. Om Fonnaas-Indskriftens Tid jfr. Wimmer, Sonderjyllands Rømemindesmærker S. 31.

5. Einang.

S. 79 ff. *par* Akkus. i Flertal Hunkjøn. Denne Form har jeg (umiddelbart foran *runo*) ogsaa læst i Indskriften B fra Torviken, se S. 288 f.

S. 79 L. 2 f. n. I stedet for Formen *hir* skal paa Gimso-Stenen kanské læses *her*; se S. 389 f., 396 f.

S. 81 f. runo Akkus. i Flertal Hunkjøn, »Ruuer«. At denne Form ikke grunder sig paa en Feil, er nu godtgjort derved, at **runo** i samme Betydning, saaledes som Brate først har seet, forekommer paa Fyrunga-Stenen; se Arkiv f. n. F. XIV S. 332 og XV S. 143 ff. Her er Substantivet Objekt for Verbet **fahi** ligesom paa Einang-Stenen for Verbet **faihido**. Til **runo** horer paa Fyrunga-Stenen Adjektivet **raginakudo**, hvor Kasusmærket **-r** ligeledes mangler. At Formen **runo** er rigtig, godtgjøres ogsaa ved **par runo**, som jeg har læst i Torvik-Indskriften B, hvor vi deri har Objekt for **hiu** »hug«; se S. 288 f. Kock (Nord. Tidskr. f. Filol., ny Række IX, 1889, S. 168 Anm.) har fremsat den Formodning, at **-r** er faldt bort i Slutningen af **runo** ved Dissimilation paa Grund af **r** i Fremlyden. Denne Forklaring maa da ogsaa overføres til **raginakudo**. Jfr. Noreen, Altschwed. Gramm. S. 250.

S. 82 og Anm. 1. Om Bortfald af **-r** i Gammelsvensk se Noreen, Altschwed. Gramm. S. 248 ff.

S. 83 L. 20. Om **muha** se »Almindelige Bemærkninger« i det følgende.

S. 83 ff. faihido. Senere er flere Former af dette Verbum fundne i Indskrifter med den længere Rækkes Runer og i gamle Indskrifter med den kortere Rækkes Runer: **faihido** Vetteland (S. 442), **faiu**(?) Vatn, 1ste Person Ental Præs. Indik. (S. 360 ff.). (Den S. 84 overst og Anm. 1 omtalte Tegning er, saaledes som S. 359 oplyst, af disse Runer paa Vatn-Stenen, og ikke, som jeg dengang troede at mindes, af Indskriften paa en Sten i et svensk Museum). **fahi** paa Fyrunga-Stenen fra Vestergotland, 1ste Person Ental Præs. Indik. (se Arkiv f. n. F. XV S. 143). **fahi** har her til Objekt **runo**, ligesom **runo** er Objekt for **faihido** i Einang-Indskriften. Paa Aagedal-Brakteaten har jeg læst **fahd**, forkortet Skrivemaade af Præter. 3dje Person Ental, se S. 197. I Odemotland-Indskriften har jeg som eget Ord udskilt **fþi** og forstaaet dette som forkortet Skrivemaade for ***fahþi**, Præter. 3dje Person Ental, se S. 254 f. I Indskriften paa Hammeren har jeg udskilt **fþa** (saaledes at **a** tillige skulde læses som det følgende Ords Begyndelsesruner) og forstaaet dette som forkortet Skrivemaade for ***faþa** (eller ***faiþa**), Præter. 1ste Person Ental, se S. 378 f. Men her skal snarere læses som eget Ord **fþ** og forstaaes som **faþi** 3dje Pers., se Rettelser i det følgende. I en Indskrift paa en Træstav fra Konghell med den kortere Rækkes Runer har jeg udskilt som eget Ord **fþ**, forkortet Skrivemaade for **faþi**, Præter. 3dje Person Ental, se S. 378 f.

I nederste Linje paa Frerslev-Stenen i Sjælland (Wimmer II 321) udskiller jeg nu som eget Ord **fai**, Præs. Indik. 1ste Person Ental.

Jeg forbigaar her enkelte andre nordiske Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, ved hvilke det er usikkert, om de indeholder en forkortet skrevet Form af samme Verbum.

S. 84 L. 22 ff. Tredje Ord i Valby-Indskriften kan have været **𐌺𐌹𐌸 silr**. Hvis dette Ord har staaet her, maa det forstaaes som oldn. *selr* »Sæl«, brugt her som oftere ellers som Tilnavn. Denne Udfyldning **silr** er sandsynligere end **ulr**, baade fordi den

giver et rimeligere Tilnavn og fordi venstre Stav af **h** udfylder en Del af det tomme Mellemrum efter *fabi*. Tredje Ord kan ikke have været *þulr*.

S. 87 L. 8 ff. Vatn-Stenen, der ligesom Valby-Stenen har været lagt inde i en Gravhaug, har kun Runeristerens Navn, men ikke den Dodes Navn; se S. 360 ff.

6. By.

S. 97 ff. Brate har (Arkiv f. n. F. XI 369 ff.) fremsat en i flere Henseender afvigende Tolkning, som jeg ikke kan tiltræde. (Han opfatter **eirilar** og **hrorar** som Navne paa to forskellige Personer, og han vil forklare **hrorer** som Appellativ, Nom. pl. m. af et til ags. *hrōr* svarende Adjektiv. **orte** skal efter ham være Dativ af et Navn **Ortar*.) Istedendfor **u[b]t alaifu** foreslaar Brate, skjont med Tvivl, at læse: **uba** (eller **ub**) **tilodu(n)**. Men de Oplysninger, som jeg i min Udgave har givet om Indskriften, viser, at denne Læsning ikke er tilstedelig, da den strider mod Sporene paa Stenen. Imod at forklare **eirilar hrorar** med Brate som Navne paa to Personer taler, foruden de paa By-Stenen følgende Ord, ogsaa **eirilar wiwila** Veblungsnes.

S. 98. Med Navnet **hrorar** sammenligner Henning (Deutsche Literaturzeitung 1894 Sp. 1064) oldtysk *Ruora*, *Roripertus* o. a. Sievers (Berichte d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. 1894 S. 139 Anm.) antyder som en Mulighed, at **hrorar** kunde have kort *o*.

Sievers (anf. St. S. 139 f.) finder den af mig givne Oversættelse af de 4 første Ord **eirilar hrorar hrorer orte** fuldt overbevisende. Derimod forklarer Sievers Suffikset i Formen **hrorer** anderledes. Han opfatter denne Form som *Hrōkēr*. Dette skal være opstaaet af *-aiar*. Suffikset skal være enten forgerm. *-ēijo-* eller *-eijo-*. Han jævnfører latinske Dannelser som *plebējus*, *Pompējus*, gr. *-ητος*, oldind. *-āyja-*, som ofte angiver Patronymica. Han tænker sig Lydudviklingen saaledes: **Hrōzējaz* — **Hrōraiar* — **Hrōrair* — *Hrōkēr*. (Jfr. herom Brate, Sv. fornminnesfören.'s tidskr. IX S. 333 f.) Sievers formoder, at i **haeruwulafir** paa Istaby-Stenen Endelsen **-ir** er opstaaet af **-ēr**. Samme Suffiks **-ēr** som i **hrorer** finder Sievers i de oldn. ikke-omlydte Former *Gusir*, *Glasir*, *Kvasir*, *Prasir*; af **Glasējaz* o. s. v.

Jeg tror snarere, at disse oldnorske ikke-omlydte Former *Gusir*, *Glasir* o. s. v., som alle er mythisk-poetiske, er opstaaede ved Analogi af ældre Former paa **-i**, Genetiv **-a**, saaledes *Gusir*, Gen. *Gusis*, af *Gusi*, som forekommer ved Siden af hint.

At **haeruwulafir** indeholder det sædvanlige Suffiks **-ija-**, stottes maaské ved **hagustaldia** Valsfjorden, se Rettelser. Paa samme Maade kan **Ybbir* (skrevet *ubir*, *ūbir*) forholde sig til Navnet *Ubbi*.

S. 100 L. 30 f. »Osvensk *karilr* (Runverser Nr. 135) stryges som grundet paa feilagtig Læsning.

S. 101 f. Om **eirilaa** skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«.

S. 102 f. orte. Andre Eksempler i Indskrifter med den længere Rækkes Runer paa Bortfald af *w* i Fremlyd foran *o* eller *u* er: **urte** Odemotland, se S. 248; **orumalaib[a]** Myklebostad B, se S. 336; **ulþeaa** (?) i den yngre Valsfjord-Indskrift, se S. 352.

S. 104 f. Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 335) oversætter **aaina** ved »erhöhung«.

Efter Falk og Torp (Etym. Ordbog under *Arne* og *Esse*) er oldn. *arinn*, af Grundform **azina-*, beslægtet med dansk *esse*, sv. *üssja*, norsk dial. *esja* »en Art Klebersten, som benyttes i Smidjer«.

Det synes ikke nødvendigt, med Kluge (Pauls Grundriss² I S. 334) at holde oht. *arin* »Fussboden, Tenne« for et Laanord fra lat. *arena*.

S. 107 L. 24. iuþingaa Reistad er i Rettelser til denne Indskrift i det følgende forklaret saa, at denne Form ikke vedkommer Spørgsmaalet om *i*-Omlyd.

S. 107 L. 28 ff. En Binderune, hvis ene Del er en mod venstre vendt Venderune af **u** findes ogsaa paa Pilgård-Stenen fra Gotland i Indskriftens sidste Ord.

S. 108 f. Istedensfor **alaibu** skal med samme Betydning læses **alaifu**, se S. 198.

Andet Led i dette Kvindenavn svarer til andet Led i Mandsnavnet **oruma-laib[a]** (Akkus.) Myklebostad B, se S. 336.

S. 108 L. 3 f. n. Med **f** i Indlyd i **alaifu** istedenfor ældre **b** kan sammenstilles **lifi** Aagedal (se Rettelser) og **alfe** Hammeren (se Rettelser).

S. 109 ff. Jeg har tolket **dra** som »Datter« og denne Tolkning fastholder jeg fremdeles. Jeg har tidligere opfattet Ordet som Akkusativ og som Apposition til Kvindenavnet **alaifu**. Herved er dog Runen *y* (ikke *veid*) paafaldende. Jeg tænkte mig tidligere Muligheden af, at den forkortede Skrivemaade kunde være opstaaet for Nominativformen og derfra overført til Akkusativ med Bibeholdelse af Slutningsrunen. Men denne Forklaring af **dra** som Akkusativ »Datter« (hvilken Brate holder for afgjort forkastelig) er dog kun en Nodhjælp.

dra kan her ikke opfattes som Nominativ af »Datter«, hvis jeg har tolket Indskriftens fire sidste Runer rigtig: **rmþj** »disse Runer mærkede Eh«.

Herved bliver Tolkningen af disse fire sidste Runer tvivlsom.

Ogsaa en anden Omstændighed vækker Betænkelighed imod denne Tolkning. Indskriften udsiger: **eirilaa hroraar** »Søn af Hror gjorde denne Stenplade«.

Nu skal jeg i »Almindelige Bemærkninger« søge at gjøre det sandsynligt, at det paa Kragelul-Spydstagen og i saa mange andre Indskrifter forekommende Navn paa Runemestre **erilaa**, senere **eirilaa**, egentlig betyder en Mand af erulisk Herkomst. Fremdeles søger jeg at godtgjøre, at den længere Rækkes Runeskrift i Norden navnlig er bleven udbredt ved eruliske Runemestre. Endvidere har jeg gjort opmærksom paa den særlige Overensstemmelse, som finder Sted mellem første Ord i By-Indskriften og første Ord i Veblungsnæs-Indskriften **eirilaa**. Begge Navneformer er identiske, og **e** har i begge Indskrifter den samme særegne Form.

Heraf synes at maatte sluttes, at **eirila** i begge Indskrifter er Runeristerens Navn og at begge Indskrifter hidrører fra omreisende Runemestre af erulisk Herkomst.

Men da kan den sidste Rune paa By-Stenen **ᚦ** ikke angive Runeristerens Navn og Rune 4—2 fra Enden kan da ikke betyde »disse Runer mærkede«.

Det forudgaaende **da** »Datter«, som paa Grund af **a** synes at være Nominativform, synes derfor at maatte danne Begyndelsen af en ny Sætning, som afsluttes med **rmᚢi**.

Nu tiltales i Opedal-Indskriften den døde beslægtede Kvinde saaledes: **buu ruu swestar minu** »hvil i Ro, Søster min!« (Jfr. Rettelser i det følgende.)

Herefter formoder jeg nu, omend med Tvivl, at Slutningsrunerne i By-Indskriften **da rmᚢi** skal udfyldes saaledes: **d(oh)ta****a** **r(owe)** **m(inu)** **ᚢ(ar)** **i(ne)** d. e. »Datter min, hvil der inde!« Eller ogsaa til Slutning: **ᚢ(u)** **i(ne)** »du inde«. **i(ne)**, d. e. inde (i Graven). (Ordformen **r(owe)** vil jeg særlig betegne som usikker, navnlig med Hensyn til **w**.) I den af mig formodede Sætning er Eiendomspronomenet »min« ved Verbet »hvil« adskilt fra det Substantiv »Datter«, hvortil det horer. Analogier for en saadan Adskillelse er anført S. 290 f.

Det er naturligt, at en saadan Formel kunde skrives forkortet blot ved Begyndelsesbogstaverne, ligesom f. Eks. i latinske Indskrifter D.M.S. for *dis manibus sacrum*. Eller endnu nærmere som i en af de ældste kristelige Indskrifter fra Rhinlandene Q.INP. = *quiescit in pace*; se Annalen des Vereins f. Nassauische Alterthumsk. VII S. 9 f.

Med den forkortede Skrivemaade **da** istedenfor ***dohta** »Datter« jfr., foruden det, som er anført S. 110, endvidere **d** »Datter« (i Nominativ) Odemotland, se Rettelser; **b** »Broder« (i Nominativ) Gimsø, se S. 396; **mr** paa Skafsaa-Stenen med yngre Runer, for *mopor*.

Brate foreslaar som en Mulighed at tage **da** som en forkortet Skrivemaade af Runeristerens Navn, f. Eks. **daga**, og at forklare **ᚦ** som Præpositionen »i«, d. e. »i Stenen«. Efter de i det foregaaende meddelte Bemærkninger kan jeg ikke holde dette for sandsynligt.

S. 111 L. 37 ff. Den her nævnte Læsning og Tolkning af Ingelstad-Indskriften (Runverser Nr. 135) er feilagtig og maa forandres.

Excurs A.

S. 117 ff. Det er ikke min Hensigt, i disse Rettelser og Tilføielser at gaa ind paa alle de Spørgsmaal om de hos andre germanske Folk forefundne Runeformer og Runeindskrifter, som i Excurs A er behandlede. Jeg skal i det følgende for det meste noie mig med Henvisninger, idet jeg i disse Rettelser navnlig tager Hensyn til nordiske Indskrifter.

S. 118 f. Om Forekomsten af **ᚦ**-Runen paa Ruthwell-Korset jfr. W. Victor, Die Northumbrischen Runensteine S. 24 § 33 Anm. 4 og navnlig S. 32 § 73 Anm. 2.

S. 121. Om Thornhill-Indskriften se Vietor S. 22 § 31, S. 29 § 59 Anm. 2, S. 33 § 75 b. og v. Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 297 f.

S. 122. Om *éoh* jfr. Sievers, Angelsächs. Gramm.³ S. 114 § 223 Anm. 2, S. 129 § 250 Anm. 2.

S. 123 f. Paa Myklebostad-Stenen A er S. 326 f. Fordybningen ved Bruddet ikke opfattet som Levning af \mathfrak{J} .

I Hammeren-Indskriften (Nr. 32) læser jeg Runen \mathfrak{J} med Betydning af en *e*- eller *i*-Vokal i Ordet **alfe** eller **alfi** (Dativ af Mandsnavnet oldn. *Alfr*), se S. 374 f. og Rettelser til Hammeren. Herved faar vi et nyt Bevis for, at Runen \mathfrak{J} i Norden brugtes som et virkeligt Lydtegn.

Om Tegnet \mathfrak{J} paa Mauland-Medaljonen, hvor Runen ikke har sproglig Betydning, se S. 448.

S. 125 ff. Om Brakteaterne fra Dannenberg Steph. Nr. 7 og 8 se Salin, Antiquarisk Tidsskrift XIV 2, S. 41 f., S. 100 Tabel III. Wimmer, Sonderjyllands Runemindesmærker S. 22 tiltræder min Mening, at Brakteaterne fra Dannenberg er nordiske og sandsynlig indførte fra Danmark.

S. 129 L. 22 ff. Formen af **e** med ret Tværstreg findes ogsaa i Indskriften fra Nedre Hov Nr. 35; se S. 423.

S. 129 L. 33 f. Paa Myklebostad-Stenen B maa læses **aihu**-, ikke **ehu**-; se S. 331 f., 335.

S. 131 L. 21 f. Paa Gimso-Stenen er S. 398 ff. læst *nafesun*, og dette er der tolket anderledes. — For **f** i Indlyd af ældre *b* jfr. **alaifu** By, **lifi** Aagedal (se Rettelser), **alfe** Hammeren.

S. 136. Wimmer (Aarbøger f. nord. Oldk. 1894 S. 63) bemærker ved Behandlingen af Freilaubersheim-Indskriften: «Endelig må den sjette rune \mathfrak{J} , om hvis betydning jeg håber i en følgende afhandling at få leilighed til at udtale mig udforligere, her nødvendigvis, som både Henning og Bugge antager, være tegn for en *i*-lyd, som runeristeren sikkert lige så godt kunde have udtrykt ved den sædvanlige *i*-rune \mathfrak{I} , der imidlertid slet ikke forekommer i vor indskrift«. Jfr. Wimmer, Sonderjyllands Runemindesmærker S. 11.

Om «De tyske Runemindesmærker» se Wimmer's fortræffelige Afhandling i Aarbøger f. nord. Oldk. 1894 S. 1—82.

S. 137 ff. Om Freilaubersheim-Spænden se Wimmer anf. St. S. 51—66; R. Henning, Deutsche Literaturzeitung 1894 Sp. 1064; Gering, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 240; v. Grienberger smst. XXXII S. 299.

S. 138 f. Om Osthofen-Spænden se Wimmer S. 66—76 og v. Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 300 f.

S. 139 f. Om Indskriften paa den større Spænde fra Nordendorf se Wimmer S. 78 f.; v. Grienberger, Arkiv f. n. F. XIV S. 130 ff.

S. 140 f. Om Indskriften paa Charnay-Spænden se Wimmer S. 76—78; Gering, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII, S. 241, 244 ff.; Gering og Heinzel, smst. XXX S. 379 Anm.

S. 141 f. Om Indskriften paa den mindre Spænde fra Nordendorf se Wimmer S. 79 f.

S. 143—145. Om Betydningen af Runen \mathfrak{J} jfr. Brate, Arkiv f. n. F. XI S. 371 f.

Jeg tror S. 117—148 at have godtgjort, at \mathfrak{J} eller \mathfrak{I} fra først af har betegnet den Vokal, hvormed dens Navn, der var samme Ord som oldn. *ȳr* og betegnede »Taxus, Barlind«, begyndte. Da dette Ord i flere germanske Sprog begyndte med \bar{i} , betegnede den i disse i . Derimod maa jeg indrømme, at jeg ved min forrige Behandling ikke har kunnet klare Spørgsmaalet om, hvori Lydværdien af de to Runer \mathfrak{J} og \mathfrak{I} fra først af har været forskjellig. Og dermed staar det i Forbindelse, at jeg ikke har kunnet bestemme den Form, som Ordet *ȳr* (Taxus) havde i det oprindelige, som jeg tror, gotiske Runenavn. I min forrige Afhandling har jeg ikke engang søgt at besvare Spørgsmaalet om Runetegnets Oprindelse.

I et Foredrag, som blev holdt ved 5te nordiske Filologmode i Kristiania 1898, har jeg søgt at begrunde følgende Meninger: Runeskriften er opfundet hos Goterne kort Tid efter Goternes Tog til Lilleasien 267, altsaa med et rundt Tal omkring 270.

Runeskriftens Opfindere har kjendt og benyttet ikke blot det latinske Alfabet, men ogsaa de græske Bogstaver og de græske Bogstavers Navne. De gotiske Opfinderes Læremestre har været lilleasiatiske Fanger, som ialfald tildels har været kristne og havt græsk Dannelselse. I det mindste én af disse Læremestre har været en Galater, som har talt keltisk Sprog. Og derhos har i det mindste én af disse Læremestre været en Mand, som talte armenisk Sprog.

Runenavnene staar tildels i Forbindelse med og er tildels Omtydninger af Bogstavnavne, der nu kjendes som Navne paa armeniske og georgiske Bogstaver, men vel tidligere var armeniske Navne paa græske Bogstaver.

Saaledes efter min Formodning Navnet paa Runen t . Denne heder i Oldnorsk *Tȳr* (Akkus. *Tȳ*), i den nordiske Leidener-Række *tiur*, i Salzburger-Haandskriftets Gjengivelse af de gotiske Bogstavnavne *tyz*. Jeg formoder herefter, at Runen for t hos Goterne har havt Navnet **tius*, Akkus. **tiu*.

Bogstaven t heder hos Armenierne *tiun*. Af dette armeniske Navn *tiun* finder jeg en Omtydning i det gotiske Runenavn **tius*, Akkus. **tiu*. Det er muligt, men kan ikke bevises, at Goterne paa den Tid, da Runeskriften blev opfundet, endnn udtalte Akkus. **tiu* med nasal Vokal.

Det gotiske Navn paa \mathfrak{J} har i Betydning og Form sandsynlig svaret til oldn. *ȳr* »Barlind«, Stamme **īwa-*. Hvis nu oldn. *Tȳr* i den gotiske Sprogform, hvori de ældste Runenavne blev dannede, hed **tius*, Akkus. **tiu*, saa tor vi slutte, at oldn. *ȳr* hed **ius*, Akkus. **iu*. Herefter formoder jeg nu, at \mathfrak{J} , hvis gotiske Navn var **ius*, oprindeligt betegnede iu .

Men da opstaar det Spørgsmaal: Hvorfor dannede Goterne en egen Rune for iu , da de dog kunde betegne denne Lyd ved de to Runer i og u ?

Jeg søger Grunden til, at man i den gotiske Runeskrift har havt et eget Tegn for iu , i Forholdet til en af de fremmede Skriftarter, hvis Tegn og Bogstavnavne har tjent Runeskriftens Opfindere som Forbilleder. Paa lignende Maade forklarer jeg den Omstændighed, at den gotiske Runeskrift havde et eget Tegn, som svarede til

den angelsaksiske Rune *colr*, efter min Formodning med Betydningen *x* (ikke *z*, d. e. det tonende *s*), deraf, at det latinske Alfabet havde et eget Tegn for *x*.

Den Bogstav i det armeniske Alfabet, som staar paa Ypsilons Plads og svarer til denne græske Bogstav i Forbindelsen *ov*, heder *viun* eller *hiun*. Man tør formode en ældre Navneform **iun*. Græsk *v*, som ikke følger efter *o*, bliver i armeniske Laanord til *iu*.

Ligesom nu det gotiske Navn for *t* **tius*, Akkus. **tiu*, er en Omtydning af det armeniske Navn paa *t* *tiun*, saaledes synes det gotiske Navn paa *iu* **ius*, Akkus. **iu*, at være en Omtydning af det armeniske Navn paa Ypsilon *hiun* eller ældre **iun*. Da maa ogsaa Runetegnet *ᚗ* være opstaaet af *Y*, som allerede Wimmer har formodet, dog ikke af den latinske Bogstav, men af den græske. *ʀ* har i det armeniske Bogstavtegn undergaaet en tildels ensartet Forandring, eftersom vi ogsaa her har en nedadgaaende Kvist. Runens sproglige Betydning i Gotisk blev bestemt ved den fremmede Bogstavs Udtale i Armenisk, ikke i Græsk.

Runens Lydværdi i Gotisk tør derimod ikke overføres til de nordiske og vestgermanske Skriftformer.

Excurs B.

S. 148 ff. At der i Etelhem-Indskriften skal læses *mk mrla*, ikke *ek erla*, synes mig nu sikkert. Thi den gotlandske Martebo-Indskrift, som sikkert er meget yngre end Etelhem-Indskriften (vel lidt ældre end Aar 800), har *ᚖ* som Rune for *m*. Da denne Runeform tillige er den ældste nordiske, viser dette, at det dermed væsentlig overensstemmende Tegn i Etelhem-Indskriften ikke kan betegne *e*. Ogsaa Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 336) læser nu *mk mrla wrtaa*. *mrla*, d. e. **Mārila*. En yngre Form af dette Navn har jeg formodet i *mairle* Tanem, se S. 371 og Rettelser.

S. 149 L. 1 f. n. ff. Formen *<* for *k* forekommer endnu paa Martebo-Stenen, maaské som Tegn for Udtalens *g*.

S. 151 L. 12 f. A. Koek i Brev til S. Bugge af 19 Mai 1893 antager *wrta* for forkortet Skrivemaade af *wurta*.

S. 152 ff. Om Sammenhæng mellem Gotlands Befolkning og Folkevandringerne Goter jfr. Brate i Sv. fornminnesföreningens tidskrift IX S. 329 ff.

7. Elgesem.

S. 161 L. 4. *alu* skrevet fra hoire mod venstre danner den eneste Indskrift paa Brakteaten fra Bjørnerud, se S. 429 f., hvor Tolkningen af *alu* nærmere omhandles.

S. 162 Anm. 3. En Forvanskning af *alu* er formodet i *tau* paa Brakteaten fra Selvig (S. 267 f.).

S. 163 L. 19 og **S. 164 L. 4 ff. f. n.** *aluko* har jeg S. 314 f. forklaret som Kvindenavn i Nominativ.

S. 163 f. Om Betydningen og Oprindelsen af *alu* jfr. S. 429 f.

S. 165 Anm. 2 L. 7, 11. I Odemotland-Indskriften læser jeg nu *ebuuuīnu*, se Rettelser og Tilføielser.

S. 166 L. 21. Forste Stavelses Vokal i *Oylghisīn* kan være opstaaet af *e* ved Indflydelse fra *v* i *-vin*.

8. Søtvæt.

S. 171 L. 24. *alai[b]u* læs *alaifu*; se S. 198.

S. 172. *elwa*. Kluge (Paul's Grundriss² I S. 339) mener, at oht. *elo*, *elawér* »lohbraun, hochgelb« er laant fra lat. *helvus*; men denne Antagelse synes unødvendig.

Indskriften har jeg afdelt og læst som *onla elwa*. Heri har jeg seet et Mandsnavn *onla* med et Tilnavn *elwa*. I Mandsnavnet *onla* har jeg fundet Deminutiv-Suffikset *-lan-*, i Nominativ *-la*. Dette holder jeg fremdeles for rigtigt.

Jeg har fremdeles antaget *onla* for samme Navn som oldn. *Óli* og *Áli*, angelsaks. *Onela*, oldtysk *Anulo*, dog saaledes, at jeg har nævnt forskjellige Indvendinger, som fra Lydforholdenes Side kunde gøres mod denne Opfatning.

Nu synes denne Opfatning mig meget betænkelig. Hidtil er i de urnordiske Indskrifter ikke fundet nogen Form, hvori *o* er opstaaet paa lignende Maade, som den, der maatte antages ved den nævnte Opfatning. Derimod har By-Indskriften Kvindenavnet *alaifu* = oldn. *Álof* eller *Óluf*.

Jeg foreslaar derfor nu en anden Tolkning af *onla*. Paa en i 3 Eksemplarer ved Darum, Ribe Amt, Danmark, funden Brakteat (Stephens Nr. 99) er skrevet *frohila*. Dette er uden al Tvivl samme Mandsnavn som det gotiske *Froila*; jfr. for h Navneformen *Suehans* hos Jordanes og lign. Jeg forstaar ikke, hvorledes *frohila* kan være en nordisk Navneform, uagtet samme Brakteat har den nordiske (ikke gotiske) Ordform *laþu* = oldn. *lǫþ*. Ved sit *o*, som er opstaaet af *au*, viser *frohila* sig, som jeg nu tror, tydelig som en gotisk Navneform. Der er heller intet særlig

paafaldende deri, at enkelte Mænd med gotiske Navne har deltaget i Forfærdigelsen af de i Norden fundne Brakteater. (Jfr. herom mere i »Almindelige Bemærkninger.«)

Men har dette været saa i ét Tilfælde, saa kan det oftere have fundet Sted. Jeg formoder derfor nu, at Mandsnavnet **onla** paa Sotvet-Brakteaten er gotisk og opstaaet af **Aunila*. Om Navne paa *Aun-* se Förstemann. Det oldhoityske Navn *Ónilo* forekommer i Sde Aarh.

Mangelen af *i* foran **l** i **onla** er snarest grafisk, ligesom i **mrla** Etelhem.

Imod, at Navnet **onla** skulde være gotisk, taler neppe Ordformen **elwa** med **e**, ikke **ilwa**, allerede fordi Skrivemaaden af gotiske Navne hos latinske Forfattere viser, at det gotiske *i*, som svarede til *e* i andre germanske Sprog, ogsaa hos Goterne selv dialektisk skiftede med *e*. Desuden kan **onla** have været en Nordbo, som har laant dette sit Navn fra Goterne.

9. Stenstad.

S. 176 L. 17 ff. Fyrunga-Indskriften (henimod 700) er nedentil og til venstre begrænset af rette Linjer. Jfr. Arkiv f. n. F. XIII S. 349 f. Den ligeledes forholdsvis sene Tanem-Indskrift er oventil og nedentil begrænset af en horisontal Streg; se S. 368 f.

S. 177 L. 13 ff. Et Mandsnavn paa *-inga* i Nominativ har vi ogsaa i **rauniqa** Øvre Stabu; se S. 416 ff. og Rettelser.

S. 177 L. 22 ff. En Lokativ af et til oldn. *hallr* »Sten« svarende Substantiv har jeg antaget i **hali** Belgu, se S. 465, 467.

S. 177 ff. Den givne Tolkning **igiŋon halaa** »Igingo's Sten« holder jeg fremdeles for den sandsynligste. Ialfald lader den sig neppe modbevise, og Navnet synes vel støttet ved de hos andre germanske Stammer paaviste Navneformer *Igo*, *Igitza* o. s. v.

Men jeg vil dog gjøre opmærksom paa, at en anden Opfatning ikke synes udelukket. Jeg er nu overbevist om, at Runen **X**, som oprindeligt betegner **g**, blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen tildels har Betydningen **k**, og at saaledes **goanar** er = oldn. *kvánar*, Gen. af *kván* »Hustru«. Ogsaa Brate har uafhængig formodet dette. I **igold** paa Rök-Stenen tror jeg nu, at **ig** er = oldn. *ek* »jeg«.

Hvis vi overfører denne Runebetydning til Stenstad-Indskriften, saa kan **igiŋon halaa** opfattes som **ik iŋon halaa** og betyde: »Jeg (er) Ingas Sten«. Vi vil da her have det bekjendte nordiske Kvindenavn *Inga*, og **iŋon** er da opstaaet af **Inguōn*¹⁾. Om Ordformen **ik** for »jeg« se Reistad-Indskriften S. 220.

Men Rök-Indskriften er fra en Tid, da den kortere Rækkes Runer var den sædvanlige Skrift og maa vel sættes til Tiden omkring Aar 900. O. Rygh har

¹⁾ Et beslægtet Navn antager jeg nu i Ødemotland-Indskriften; se Rettelser og Tilføielser til denne.

derimod sat Stenstad-Fundet til lidt efter Aar 500. Ogsaa den paa Rök-Stenen benyttede Form af den længere Rækkes Skrift viser aabenbart tilbage til et forholdsvis sent Forbillede. Derfor er det farligt at slutte, at Runen X paa Stenstad-Stenen kan betyde k, deraf, at Runen har denne Betydning paa Rök-Stenen. Jfr. dog ogsaa Rettelser og Tilføielser til Reistad og Aarstad S. 540, 543.

S. 181 L. 12 ff. Afvigende etymologiske Forklaringer af oldn. *hallr* og got. *hallus* gives af Falk og Torp, Etym. Ordbog under *helle*.

10. Saude.

S. 185. *wadaradas* er forklaret som **wandaradas*. Den samme Mangel af n foran d findes i *raginakudo* Fyrunga, d. e. **raginakundo*. Jfr. om denne Skrivemaade v. Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 293.

S. 185 L. 8. Torvik l. Torviken. Samme Forandring skulde foretages paa flere andre Steder.

11. Aagedal.

S. 193 L. 23 ff. Om Formerne glsvensk *apuls* og oldn. *oðla* jfr. Noreen, Indogerm. Forschungen XIV S. 398 f.

S. 194 L. 13 ff. *rikiþia* er forklaret af **Rikiþewar*, saaledes at dette først blev til **Rikiþear*. Mod denne sidste Form kunde man anfore *ulþear* i Valsfjord-Indskriften B (se S. 352), hvis denne usikre Læsning er rigtig. Men Modsætningen mellem *rikiþia* og *ulþear* forklares vel af, at *riki* indeholdt to Stavelser, derimod *ul* (ved Dissimilation af *ulþu*-) én Stavelse. Tillige kan i *þia* skyldes Assimilation.

S. 194 L. 3 f. n. *hagustaldar* læs *hagustaldia*, se S. 345 f. og Rettelser til Valsfjorden i det følgende.

S. 195 L. 6 ff. Formen *ai* »eier« forekommer ogsaa i Odemotland-Indskriften; se S. 546.

S. 195 f. Om Ordet *eirilidi* skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«.

S. 197. Om Runemesterens Navn (*uha*) skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«.

S. 197 L. 23 f. Med ifalh af **in-falh* jfr. *alaifu* By af **Anlaifu*.

S. 198 ff. Om Ordene *tiadeelifi* se i det følgende efter Tolkningen af Odemotland-Indskriften S. 551 ff.

S. 200 L. 4. *an* er skrevet med Binderune. Ligesaa er andet *an* i *anoana* paa Brakteaten Nr. 42 S. 456 ff. (= Nr. 48 Stephens) skrevet med Binderune.

12. Tomstad.

S. 206 f. En Nominativ i Ental af en Hankjonsstamme paa *-u* har vi ogsaa i Mandsnavnet *ssigadur* paa en Medaljon fra Svarteberg Sogn i Bohuslen, opstaaet af **Sigi-hadur*. Se Sv. forminnesför.'s tidskr. XI (1900) S. 109—113.

S. 207 L. 5. *sunur* Gursten er med Löffler (Arkiv f. n. F. XIV S. 342) at forstaa som Akkusativ *sun* og Præpositionen *ur*. Mandsnavnet *stikur* Kälffvesten svarer efter Löffler i Form til det oldn. Adjektiv *styggr*.

S. 208 Anm. 2. Paa Möjebro-Stenen skal med O. von Friesen for *inir* læses *-inar*. Han og Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 340) afdeler og tolker Indskriftens Ord anderledes.

13. Belland.

S. 213. *keþan* vilde i historisk oldnorsk Form hede **Kjada*. Formelt passer hertil første Led i Gaardnavnet *i Kiadaberghi* Rode Bog S. 470, nu *Kjaberg*, Søndre Odalen Sogn under Matr. Gaards-Nr. 6; se O. Rygh, Norske Gaardnavne III S. 177. Jeg vover dog ikke sikkert at afgjøre, om første Led i Gaardnavnet virkelig horer sammen med det paa Belland-Stenen skrevne Mandsnavn. Naar Rygh (anf. St.) vil forbinde *Kiadabergh* med Folkesprogets *kjoda* f. »Orret«, synes dette lidet rimeligt, da *kjoda* paa Grund af isl. *kóð* sandsynlig forudsætter oldn. **kōða*, som altsaa har en ganske anden Stammevokal end første Stavelse i *Kiadabergh*. Om en mulig Sammenhæng mellem det nævnte Gaardnavn og Gaardnavnet *Kjastad* (Matr.-Nr. 27) i Lom, Nordre Gudbrandsdalen, se O. Rygh, Norske Gaardnavne IV, 1 S. 51.

S. 213 f. Jfr. Mandsnavnet *lqtq* (efter Noreen *glqtq*) i Overgangsindskriften paa Flistad-Stenen, som jeg har sat til 750—775 (Arkiv f. n. F. XVIII S. 6 ff.).

S. 214 L. 7. *ftuq* paa Rök-Stenen opfatter jeg nu anderledes.

S. 214 L. 9. Istedensfor *aq* paa Frerslev-Stenen skal læses *han* (Wimmer).

S. 214 L. 13 ff. Gimso-Stenen har *paisq* (ikke *pausq*) og efter *staina* sandsynlig *paisa*; se S. 399, 402.

14. Reistad.

En i væsentlige Dele forandret Tolkning af denne Indskrift meddeles i det følgende i Rettelser til Aarstad S. 541—544.

S. 220. Om Formen ik jfr. Rettelser til Stenstad-Indskriften S. 536.

S. 220 L. 17 f. Ordene tiade paa Aagedal-Brakteaten af **tēhōde* stryges; se Rettelser til denne Indskrift i det følgende under Odemotland S. 551 ff.

S. 222. wraitha. Til **writan* horer ogsaa Præs. Indik. 3. Pers. Ental *writen*, som jeg har læst i Myklebostad-Indskriften B, men som ikke er sikkert; se S. 334 f.

S. 223 L. 7 f. Bemærkningen om Vatn-Stenen stryges, da Verbet *faiu* »(jeg) skriver« her staar til; se S. 360, 362.

S. 223 L. 18 ff. Selv om man forstaar *iupingaa* som et Mandsnavn, hvori *ng* betegner samme Lyd som ellers Runen *ŋ*, saa godtgjør Skrivemaaden med de to Runer *n* og *g* ikke, at Runen *ŋ* paa Reistad-Stenens Tid var opgivet overalt i Norden. At dette ikke var saa, fremgaar deraf, at denne Rune forekommer i Odemotland-Indskriften (se Rettelser i det følgende S. 547) og sandsynlig endnu paa den gotlandske Martebo-Sten fra omkring Aar 800.

S. 223 L. 28 ff. Om Torviken B se S. 283—295 og Rettelser og Tilføielser i det følgende.

15. Aarstad.

S. 231 L. 6 f. Stedsnavnet *Audigxstadir*, som findes paa flere Steder, forklares anderledes af O. Rygh, Gamle Personnavne S. 22 og andensteds.

S. 233 L. 3 f. Møjebro-Indskriften læses og tolkes anderledes af O. von Friesen (efter hvem Stenen har *-inaa*, ikke *-inia*) og Andre.

S. 233 L. 20 ff. Runesporene synes, saaledes som oplyst, at tillade at læse i 3dje Linje *iŋwinaa*. Skulde dette kunne være en overflodig Skrivemaade for **Ingwinaa* (jfr. *ssigadur* paa Svarteborg-Medaljonen)? Eller skulde det kunne være forkortet Skrivemaade for *ini* (= oldn. *inni* n.) *iŋwinaa*? Mod Læsningen *ŋwinaa* taler det, at man skulde vente **ŋwinaa*.

S. 234 L. 5 f. Om danske og svenske Mandsnavne paa *-vin* se S. 249 L. 19 ff.

S. 234 L. 9. *eburinu* læs *ebuuuinu*; se Rettelser og Tilføielser til Odemotland i det følgende S. 546.

S. 234 L. 25 ff. *Ingunarfrejr* forklares af Kock (Svensk Historisk Tidskrift 1895 S. 158 ff.) som opstaaet af *Inguna-irfrejr* »Ingvinnas äringsherre».

Tolkningen af Indskriftens to øverste Linjer synes mig nu meget usikker; dog finder jeg det nu som før tydeligt, at *alu* her er det samme Ord som i Elgesem-Indskriften og som i saa mange andre Indskrifter, navnlig paa Brakteater.

Til et Mandsnavn **hiwigar** er der ikke fundet det mindste Spor. Jeg har derfor tænkt paa en anden Mulighed. En anden Indskrift paa en Sten, som er funden inde i en Gravhaug, Torviken B, indeholder Præteritum **hiu** »hug« i 1ste Person Ental. Nu kan **pw** i forholdsvis sene Indskrifter, som enten helt igjennem eller tildels er skrevne med den længere Rækkes Runer, betegne en Vokal. Paa Krogsta-Stenen har jeg S. 128 f. læst første Ord som **mwse** og antaget, at **w** her betegner Vokalen det lange *u*. I den Del af Rök-Indskriften, som er skreven med den længere Rækkes Runer, er **w** brugt som Vokaltegn i Ordet **sagwm**, der paa samme Sten med den kortere Rækkes Runer er skrevet *sakum*. Paa Frerslev-Stenen i Sjælland, hvis Indskrift i det hele er skreven med den kortere Rækkes Runer, efter min Formodning af en svensk Mand ikke senere end 10de Aarh., er *w* to Gange brugt som Vokaltegn. Den ene Gang i *iwk*, hvilket jeg snarest forstaar som *iw* = oldn. *hjó* med enklitisk Tilføielse af *-k* »jeg«. Jfr. om Torviken B i Rettelser i det følgende.

Jeg formoder derfor nu, at **hiw** paa Aarstad-Stenen skal forstaaes som = oldn. *hjó* »hug«.

Tolkningen af de følgende Runer paa Aarstad-Stenen er vanskeligere. Efter **hiw** følger **ig**. I den Del af Rök-Stenens Indskrift, som er skreven med den længere Rækkes Runer, betegner **χ**, som Brate og jeg uafhængig har formodet, baade **g** og **k**. Jeg læser nu i Runeforbindelsen **igold** de to første Runer som **ik** og forstaar dem som »jeg«.

Da vi nu, som jeg har formodet, i Aarstad-Indskriften har **w** brugt i den samme senere Betydning som paa Rök-Stenen, saa formoder jeg med Tvivl, at vi paa Aarstad-Stenen efter **hiw** »hug« skal læse **ik** »jeg«, altsaa Pronomenet skrevet ganske paa samme Maade som paa Rök-Stenen.

Hvis dette er rigtigt, saa støtter dette den Opfatning, at der paa Stenstad-Stenen skal læses **ik iñon halar** med Betydning »jeg (er) Ingas Sten«.

Ved Tolkningen af **hiwig** som »jeg hug« kunde man spørge, om det ikke var muligt, at »jeg« her af Runeristeren havde været udtalt med *g*, ligesom Björketorp-Indskriften, som har forskellige Tegn for **g** og **k**, har **-g** i **haderag** som enklitisk Form for »jeg«. Men denne Opfatning lod sig ikke anvende paa **igiñon** Stenstad. Ved Tolkningen af **hiwig** som »hug jeg« lod det sig tænke, at Runen **pw** foran Vokal har været udtalt som *uw*. Men Runens Brug i Indskrifterne fra Krogsta, Rök og Frerslev taler herimod¹⁾.

Naar vi efter det foregaaende tolker **hiwig** som »hug jeg«, saa staar endnu tilbage at gjøre Rede for de derefter i samme Linje følgende Runer **ar**. Det synes mig nødvendigt her at søge Runeristerens Navn. Om den Ordstilling, at Verbet staar først og at Subjektet følger derefter, se S. 334. I **ar** kan jeg ikke finde noget

¹⁾ Endnu skal jeg nævne en Tvivl. Man kunde opfatte **hiwi** som **hiw wi**. Dette kunde støttes derved, at Rök-Stenen har *biariaui*, d. e. *Biari iuu ui*. Her forstaar jeg nu *ui* med Olrik (Dania IV S. 113 Anm. 1) som Objekt „det indviede Gravminde“ for Verbet „hug“.

Men den sidst nævnte Opfatning, hvorefter Runerne paa Aarstad-Stenen skulde opfattes som **hiw wi**, synes mig dog mindre sandsynlig paa Grund af Ordstillingen og paa Grund af Indskriftens anden Linje **saralu**.

rimeligt Navn. Jeg formoder derfor, at **g** skal læses dobbelt. Altsaa hiw ig (**g**)**ar**. Da kan jeg heller ikke sikkert forklare et Navn **gar**. Dette kan efter det foregaaende have været udtalt enten med *g* eller med *k* i Fremlyd. Jeg holder det ikke for sandsynligt, at vi deri skulde have det oldnorske Navn *Kárr*, om hvis Oprindelse Lundgren i Uppsalastudier S. 17 ff. fremsætter en Formodning, som forekommer mig betænkelig. Jeg tror snarere, at **gar** er = oldn. *Geirr*, skjønt ogsaa dette er meget usikkert. Hvis det er rigtigt, maa **gar** være opstaaet af **Gairar*, hvilket rigtignok ikke er uden Betænkelighed.

Med Hensyn til Vokalen **a** for *ai* tør man mulig beraabe sig paa *dalidun* Tune, *hateka* Lindholm. Derhos er at mærke Navnet *haoarar* Eidsvaag, som S. 455 er forklaret af **Hauha-gairar* og hvor *ai* i Stavelse med Bitone er forandret til **a**. Kanské blev nærmest forud for den historiske Sprogform i **gairar* = oldn. *geirr ai* anderledes udtalt foran *a* i følgende Stavelse end *ai* i Dativ **gairæ* = oldn. *geiri*. **gairar* blev maaské ved Dissimilation paa Grund af Gjentakelsen af *r* sporadisk sammendraget til **gar** paa en Tid, da Stammens udlydende *a* foran Nominativmærket *-r* endnu holdt sig i andre Ord. (Dog kan herimod anfores *hroarar* By.) Hvis den nævnte Forklaring af **gar** paa Aarstad-Stenen er rigtig, da synes det nødvendigt at sætte denne ned til noget senere Tid, end jeg for har antaget. Jfr. om **gar** Rettelser til Reistad i det følgende S. 543.

Den S. 232 fremsatte Tolkning af **sar** i Aarstad-Indskriftens anden Linje er meget dristig og usikker. Mulig er **saralu** et sammensat Ord, opstaaet af **sāra-alu*, **saira-alu*. Første Led vil da være **saira* = oldn. *sár*, angelsaks. *sár* »Smerte«. **saralu** kunde da mulig betyde: »en fredhellig Sten, som sættes med Smerte«, hvilket vilde kunne passe om Gravstene. Jfr. angelsaks. *singan sārceidas* »synges sorgfulde Ord«.

I Indskrifter med den kortere Rækkes Runer er Udtrykket *hug denne Sten* sædvanligt. Paa samme Maade er da vel hiw her brugt.

Den i det foregaaende meddelte Opfatning af Aarstad-Indskriftens første Linje stottes mulig ved Reistad-Indskriften.

Indtil for ganske nylig har jeg aldrig trivlet om, at **iuþingar** (første Linje af Reistad-Indskriften) er et Mandsnavn i Nominativ. Men nu synes dette mig lidet sikkert.

Det fortjener Opmærksomhed, at en anden Indskrift med den længere Rækkes Runer begynder med de samme 5 Runer, nemlig Roes-Stenen paa Gotland. Tegning af denne findes i Sv. fornminnesföreningens tidskrift XI (1900) S. 114. Enten maa denne Overensstemmelse være tilfældig eller ogsaa maa Tolkningen af **iuþingar** som et Mandsnavn opgives.

Roes-Indskriften er tolket af mig anf. St. S. 114—124 og paa forskjellig Maade af Löffler sammesteds S. 197—205. Jeg tror nu, at begge Tolkninger tildels er forfeilede.

Jeg oversatte: »Denne Hest indred Udd. Löffler oversætter: »Diure inred Judhin«. Men ingen af de to Oversættelser har fra Indholdets Side tilstrækkelig Analogi.

Jeg læser Indskriften nu: **iuþin** : **ðurrad**.

Som første Ord udskiller jeg **iu**. Dette forstaar jeg som »hug« = oldn. *hjú*. Ordformen er paa Torvik-Stenen B skreven **hiu**. Allerede paa Rök-Stenen, som har *iau*, mangler *h* i Ordformens Begyndelse.

Andet Ord **þin** tænker jeg mig udtalt *þinn* og dette tolker jeg ligesom for som »denne«, Akkus. Ental Hankjøn. Denne Ordform har vi med Tilfoielse af et enklitisk Element i gutnisk *þinna*, d. e. *þinn-a*, *þinsi* i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, f. Eks. Lilj. 868. Desuden sandsynlig i *þinuu* i Odemotland-Indskriften.

Ved **þin** maa et Substantiv af Hankjøn tænkes til. Uagtet Billedet af en Hest er indridset paa samme Sten, tænker jeg ved **þin** snarest Substantivet **stain* »Sten« til. Udtrykket »hug denne Sten« er i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer sædvanligt. I Kinneved-Indskriften **sir aluh** synes ved **sir** »denne« Ordet for »Sten« ligeledes at maatte tænkes til.

Tredje Ord paa Roes-Stenen læser jeg nu med Löffler **ður**. Heri maa vi have et Mandsnavn, som er Sætningens Subjekt. Navnet har vel været udtalt **Djúrr*. Det kan vel med Löffler forklares af en Grundform **Deuzaz* og være samme Navn som angelsaks. *Déor*.

Mulig har vi samme Navn paa en Runemester skrevet *tux* i Arrild-Stenens Indskrift *fatur*, hvor da *fa* maa være »skriver«, Præs. Indik. 1ste Pers. Ental; jfr. **faiu** Vatn og **fahi** Fyrunga.

Sidste Ord paa Roes-Stenen læser jeg nu som **rad**. Sidste Rune opfatter jeg som en Binderune, hvis første Bestanddel er **† A**. Denne Form af Runen **A** forekommer allerede paa Stenene fra Flistad og Råfsal.

rad forstaar jeg som oldn. *ráð* Imperativ »læs!« Meningen heraf er en Tiltale til Læseren, hvori der siges: »læs (eller: tolk) dette, om du kan.«

Dette Ord angiver, at der i de foregaaende Runer er en Vanskelighed, saa at Indskriften ikke kan læses af hvemsomhelst. Denne Vanskelighed finder jeg i den af 3 Runer bestaaende Binderune, ved hvilken Runeristeren har betegnet sit Navn **dur**.

Udtrykket **rad** »læs!«, d. e. »læs dette, om du kan«, har Analogi i mange Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, navnlig fra Sverige. Lilj. 2009 = Dybeck fol. II Nr. 60 (Upland) begynder med *rapu*, d. e. *rád þú*. Lilj. 333 = Runverser Nr. 21 begynder med *rapu* : *runar*. I Borgunds Kirke i Sogn begynder en Indskrift saaledes: *rap ret þu runar*. Andensteds staar en saadan Bemærkning ved Indskriftens Slutning. Saaledes Lilj. 947 (= Runverser Nr. 89): *rapí* : *sar* : *kuni*. Jfr. mine Bemærkninger i Arkiv f. n. F. XVI S. 323.

Roes-Stenens **rad** giver os det ældste hidtil kjendte Eksempel paa denne eiendommelige Udtryksmaade.

I Overensstemmelse med Roes-Indskriften skulde jeg nu ville forstaa **iuþin-gar** paa Reistad-Stenen saaledes, at dette indeholder **iu** »hug«, der er stillet foran ligesom **iu** Roes og **hiw** Aarstad. Det følgende Ord bliver da **þin**, samme Ord som det, der følger efter **iu** paa Roes-Stenen; Akkus. i Ental Hankjøn »denne«, hvortil Substantivet for »Sten« i Akkusativ er at tænke til.

Det følgende **gar** maa da være Runeristerens Navn. Dette stottes derved, at jeg allerede har troet at finde **gar** som Navn paa en Runemester i Aarstad-Indskriften i en Sætning, som ligeledes begynder med Verbet »hug«. Dette synes at vise en nær Sammenhæng mellem de to Indskrifter. De to Steder, hvor de to Stene er fundne, er kun faa Mile fjærnede fra hinanden. Begge Stene har oprindeligt vist været anbragte i en Gravhaug. De ligner hinanden, saaledes som S. 224 sagt, i Form. De er ikke meget høie i Forhold til Bredden og smalere opad. Ingen af dem er glat tilliggen. Paa begge er Indskriften anbragt i tre Tværrækker, som gaar fra venstre mod høire og ikke er stillede paa Rammelinjer. Der synes derfor at være Grund til at antage, at Runeristeren **gar** paa Aarstad-Stenen og paa Reistad-Stenen er samme Mand. Dette bliver saa meget sandsynligere, hvis jeg har Ret i, at **gar** er opstaaet af **Gairar*. Thi Skrivemaaden af det i senere Tid sædvanlige Navn er da eiendommelig og paafaldende.

Imod den Formodning, at **gar** paa Aarstad-Stenen og paa Reistad-Stenen er samme Runemesters Navn, kan indvendes, at Verbet »hug« ved min Tolkning paa Aarstad-Stenen er skrevet **hiw**, derimod paa Reistad-Stenen **iu**. Men ogsaa ellers kan i Indskrifter af én og samme Runemester forskellige Skrivemaader af ét og samme Ord paavises. Saaledes har Uha paa Aagedal-Brakteaten brugt Formen **fahd** »skrev«, medens samme Uha (se Rettelser S. 551) i Odemotland-Indskriften for samme Ord har brugt Skrivemaaden **fpi**. Den svenske Runemester Aasmund i 11te Aarh. skriver sit eget Navn dels *osmuntr*, dels *osmuurt*, dels *asmuurt*.

Forste Linje af Reistad-Indskriften oversætter jeg altsaa: Denne Sten hug **gar**«. Hvis dette er rigtigt, synes anden Linje snarest at være indridset af en anden Runemester, som her har arbejdet sammen med **gar**; thi denne Linje begynder med **ik wakrar** »jeg Vagr«. Runerne i første Linje antager jeg for indridsede af **gar**, som tillige har hugget Stenen. En anden Indskrift med den længere Rækkes Runer, Varnum-Indskriften, nævner to Runeristere: »Vi to, Ravn og jeg Jarl (**erilar**), indridsede Runerne«. Ligeledes nævner flere Indskrifter med den kortere Rækkes Runer to Mænd som de, der har hugget eller ridset; f. Eks. Lilj. 49, 206.

Den i anden Linje af Reistad-Indskriften nævnte Runemester anvender anden Skrivebrug end den Runemester, som har skrevet første Linje. I anden Linje har vi det gamle Tegn for **k**, medens Runemesteren **gar** efter Aarstad-Indskriften at domme har brugt Runen **X** som Tegn baade for **g** og for **k**. I Navnet **wakrar** er Stammens udlydende *a* bevaret foran Nominativmærket, medens det i **gar** synes at være faldt bort, rigtignok her at en særlig Grund, nemlig ved Dissimilation.

Naar det er en anden Runerister, der har skrevet anden Linje paa Reistad-Stenen, end den Runemester, som har skrevet første Linje, saa synes det rimeligt at opfatte **unnam wraitha** noget anderledes, end jeg hidtil har opfattet disse Ord. Jeg har S. 221 formodet, at Udtrykket egentlig skulde betyde »tog fat i Indridsningen«, d. e. »paatog mig (eller: udforte) Indridsningen«; **unnam** af **und-nam*. Men jeg har ikke kunnet paavise en lignende Brug af *und* i nordisk Sprog. Nu synes det mig rimeligere, at *und* her har den ellers i Nordisk ved Præpositionen

forekommende Betydning »under«. *unnam wraitha*, egentlig »undertog Ridsningen«, synes at betyde enten: »jeg udførte Ridsningen i de Linjer, som er under den første«. Eller: »jeg fortsatte Ridsningen som Afloser«. Noget lignende er det oldn. Udtryk *taka undir e-t*, egentlig »tage med Haanden under noget«, deraf overført »overtage noget saaledes, at man derved afloser en anden i hans Gjærning eller hjælper ham til at bære dens Byrde«.

Reistad-Stenen maa vel efter den forandrede Tolkning af Indskriftens første Linje sættes lidt senere, end jeg for har sat den. Aarstad-Stenen og Reistad-Stenen synes neppe at kunne være ældre end omkring Aar 600, men vel at kunne være lidt senere.

16. BØ.

S. 241 f. Her er efter Burg bemærket, at en Form *hnabdas* synes uforklarlig. Tillige er det bemærket, at der paa Runen **b** skraaner nedad mod venstre en Streg, som synes at være hugget. Den gaar ud fra den lodrette Stav lidt nedenfor det Punkt, hvor nederste Skraastreg af overste Trekant til hoire for den lodrette Stav berører denne. Men Skraastregen til venstre gaar ikke saa langt ned som til Runernes Basis.

Det synes naturligt at forbinde de to nævnte Omstændigheder og at søge i den nævnte Skraastreg Betegnelse for den Vokal, som savnes mellem **b** og **d**. Men der er ingen palæografisk Støtte for, at Skraastregen kan læses som *i*, hvilket S. 242 er antydet.

Men nu er det at mærke, at Runen for *u* ikke sjældent i en Binderune forekommer som Venderune, ialfald i forholdsvis senere Indskrifter. Saaledes i *alaifu* paa By-Stenen, se S. 97 og S. 198; i *aihuþrow[ǣ]* Myklebostad B, se S. 332. Eksempler fra Indskrifter med den kortere Rækkes Runer forbigaar jeg her. Fremdeles er at mærke, at *u*-Runen undertiden har ret (ikke krummet) Skraastreg. Saaledes i Indskrifterne fra Gjevedal, fra Lindholm, paa Dopskoen fra Torsbjærg Mose og oftere i Brakteat-Indskrifter.

Det synes derfor muligt i det her behandlede Navn paa Bø-Stenen at læse 4de Rune som Binderune *ub* eller *bu* (uagtet Skraastregens Korthed da er paa-faldende). Jeg formoder herefter, at Navnet skal læses som *hnabudas*, saaledes som jeg allerede har antydet S. 326 og S. 348.

Dette Navn horer vel, som for sagt, til det stærke Verbum **hnafa hnóf*. Med Hensyn til Vokalen *u* kan sammenlignes oht. *leitud* (hvor rigtignok *d* svarer til oldn. *þ*, ikke til oldn. *d*) ved Siden af *leitid*, jfr. Kluge, Stammbildungslehre S. 15; *haruþs* (Genetiv) paa Rök-Stenen, Folkenavnet *Charudes* og oldn. *hōfuð*, ags. *hēafod*, uagtet dette er Intetkjønsord.

v. Grienberger (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 295) bemærker derimod: »urnord. *Hnabdar*, ein part. perf. pass. zu an. **hnafa hnóf* »absidere« mit

voealsynkope wie ags. *Gifðas*, *Gefðas* gegen langobard. *Gibidi*, *Gohadi*, ist offenbar ein beiname und könnte wol »curtus« bedeuten.

Meget usikkert er det, om der paa Fyrunga-Stenen i anden Linje kan læses et Kvindenavn *hnabu*; se Arkiv f. n. F. XV S. 146. Brate (Arkiv XIV S. 330, 337 ff.) læser her anderledes.

S. 242 L. 3 f. f. n. Om isl. *skí* se von Friesen (Till den nordiska sprakhistorien S. 13), som sammenligner nlt. *schuhe* (schielend).

S. 243. Hvis der med rette ovenfor i Bo-Indskriften er læst en Venderune af *u* som Del af en Binderune, synes dette at maatte advare os imod at sætte Stenens Tid meget langt tilbage.

17. Odemotland.

S. 247. uha. Om denne Indskrift og om Navnet *uha* skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«. Den i Ann. 3 nævnte Form *ufua* (Runverser 161) maa stryges som feilagtig læst. Beslægtet med *uha* er *uwiqa* paa Vimose-Spanden; se S. 426.

S. 247 L. 15. Istedensfor *Ufi* læs *Ûfi*.

S. 247 f. Paa anden Maade er *h* i *uha* forklaret S. 426.

S. 247 L. 28. *frohila* findes paa Brakteat Nr. 99 fra Darum, Jylland (Stephens. Run. Mon. IV 76).

S. 249 L. 4. *Eberwinus*, *Euerwinus*, *Eurwinus* hos Searle, Onomast. Anglo-Sax. S. 229.

S. 249 ff. Odemotland-Indskriften læser og tolker jeg nu i mange Henseender anderledes end før. De to første Ord læser og tolker jeg ligesom før: *uha urte* »Uha gjorde«.

Tredje Ord har jeg før læst (*e*)*burinu* og tolket som et Kvindenavn i Nominativ, opstaaet af **Ebur-winu*. Men Læsningen af Rune a 9 som *r* synes mig nu meget betænkelig. Væsentlig samme Tegn forekommer som b 8, hvor jeg har læst det som *b*. Fremdeles som b 19, hvor jeg har læst det som *r*. Endelig som Venderunen b 21, hvor jeg har læst *þi*.

Men det at læse væsentlig samme Tegn paa tre forskjellige Maader bliver saa meget mere betænkeligt, fordi vi i Indskriften har den sædvanlige Form af *b* som a 7, den sædvanlige Form af *r* som a 9 og de sædvanlige Former af *þ* og *i* i Forbindelsen *þi* a 17—18.

Vi synes altsaa at maatte slutte, at a 9, b 8, b 19 og b 21 hverken er *r* eller *b* eller *þi*. Opgaven bliver da at finde en Betydning for dette Tegn, som kan passe paa alle 4 Steder.

En Veiledning til at finde denne Betydning har vi i Tegnets Form. Det kan være dannet af en *u*-Rune, hvis Krumstav gaar ud fra den rette Stav ved

dennes Midte, og af en Stuprune af **u**, hvis Krumstav ligeledes gaar ud fra den rette Stav ved dennes Midte. Jeg gjengiver derfor Tegnet ved \overline{uu} .

At denne Gjengivelse er rigtig, stottes derved, at vi i Hammeren-Indskriften har samme Tegn (Binderune af **uu**). Noget forskjellige Tegn, som ligeledes er Binderuner af en retvendt **u** og en Stuprune af **u**, finder vi i Konghell-Indskriften og i Opedal-Indskriften (se Rettelser til denne). Men medens de her omtalte Tegn i Indskriften paa Hammeren-Bergvæggen og i Indskrifterne fra Konghell og Opedal gjengiver Lyden langt \bar{u} (se i det følgende), formoder jeg, at \overline{uu} i Odemotland-Indskriften gjengiver Lyden *w*. Dette finder jeg navnlig stottet ved b 8—9 \overline{uui} . Thi jeg skal i det følgende søge at vise, at dette er det samme Ord som det, der paa Brakteat 79 Stephens af en beslægtet Runerister med samme Navn er skrevet **wui**.

Efter det foregaaende læser jeg altsaa nu Indskriftens tredje Ord som (e)**buuuinu**, udtalt *Ebuwinu*.

Denne forandrede Læsning medfører ikke nogen fuldstændig Forandring af Tolkningen. Jeg holder nemlig *Ebuwinu* for et Kvindenavn i Nominativ, opstaaet af den samme Form **Ebur-winu*, som jeg tidligere lagde til Grund ved Læsningen **eburinu**.

Den af mig nu antagne Lydovergang fra **Ebur-winu* til *Ebuwinu* har Analogi i andre nordiske Ord. Mandsnavnet *Pólfr* er i sin Oprindelse samme Navn som *Pórulfr* og er opstaaet af **Póruwolfz*. Jfr. Noreen, Arkiv f. n. F. VI S. 303 ff. Noreen forklarer oldn. *aunr*, som er synonymt med *arnr*, af **arunmr*, **arbumaz*; *naunr* »trang, knap» af **narwumaz*; *haust* af **harwust*, **harbusta*. Jfr. ogsaa Noreen, Altschwed. Gramm. S. 248; Runverser 231.

Ligesom før finder jeg i a 13—14 **ai** Verbet »eier«, men jeg afslutter nu 4de Ord med a 14. Formen **ai** har vi ogsaa paa Aagedal-Brakteaten (se S. 195) og paa Brakteat Nr. 79 (se S. 264 f.). Jeg skal i det følgende søge at vise, at Aagedal-Brakteaten hidrorer fra samme Runerister som Odemotland-Indskriften og at Brakteat Nr. 79 hidrorer fra en Kunstner af samme Slægt.

De 4 forste Ord kan danne et regelret Par Verslinjer:

uha urte
ebuuuinu ai

»U. gjorde, E. eier«.

Jeg har tidligere læst a 13—16 som **aijīd**, idet jeg har antaget ψ for en Binderune, der skulde betegne **ji**. Mine Betæneligheder ved denne Læsning og Tolkning, som ogsaa Gering i Zeitschr. f. d. Philol. XXX S. 379 udtaler sig imod, er nu større end før. Derimod synes at tale bl. a. den Omstændighed, at Runen *jāra* paa Odemotland-Indskriftens Tid maa have haft Navnet $\bar{ar}(a)$ og have betegnet en *a*-Lyd. Fremdeles, at en lignende Runeform med Betydningen **ji** ellers ikke er paavist og at et enklitisk **-id** heller ikke er paavist. Endelig taler imod den givne Læsning og Tolkning maaské følgende Omstændighed: Baade Begyndelsen og Slutningen af Odemotland-Indskriften synes at kunne inddeles i allittererende rytmiske Afsnit (dog ikke alle egentlige Verslinjer). Ligesaa synes flere andre udførligere Indskrifter med den længere Rækkes Runer at bestaa af allittererende rytmiske

Afsnit. Men denne Inddeling af Odemotland-Indskriften i allittererende rytmiske Afsnit lader sig neppe gjennemføre for Indskriftens Midte, naar man læser aijid. Alt det anførte leder til at søge en anden Læsning.

Jeg foreslaar nu at lese Tegnet a 15 \mathfrak{K} som \mathfrak{q} . Tegnet kan da mulig opfattes som en Binderune af i og \mathfrak{q} . Runen \mathfrak{q} har vistnok andensteds ikke ganske den samme Form, men dog i flere Indskrifter nær beslægtede Former, i hvilke ved Skrift fra venstre mod hoire Runens overste Stav begynder til venstre, medens den nederste Stav oventil begynder med en Krumstav, som svinger ned mod hoire.

Eller ogsaa kan a 15 efter Forslag af Stud. philol. Magnus Olsen ligefrem være en Form af Runen *Ing*, enten her som ofte brugt for Stavelsen *ing* eller snarere med Betydning af \mathfrak{q} , saaledes at i i *ai* er at lese dobbelt. M. Olsen anfører som Stotte for at forstaa a 15 som Runen for \mathfrak{q} Tegnet \mathfrak{S} , der iblandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen betegner i . Han ser i dette Tegn for i en Form af den Rune, som paa angelsaksisk heder *Ing* og som da paa Rök-Stenen er brugt som Tegn for den Vokal, hvormed Runenavnet begynder.

Vi skulde altsaa i Odemotland-Indskriften læse a 6—16 som:

ebuuuinu ai i \mathfrak{q} d

Jeg foreslaar nu at tolke det efter *i \mathfrak{q}* følgende d som forkortet Skrivemaade af Ordet for »Datter« i Nominativ. Ordformen skulde vel fuldstændig have været skrevet enten **dohtar* (jfr. *swestar* Opedal) eller **dohtar*. Med Hensyn til den forkortede Skrivemaade d af Ordet »Datter« i Nominativ kan sammenlignes *da* paa By-Stenen, hvilket jeg har tolket som Ordet for »Datter« (se S. 109 f. og her foran under Rettelser og Tilføielser S. 530 f.). Herved er tillige at mærke, at By-Indskriften viser flere andre Ligheder med Odemotland-Indskriften. Fremdeles kan sammenlignes *b* for Nominativ af Ordet »Broder« paa Gimso-Stenen (S. 396); *mr* for Akkusativ af Ordet »Moder« paa Skafsaa-Stenen med den kortere Rækkes Runer; *d* for *dóttir* i den sene grønlandske Indskrift fra Brattahlíð.

Hvis Tolkningen af d a 16 som »Datter« er rigtig, da maa det foregaaende *i \mathfrak{q}* være en forkortet Skrivemaade af Faderens (neppe Moderens) Navn i Genetiv. At antage en saadan forkortet Skrivemaade i Odemotland-Indskriften synes ikke for dristigt, da denne Indskrift ogsaa ellers har forkortet Skrivemaade; saaledes flere Steder i anden Linje. Nærmest ligger det at udfylde *i \mathfrak{q}* til *i \mathfrak{q} (wan)*. Men ogsaa andre Udfyldninger er mulige, f. Eks. *i \mathfrak{q} (winar)*, jfr. Aarstad i Rettelser S. 539. Jeg tolker altsaa nu de nævnte Ord i Odemotland-Indskriften saaledes: »Ebuvinu, Yngves(?) Datter, eier —«.

At Appositionen er adskilt fra det Navn, hvortil den horer, ved en mellemkommende Verbalform, er ganske almindeligt i det gamle Sprog. Vi har saaledes et Eksempel herpaa i Opedal-Indskriften, ligeledes i Indskriften paa Oddernes-Stenens Smalside med den kortere Rækkes Runer.

At Runen \mathfrak{q} er bevaret i Odemotland-Indskriften, er ikke paafaldende, thi den særegne Rune for \mathfrak{q} synes endnu at være bevaret i den gotlandske Martebo-Indskrift, som sandsynlig er fra omkring Aar 800.

Sidste Ord i a (a 17—21) læser jeg som for *þinuu* og forstaar det som Akkusativ i Ental Hankjon »denne«. Dette horer til det Substantiv, som danner Objektet for *urte* »forarbejdede« og for *ai* »eier« og som staar først i anden Linje.

b 1—2 *ue* har jeg tidligere forstaaet som fuldstændigt Objekt med Betydning »hellige Gjenstand«. Herved er dog den Betænkelse, at Ordet da maa tages som Hankjonsord paa Grund af *þinuu*, medens oldn. *vé* er Intetkjonsord (jfr. S. 266 og Anm. 1). Mulig skal man derfor forbinde *ue* som første Sammensætningsled med b 3—7 *tuuþa*. I dette formoder jeg nu et Substantiv for »Tand« i Akkus. *ue-tuuþa* skulde da betyde »indviet Tand«. Rigtignok er Gjenstanden fra Odemotland, som Prof. Guldberg har oplyst, af Ben, ikke af Tand. Men baade Dr. Brunchorst og Konservator Schetelig mener efter fornyet Undersøgelse af Benstykket, at dette af Runeristeren godt kan tænkes betegnet som en »Tand«. Dr. Brunchorst finder Udtrykket meget tænkeligt særlig paa Grund af Stykkets Lighed med en Vildsvinetand. Denne lighed, som vistnok er svag og ikke synes tilsigtet, er dog umiskjendelig, naar man først er gjort opmærksom paa den«.

Om Skrivemaaden *tuuþa*, d. e. **tunþa*, jfr. S. 253. Formen slutter sig nær til den gotiske Akkusativform *tunþu*. Ordet er da her fra *u*-Stammernes Boining gaaet over til *a*-Stammernes Boining. Paa samme Maade forholder *gina*-Björkertorp sig til *gino*-Stentofta, *ginu*-Kragehul-Spydskaffet. Jfr. ogsaa *ansag* Gjevedal, af **ansug*. Formen *tuuþa* viser, hvis den rigtig er forklaret som Akkusativ, at Ordet for »Tand« i Urnordisk var Hankjonsord ligesom i Gotisk, Gammeldansk og flere andre Sprog.

Efter den i det foregaaende givne Begrundelse læser jeg nu b 8—9 *uui*, ikke *bi*, som for. Vi skal i det følgende se, at det er en beslægtet Runerister Uha, som paa Brakteat Nr. 79 Steph. har skrevet *wui* med Betydning »den hellige Gjenstand«. Derfor maa *uui* i Odemotland-Indskriften vistnok være det samme Substantiv.

b 10—11 *uh* holder jeg nu for at være forkortet Skrivemaade for *uh(a)*. Vokalen *a* er her ikke betegnet, ligesom i *fþi*. *uh(a)* tager jeg nu som Subjekt for *fþi* »skrev«. Uha, som har forfærdiget Benstykket, er, som jeg nu tror, tillige den, som har skrevet den hele Indskrift.

Det, som Uha, efter hvad han selv siger, skrev, søger jeg i de Ord, som følger efter *fþi*. Naar nu *uui* »den hellige Gjenstand« staar foran *uh(a)*, saa maa vi her søge følgende Mening: Paa den hellige Gjenstand skrev Uha (det, som følger).

Nu har vi paa Aagedal-Brakteaten, hvis Indskrift er skreven af samme Uha, Udtrykket *fahd . . . an it* »skrev . . . paa-det (nemlig Smykket)«. Derfor søger jeg i Odemotland-Indskriften nu det samme Forholdsord *an* »paa«.

Jeg udfylder b 8—12 *uuiuhn* saaledes: *uui uh(a) (a)n*. Jeg antager, at *uui* er styret af det efterfølgende *(a)n* og jeg forklarer *uui uh(a) (a)n f(ah)þi* saaledes: »Paa den hellige Gjenstand skrev Uha«.

Man kan være i Tvivl, om *uui* er Dativ eller Akkusativ, da begge Kasus her synes syntaktisk tilstedelige, se S. 200. Til Fordel for Akkusativ kan anføres *an it* paa Aagedal-Brakteaten, hvis Indskrift vistnok hidrører fra den samme Rune-

møster. Tillige det, at Brakteaten Nr. 79, der hidrører fra en Runerister Ula af samme Slægt, har som Akkusativ **wui**.

Den Omstændighed, at Odemotland-Indskriften som første Sammensætningsled har **ue**, taler dog imod Opfatningen af **uu** som Akkusativ¹⁾.

Odemotland-Indskriftens Slutning læser og tolker jeg nu ganske anderledes end før.

Tidligere har jeg læst b 16—24 saaledes: **tiardþinuu**. (Mod den heraf fremsatte Tolkning har Gering, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXX S. 379, udtalt sig.)

Men efter min Begrundelse i det foregaaende kan b 19 ikke læses som **r**, men maa læses som **uu**.

I b 16—17 **ti** søger jeg nu Vokativ af Guden Tys Navn. Efterat jeg havde fundet dette, søgte jeg i de følgende Runer en Imperativ.

b 20 læste jeg tidligere **d**, men M. Olsen har fundet Læsningen **e** og henvist til Formen af **e** som Rune 9 af de tydelig indridsede Tegn i Indskriften B fra Torviken (se S. 285). Væsentlig samme Tegn forekommer paa Brakt. Nr. 24 fra Fyn), hvis Indskrift ikke er tolket.

Jeg læser derfor nu Odemotland b 16—20 **tiauuē** og søger i **auue** en Imperativ i 2den Person Ental²⁾.

Det Verbum, hvoraf vi her synes at have en Imperativ, kan efter Formen være beslægtet med det første Led i got. *awi-linþ* »Tak«. Jfr. f. Eks. Verbalstammen got. *munai-* »tænke paa« ved Siden af den germanske Nominalstamme *munī-*, »Lyst«; lat. *putrēre* ved Siden af Adjektivstammen *putri-*. Fick (Vgl. Wtb. 4 I 12 og Stokes, Urkeltischer Sprachschatz S. 23) sammenstiller got. *awi-* i *awilinþ* bl. a. med gall. *ari-*, som skal betyde »hold, freundlich«, og med vedisk *āvi-* »hengiven, gunstig«. I Indisk betyder Verbet *av-*, Præs. *āvati* »begunstiger, beskytter«. Efter dette synes det ikke altfor dristigt at antage, at den i vor Indskrift forekommende Verbalstamme *awē-* betyder »være gunstig stemt«.

¹⁾ Som allerede i Teksten sagt, finder jeg det paa Grund af Hankjønnsformen **þinuu** mindre sandsynligt, at **ue** skulde være Akkusativ og fuldstændigt Objekt. Jeg holder det derfor for mindre sandsynligt, at vi skulde forbinde til et sammensat Ord **tuuþa-uu** »hellig Gjenstand af Tand«.

²⁾ Jeg har først tænkt paa, at **auue** kunde være opstaaet af **habē*. At Imperativ af Verbet »have« i Urnordisk har hedt **habē*, er utvivlsomt baade paa Grund af got. *habai* og paa Grund af oldnorske Imperativformer som *uni, raki* o. s. v. I **tiauuē** maatte da *h* være faldt bort mellem to Vokaler, fordi Imperativen »hav« i Udtalen ved det formelmæssige Udtryk sluttede sig nær til Vokativen af Gudenavnet. For Udfald af *h* jfr. *ssigadua* paa Svarteborg-Medaljonen for **Sigihadun*. I det historiske Sprog findes mange Eksempler herpaa, som oldn. *frjals* af **frihals*.

At **uu** i **tiauuē** skulde være skrevet for et oprindeligt *b*, vilde derimod være paafaldende, om vi end i Aagedal-Indskriften, som sandsynlig er skreven af samme Mand, i *lifi* (se i det følgende) har **f** for det oprindelige *b*. Men Odemotland-Indskriften har bevaret *b* i **ebuuuinu**. Det er først i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer fra Middelalderen, at man finder skrevet f. Eks. *stauē* = oldn. *stafi* og lign. Og selv om man ved Formen **auue** antager, at svag logisk Betonning har virket med, er dette ikke tilstrækkeligt til at retfærdiggjøre Forklaringen af **auue** som **habē*.

Jeg forstod **auue**, dengang da jeg opfattede det som **habē*, som »hav (eller: tag) i din Beskyttelse« og sammelignede dermed Anvendelsen af Verbet »have« i Oldnorsk ved Forbandelser, f. Eks. *hafi þik allan troll*, se Fritznér under *hafa* 5).

Beslægget hermed kan maaské være Ordet **auna** i Brakteat-Indskriften Nr. 57: **hariuha haitika ; fauauisa : gibu auna**. Her finder jeg nu Löfflers Tolkning af de to sidste Ord som »Bedsteforældrenes Gave« lidet sandsynlig. Indskriften begynder: »Hær-Uha heder jeg, den faavise«. Det herefter følgende **gibu** er vel ligesom **haitika** Præsens Indik. 1ste Pers. Ental (hvilket ogsaa Professor Torp antager). Det efter »jeg giver« følgende Ord **auna** er da vel et Substantiv i Akkusativ, som er Objekt for »jeg giver« og betegner Brakteaten. Hvis Adjektivstammen *awi-* i got. *awiliup* har betegnet »god« eller lign., saa kan **auna** have betydet »god Eiendel«, »Klenodie«. Mindre sandsynligt er det vel, at **auna** betyder »Tegn paa Gunst«, »Venskabstegn« eller lignende. Saaledes betegnes en Brakteat i andre Indskrifter som **laþu**, hvilket jeg har forklaret som »Tegn paa Velvilje«. Jfr. om **auna** mere i »Almindelige Bemærkninger«.

Runen **e** i **auue** har Tværstreg baade oventil og nedentil. Derfor synes det rimeligt, at Runen skal læses **ee**. Den derpaa følgende Rune er Venderune af **uu**. Jeg læser derfor Indskriftens sidste Ord som **euunuu**.

Heri ser jeg en forkortet Skrivemaade af **e(bu)uu(i)nuu**. Dette forstaar jeg som Dativ af Kvindenavnet Ebuvinu og som styret af Verbet **auue** »vær gunstig mod«. Det er ikke paafaldende, at Navnet Ebuvinu her er skrevet forkortet, da det allerede har været skrevet for i Indskriften. Saaledes **uha** anden Gang skrevet **uh-**, se S. 548. Naar Eierindens Navn til Slutning er skrevet med to **u**'er, saa er vel dette snarest kun en grafisk Eiendommelighed, som fremhæver den sidste Vokal, og har neppe nogen sproglig Betydning. Man kan sammenligne Fordoblingen af **a** paa Spænden fra Vimose (se S. 425).

Indskriftens Ord efter **ai** danner ikke Vers; men mulig er ogsaa her allittererende Led tilstede (hvilket dog er meget usikkert). Isaaftald:

iŋ[wan?] d[ohtaa]
þinuu ue-tuuþa.
uuu uh[a]
[a]n f[ah]þi
ti auue
(e)[bu]uu[i]nuu

ue synes at danne Allitteration med **iŋ[wan?]**. **[a]n** er stærkt betonet og kan derfor bære Allitterationen.

Jeg formoder nu, at den hele Indskrift skal forstaaes saaledes: »Uha gjorde, Ebuvinu Ing[va?]'s Datter eier denne indviede Tand. Paa den indviede Gjenstand skrev Uha: Ty! vær Ebuvinu gunstig!«

Hvis **tiaue** rigtig er læst og tolket som »Ty! vær gunstig —«, da forklarer dette os, hvorfor Gjenstanden er betegnet som **ue-**, **uuu** »hellig Gjenstand«.

Jeg har S. 246 i Odemotland-Indskriften formodet en tildels forvansket Kopi af en tabt Original, men dog S. 259 f. erklæret det for muligt, at vi i den har en Original. Nu ser jeg ikke fuld Grund til at tvivle om, at det er den originale Indskrift, som er os bevaret. Thi de eiendommelige Runeformer a 9, b 8, b 19 og b 21, som tidligere syntes mig feilagtige, har nu vist sig at være et af en retvendt u-Rune og en Stuprune af **u** dannet Tegn, som er nær beslægtet

med Runetegn, som findes i andre Indskrifter, der tildels er indridsede af Runemestre af samme Slægt som Uha. Disse beslægtede Indskrifter har ogsaa Venderuner ligesom Odemotland-Indskriften. At denne har enkelte Runeformer, som ellers ikke kan paavises, som b 4, kan ikke berettigede os til at holde Indskriften for en Kopi.

Min Forklaring af \widehat{tiauue} i Odemotland-Indskriften som 'Ty!' var gunstig forer med Nodvendighed til en forandret Opfatning af flere Ord paa Aagedal-Brakteaten.

Dennes Runerister heder Uha ligesom Runeristeren paa Benstykket fra Odemotland. Begge bruger for »eier« samme Form **ai**. Begge bruger det samme Verbum for »skrev« i Præteritum: $\mathfrak{f}\mathfrak{p}\mathfrak{i}$ Odemotland, **fahd** Aagedal. I Ordet **fahd** har Runen **h** en sjældnere Form med Tværstregen skraanende fra den ene Stavs Top til den anden Stavs Basis, hvilken Form ogsaa forekommer i Odemotland-Indskriften. Umiddelbart efter Ordet for »skrev« følger $\widehat{ti(auuu)}$ Odemotland, $\widehat{ti(adeelifi)}$ Aagedal.

Her er det da umiddelbart indlysende, at **ti** i begge Indskrifter er ét og samme Ord. Følgelig er min tidligere Tolkning af **tiade** som et Verbum i Præteritum feilagtig. Derimod maa **ti** Aagedal være Vokativ af Gudenavnet Ty ligesom **ti** Odemotland.

Efterat jeg havde fundet dette, fandt Magnus Olsen en yderligere Bestyrkelse herfor paa Brakteaten Nr. 79 fra Næsbyerg, Jylland (= Stephens 101 fra Darum). Paa denne har jeg tidligere læst **ai** »eier«, den samme Form som i Indskrifterne fra Odemotland og Aagedal. Fremdeles **wui** »den hellige Gjenstand«, det samme Substantiv, som i Odemotland-Indskriften er skrevet \widehat{uuu} . Nu læser M. Olsen evident rigtig de 3 sidste Runer til hoire sammen som **uha**. Runeristeren har altsaa her samme Navn som Runeristeren i Indskrifterne fra Odemotland og Aagedal. Og at det er en Mand af samme Slægt og Skole, bestyrkes derved, at **h** her har væsentlig den samme Form med meget skraa Tværstreg udgaaende fra den rette Stavs Top som i Odemotland-Indskriften i Navnet **uha** og paa Aagedal-Brakteaten i Ordet **fahd**.

Til venstre for de nævnte 3 Runer paa Brakt. Nr. 79 har M. Olsen læst fra hoire mod venstre **tiad** med **a** som Venderune. (Høit oppe mellem **d** og **i** af det følgende Ord **lilia** har jeg paa Originalen troet at se en Prik.)

Det er da umiddelbart indlysende, at **tiad** her er samme Ord som **tiad** paa Aagedal-Brakteaten, hvis Indskrift hidrører fra en Runerister med samme Navn.

I det efter **ti** paa begge Brakteater følgende **ad** formoder jeg et Epitheton til **ti**. Om dette Epithetons Oprindelse og Betydning er jeg tvivlsom. Mulig er **tiad** opstaaet af **ti*had**; jfr. **ssigadun** af ***Sigihadun**. I ***had** har vi mulig et Adjektiv i Vokativ af en Stamme **hada-**. Dette er da beslægtet med Substantivstammen **haþu-**, **hadu-** (i **hadulaikan** og **ssigadun**) »Kamp, Krig«. **tiad** vil da betyde »krigerske Ty!« Intet Epitheton kan jo passe bedre til Krigsguden end et Adjektiv, som betyder »krigersk«, »kampdygtig« eller »kjæmpende«.

Ogsaa ellers findes en *a*-Stamme ved Siden af en beslægtet *u*-Stamme. Saaledes har Gotisk *agls aλxρός* (jfr. *agala* paa Kragelul-Spydstagen) ved Siden af *aglus δίσκολος*. Ved Siden af den gotiske Substantivstamme *daupu-* »Dod« har vi i Nordisk og Vestgermansk Adjektivstammen *dauda-* »dod«.

I Gotisk er, som bekjendt, en fra Nominativen forskjellig Form af Vokativ i Ental bevaret i Substantivboiningen (derimod ikke ved Adjektiverne). Denne Vokativform falder i Gotisk overalt sammen med Formen for Akkusativ. F. Eks. *goda skalk* Luc. 19, 17. Men da Akkusativformen i Ental endte i det indoeuropæiske Fællessprog paa *-m*, medens Vokativformen i dette Sprog endte paa Stammens udlydende Vokal (ved *o*-Stammerne paa *-e*), saa synes Formen for Vokativ i Ental i det germanske Fællessprog at maatte have været forskjellig fra Akkusativformen. Og dette samme synes at maatte gjælde det urnordiske Runesprog, hvis dette overhoved har bevaret Vokativformer. I Urnordisk maa man vente Vokativformer, i hvilke Stammens Vokal, som oprindeligt stod i Udlyd, er faldt bort, medens Stammens Endevokal i Akkusativ Ental er bevaret, fordi den tidligere var dækket af *-m* i Udlyden. Jfr. den urnordiske Form for Præter. 3. Person Ental: *warait* Istaby; i det indoeur. Fællessprog endte Perfekt. 3. Pers. Ental paa *-e*.

Efter dette synes *ti* og (*h*)*ad* efter sin Form at kunne være Vokativer. Om særegen Form for Vokativ i Ental ellers forekommer i urnordiske Indskrifter, er usikkert. Jeg har formodet Vokativformer i *gisa ion* paa Vimose-Hovelen. Her kunde da *ion* enten være Patronymicum til et Navn **Ia-* eller **Ian-* eller ogsaa være istedenfor **jung*, af Adjektivet for »ung«¹⁾.

Hvis *tiad* er Vokativ, da kunde vi her have bevaret en Vokativform af et Adjektiv, hvilket ikke er Tilfældet i Gotisk.

Det synes mig mindre rimeligt, at vi i *tiad* skulde have Vokativ af et Substantiv **hadax* med Betydning »Kjæmper, Kriger« eller lign.

Om Vokativen *ti* skal tales mere i det følgende.

Hvis *tiad* rigtig er forklaret som »krigerske Ty!«, saa kan i de følgende Runer paa Aagedal-Brakteaten *eelifi* ikke længere søges *elifi* med Betydning »Alvekvinde«²⁾. Herimod taler ogsaa i mellem *l* og *f*, thi paa Grund af *falh* kan dette i neppe være Svarabhakti-Vokal. Et Ord for »Alvekvinde« skulde man ogsaa have ventet skrevet med *a*, ikke *e*, i første Stavelse.

Brakteaten Nr. 79 synes at vise, at *tiad* paa Aagedal-Brakteaten ikke staar i syntaktisk Forbindelse med *eelifi*.

lifi kunde efter sin Form være Dativ af Substantivet for »Liv«, af ældre **libē*. Men en saadan Dativ synes her syntaktisk uanvendelig i Sammenhængen³⁾.

1) Min Formodning, at *ini* Tørviken B skulde være Vokativ, holder jeg nu for feilagtig. At vi paa Skodborg-Brakteaten (Stephens Nr. 67) i det 3 Gange gjentagne *alawin* skulde, saaledes som S. 249 antydtes, have en Vokativ af et Mandsnavn **Alawinā*, holder jeg nu for usandsynligt. Herimod synes Runerne *jalawid*, hvormed denne Indskrift ender, at tale.

2) Imod at dele *ti ade elifi* og i *ade* at søge en Imperativ (jfr. *tiauuē* Ødemotland), som kunde styre *elifi* »Alvekvinden«, taler bl. a. *tiad* paa Brakt. Nr. 79.

3) Jeg holder det for usandsynligt, at *ad* skulde være en Imperativ med Betydning »beskjærm« ell. lign., som skulde styre Dativu *lifi*.

Jeg forstaar derfor *lifi* paa Brakteaten som Præsens Konjunktiv 3dje Pers. Ental = oldn. *lifi*. Dette Ord maa da høre til et under Anraabelse af Ty udtalt godt Onske for Smykkets Eiermand, ligesom et saadant er skrevet paa Benstykket fra Odemotland.

Altsaa synes Brakteatens Eiermand at maatte tænkes som Subjekt for *lifi*. Men da dennes Navn, som er nævnt i Indskriftens Begyndelse, er adskilt fra *lifi* først ved Runemesterens Navn (*uha*), som er Subjekt for *ifalh* og *fahd*, og ved Vokativerne *tiad*, saa venter man, at der til *lifi* udtrykkelig er sat et Subjekt, som angiver, at Eiermanden er ment.

Dette Subjekt finder jeg i *ee*, hvilket jeg opfatter som Udtryk for Udtalens \bar{e} . Ogsaa i Odemotland-Indskriften, som hidrører fra samme Runerister, er Vokalfordobling anvendt.

Efter Sammenhængen synes *ee*, d. e. \bar{e} , at maatte betyde »han« og at maatte henviser til den i Indskriftens Begyndelse skrevne Betegnelse for Eiermanden *aþila rikiþia*.

Dette synes ogsaa formelt at kunne begrundes. Indskriften har i Betydning »det« Formen *it*, som henviser til Betegnelsen for Smykket, som er skrevet i det foregaaende. Vi tor derfor vente, at Indskriftens Sprog for Nominativ Ental Hankjon »han« har en Form af samme Stamme som *it* eller beslægtet med dette.

Til got. *ita* »det«, nht. *es*, Aagedal-Brakteatens *it* svarer i Betydning angelsaks. *hit*. Denne ags. Form har faaet sit *h* fra Pronominalstammen *hi-* »denne«, medens den ved sin Betydning horer til den germ. Stamme *i-* »den, han«.

Nu heder »han« i Angelsaksisk *hē* eller *he*. Ligesom ags. *hit* i Betydning svarer til Aagedal-Brakteatens *it*, saaledes vil man finde en i Betydning til ags. *hē* svarende Form $*\bar{e}$ paa Aagedal-Brakteaten let forklarlig. Og en saadan Form finder jeg i *ee*, som virkelig staar skrevet paa Brakteaten.

Herved er det ikke nødvendigt at undersøge, hvorledes denne Form er opstaaet. Jeg vil ikke afgjøre, om *ee*, d. e. \bar{e} , skal forklares paa følgende Maade, som Professor Torp har antydnet: En Nominativ-Form uden Nominativsmærke \bar{i} skulde i tonlos Stilling være blevet til \bar{e} , og siden skulde denne Form overført til betonet Stilling være bleven forlænget til \bar{e} . Jeg har derimod tænkt mig Muligheden af en enstavelses Urform $\bar{e}i^1$.

Paa Aagedal-Brakteaten afdeler jeg herefter de sidste Ord saaledes: *fahd ti-ad ee lifi an it*. Dette tolker jeg saaledes: »(Uha) skrev: »Krigerske Ty! han (d. e. Eiermanden) leve!« paa det (d. e. Smykket)«.

ti synes at være Vokativ af Stammen $*Tīwa-$. Gudens Navn heder i Oldnorsk *Týr*, i Angelsaksisk *Tīw Tig*, i Oldhoitysk *Zio*. I vore Indskrifters Vokativform *ti* er *w* faldt bort, uden at nogen *w*-Omlyd er betegnet. Ogsaa i Dansk *tirsday* mangler *w*-Omlyd.

Det fortjener her at mærkes, at denne Guds Navn ogsaa ellers forekommer hos Germanerne i Anraabelser. I en gammel Slagsang fra Byen Hawick i North-

¹⁾ Jeg tør i *ee* ikke søge et Adverbium med Betydningen »altid«, af en tostavelses Grundform $*\bar{e}i\bar{e}i$; thi en saadan Grundform vilde være lidet sandsynlig, og desuden venter vi her, som ovenfor sagt, et Subjekt for *lifi*.

umberland heder det: *Teeryebus ye Teer ye Odin* (Aarboger for nord. Oldkynd. 1875 S. 114), hvilket Olrik (Arkiv f. n. F. XIX S. 240) forklarer: »Tir hjælp os! hjælp Tir, hjælp Odin!«

I det tyske Klageraab, ved hvilket man skriger om Hjælp, mht. *zêter*, *zetter*, har Enkelte formodet, at Navnet paa Guden *Zio* indeholdes. Skulde *zēt-* svare til urnord. *tiad* og skulde det sluttende *-er* i *zêter* være opstaaet af *her* »hid«?

At Uha, som har skrevet Indskifterne fra Odemotland og Aagedal, ligesom den Uha, der har skrevet Indskriften paa Brakteaten Nr. 79, har været en Dyrker af Ty, støttes ved den t-Rune med 3 Skraastreger til hver Side, som er skreven længst til hoire paa Brakteat Nr. 57, hvis Indskrift hidrorer fra *hariuha*. Disse Mænd af Navnet Uha var, som jeg i det følgende skal søge at godtgjøre, af erulisk Slægt. Det er naturligt, at dette krigerske Folk særlig dyrkede Krigsguden.

Efterat foregaaende Ark er blevet trykt, er jeg kommen til en forskjellig Opfatning af *auueeuunuu* Odemotland. Denne Opfatning skal i Forbindelse med en Tolkning af andre Indskifter blive meddelt i »Almindelige Bemærkninger«.

Excurs.

S. 264 f. Om *wui* paa Brakteat Nr. 79 Steph. og om *uui* paa Odemotland-Benstykket, samt om den gotiske Indskrift paa Ringen fra Pietroassa, vil blive talt mere i »Almindelige Bemærkninger«.

18. Selvig.

S. 267 f. Det forekommer mig ikke rimeligt, at de paa Brakteaten skrevne Runer *tau* skulde indeholde et Kvindenavn i Nominativ, opstaaet af **Tauru* og beskæftet med det hos Förstemann opførte hoityske Navn *Zawa*.

19. Kjølevig i Strand.

S. 273. Stammeformen *hadu-* i *hadulaika* findes ogsaa i Mandnavnet *ssigadu* paa en Guldmedaljon fra Svarteborg Sogn i Bohuslen, opstaaet af **Sigi-hadu*; se Sv. fornminnesför. tidskr. XI (1900) S. 109—113, 244 f.

S. 274 L. 4 f. n. Valsfjord-Indskriften har ikke *hagustaldar*, men *hagustaldia*, hvori jeg nu antager en Afledning af *hagusta*[l]dar. Se S. 345 og Rettelser

til Valsfjord-Indskriften i det følgende. — Om Skrivemaaden **hagustadar** for **-aldar** jfr. Löffler, Uppsalastudier S. 1 og v. Grienberger, Zeitschr. für deutsche Philol. XXXII S. 293.

S. 275 L. 5 ff. Om **hlaaiwido** jfr. v. Grienberger, Zeitschr. für deutsche Philol. XXXII S. 293.

S. 277 L. 3 ff. Ogsaa Eidsvaag-Stenens Indskrift (Nr. 41) bestaar kun af den Dodes Navn i Nominativ.

S. 277 L. 9 f. n. Om det, at Sønnens Navn danner Allitteration med Faderens, se A. Olrik, Danmarks Heltedigtning I S. 22 ff.

S. 277. Efter sidste Tolkning af første Linje paa Reistad-Stenen (S. 541 ff.) er denne ikke analog med første Linje paa Strand-Stenen.

Strand-Stenen er vist meget ældre end Reistad-Stenen. Den tør vel sættes nærmere ved Tune-Stenen og Vetteland-Stenen.

Det synes muligt, at Valsfjord-Indskriftens Runemester er en Ætling af Strand-Stenens Runemester. I dette Tilfælde maa Strand-Indskriften være ikke saa lidet ældre end Valsfjord-Indskriften.

20. Tørviken A.

S. 280 L. 3 ff. f. n. Ogsaa Eidsvaag-Indskriften indeholder alene den Dodes Navn i Nominativ; se S. 454.

S. 282. lada. Et Navn, som i historisk nordisk Form vilde lyde *Landi*, har jeg læst paa Flistad-Stenen i Akkusativ-Formen **lata**, d. e. *Lada*; men Noreen har her læst en Navneform **glata**. Se Arkiv f. n. F. XVIII S. 6 ff.

S. 282 f. Man kunde ogsaa tænke paa Muligheden af, at Tegnet over 4de og 5te Rune skulde være et helligt Tegn.

21. Tørviken B.

S. 288 L. 18 f. Bemærkningen om Gimso-Stenen stryges.

S. 288 L. 19. Af Indskriften fra Caithness, som jeg har læst efter Fotografi, findes en Afbildning hos Stephens, *Run. Mon.* IV 36.

S. 290 Anm. 1. Om **onla** paa Sotvet-Brakteaten se Rettelser S. 535 f.

S. 290 L. 28. **igold** paa Rök-Stenen forstaar jeg nu anderledes.

S. 293 L. 26 f. Møjebro-Stenen har efter O. v. Friesen ikke **inir**, men **inaa** (hvilket han forbinder med de forudgaaende Tegn til et Ord **slaginaa**).

S. 294 L. 16 ff. Ifølge Brate nævner Runemesteren paa Fyrunga-Stenen sig selv som **una**; jfr. i det følgende.

S. 294 L. 18 f. Paa Björketorp-Stenen er **hadera** mulig at opfatte, ikke som Adverbiet *her*, men som Runemesterens Navn.

S. 295 L. 2 f. Om Runeforbindelsen **ng** paa Reistad-Stenen se Rettelser til Reistad i det foregaaende S. 539.

Jeg holder det nu for sikkert, at de korte Skraastreger ved flere Runer og Krumstaven under Linjen skal læses med og ligeledes de fint ridsede Runer oppe i Rækken længst til hoire og længst til venstre. Det sidste stottes ved Vatn-Indskriften, hvor Ordet til Slutning **faiu** er ridset langt svagere end de øvrige Runer.

Men jeg er nu tilboielig til at tolke nogle Ord i Tørvik-Indskriften B anderledes end for.

Hvis første Ord skal læses **ini**, saa kan dette mulig være Navn i Nominativ i Tiltale til den Døde, = *ini* Lilj. Run.-Urk. 603 (Upland), glsv. *Inne* 1539, se Lundgren, oldtysk *Inno*. Modsætningen mellem **ini** med Endelsen **-i** og **wne** (se i det følgende) kan maaské forklares saaledes, at Endelsens **e** ved Assimilation i **ini** er blevet til **i**. (Dog heder det **þinne**, hvor **e** har en anden Oprindelse.) Ogsaa Opedal-Indskriften begynder med den Dodes Navn i Nominativ i Tiltale.

Andet, tredje og fjerde Ord læser og tolker jeg nu ligesom for: **þinne þar runo**.

Ligeledes antager jeg, som for, at **o** skal læses to Gange og at der efter **runo** følger Dativ af det Ord, som i historisk Oldnorsk heder *ond*. Men jeg foretrækker nu at udskille som eget Ord **odt** (hvilket allerede er foreslaaet S. 292 L. 3). Da er her Udtalens **d** betegnet baade ifølge den ældre Skriftbrug ved **d** og efter yngre Skriftbrug ved **t**; jfr. i det følgende¹⁾.

Herefter er jeg nu tilboielig til at læse: **wne**. Dette forstaar jeg som Runemesterens Navn i Nominativ og som Subjekt.

I **wne** betegner da **w** Vokalen *u*. Jfr. **mwse** Krogsta S. 128 f.; **hiw** Aarstad (Rettelser S. 540); **sagwm** Rök.

I **wne** er det sluttende **e** indtraadt for den Vokal, som i ældre Indskrifter skrives **a**; jfr. **mwse** Krogsta, **daude** Björketorp, **mairle** Tanem (S. 371; se Rettelser i det følgende); jfr. S. 65.

I svenske Indskrifter med den kortere Rækkes Runer forekommer **uni** Lilj. 385 (= Dybeck fol. II Nr. 41 Upland), 415 (= Dybeck fol. II Nr. 75 Upland). I Norge og paa Island forekommer ofte Mandsnavnet *Uni*; se O. Rygh, Gamle Personnavne S. 272. Samme Navn forekommer i Danmark og Sverige. Brate (Arkiv f. n. F. XIV S. 337) har paa Fyrunga-Stenen i anden Linje tolket **una** som Runeristerens Navn.

Navnets Oprindelse er ikke sikker. Hvis **wne** ligesom historisk nordisk

¹⁾ Paa venstre Ben af Runen **o** er der en Skraastreg, som gaar op mod hoire. Hvis man læste denne som **n**, vilde man faa **ondt**. Men da den Kvist, som betegner **n**, andensteds i Indskriften er skreven anderledes, vover jeg ikke her at antage en opadskraanende Kvist for **n**, uagtet f. Eks. Rök-Indskriften har Runen **n** med opadskraanende Kvist.

Uni har kort *u* og enkelt *u*, ligger det nær at sætte det i Forbindelse med Verbet *una*. Men da maa *Uni* være opstaaet af ældre **Wuna* og være forskjelligt baade fra oldtysk *Unno* og fra oldtysk *Uno*. Men dette er usikkert. Jfr. Brate anf. St.

Særlig er at fremhæve, at ligesom vi her (som det synes) finder *wne* som Navn paa en Runemester omkring Aar 725, saaledes læser jeg *unik* som Runemesterens Navn paa Skee-Stenen fra Bohuslen, som jeg sætter til anden Halvdel af 8de Aarh. Det synes muligt, at disse to Runemestre er i Slægt med hinanden. Hvis *una* er Runemesterens Navn paa Fyrunga-Stenen (fra omkring 700 eller lidt tidligere), saa kan der blive Spørgsmaal, om ikke ogsaa han har hørt til samme Slægt.

Næstsidste Ord i Torviken B læser jeg *egk* og forstaar dette som »jeg«. Runen for *e*, som har Forbindelsesstreg baade oventil og nedentil, læser jeg dobbelt, ligesom det tilsvarende Tegn i Odemotland-Indskriften. Se om dette Rettelser S. 550. Med Skrivemaaden *egk* jfr. *odt* = oldn. *ond* i samme Indskrift og *irmqke* Martebo. Paa Björketorp-Stenen er »jeg« enklitisk tilfoiet som *-g* i *haderag*.

Sidste Ord er *hiu*. Dette har jeg allerede for tolket som »hug«. Denne Tolkning støttes nu ved den sandsynlige Forekomst af en ensbetydende Form af samme Verbum i 3 andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer: *hiw* Aarstad, se Rettelser S. 540. *iu* Reistad, se Rettelser S. 542. *iu* paa Roes-Stenen fra Gotland, se S. 542.

Naar vi sammenligner Ordets Form i disse 4 Indskrifter, bliver det betænkeligt at opfatte *u* i *hiu* som et langt lukket *ō*, saaledes som jeg S. 287 har gjort. Oldn. *hjo* er vistnok opstaaet af en Urform **hehōuw* (med Tvelyden *ōu*); *ōuw* kan være blevet til et langt *ū*, som i Udtalen kanské var forskjelligt baade fra det fællesgerm. *ō* og fra det fællesgerm. *ū*. Jfr. mine Bemærkninger til *būu* *ruu* paa Opedal-Stenen i Rettelser S. 559 f.

Det er mærkeligt, at sidste Ord, som betyder »indhug«, er skrevet med finere Rids end de foregaaende Runer. Paa samme Maade er sidste Ord i Vatn-Indskriften *faiu* »skriver«, altsaa et Ord af nær beslægtet Betydning, skrevet med finere Rids end de foregaaende Runer. Og begge disse Indskrifter findes paa Stene, som er lagt inde i en Grav. Der synes her ikke at kunne raade noget Tilfælde, men Grunden til, at Ordet er skrevet med finere Rids, synes i begge Indskrifter at maatte være den samme. Hvilken er denne Grund? Staar den i Forbindelse med nogen overtroisk Forestilling?

Torvik-Indskriften B synes at kunne ordnes i to allittererende Linjer, af hvilke den første ender med *runo*. Men egentlige Vers er det neppe.

Om Indskriftens Udtryksmaade skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«.

Om Runeformerne i Torviken B tilfoies:

Om Formen af *ra*, som nedentil er tokløftet, jfr. Worms Runekalender S. 493, 500.

De 3 Runer *run* er skrevne med én Binderune, saaledes at Krumstaven af *u* gaar ned under Runernes Basis. Sammenlign hermed, at de 3 Runer *dur* paa Roes-Stenen fra Gotland er skrevne med én Binderune saaledes, at alene *d* staar

paa samme Basis som de øvrige Runer, medens **u** gaar ned under de andre Runer og **h** over de andre Runer.

At anden **e**-Rune i Torviken B stemmer overens med Formen af **e** i Odemotland-Indskriften, er allerede bemærket.

Endnu senere end i Torviken B forekommer en Form af **k**-Runen uden lodret Stav to Gange paa Martebo-Stenen fra Gotland fra omkring 800. Men her er Vinkelens Aabning den ene Gang lukket ved en lodret Streg.

22. Opedal.

S. 301 L. 28 ff. Formen af **e**-Runen med ret Forbindelsesstreg oventil forekommer ogsaa paa Kammen fra Nedre Hov; se S. 423.

S. 303 L. 25. *birgǫgu* med *i*-Omlyd i første Stavelse staar i Modsætning til Navneformen *Bergio* fra Norden hos Jordanes (Mommensen's Udg. S. 59⁸).

S. 304 L. 31 ff. *swestar* med Runen **ʀ** er oprindeligere Form end *dr* (med **ʀ**), d. e. »Datter«, paa By-Stenen.

S. 304 f. og 305 Anm. 1. *gibu* Brakt. Nr. 57 er snarere Præsens Indik. 1ste Person »jeg giver«.

S. 305 L. 6. Hunkjønord paa *-u* i Nominativ har vi ogsaa i Navnet *ebu-uinu* Odemotland; jfr. *welu* Belgu S. 467.

S. 305 L. 26. *liubu*. Jfr. Mandsnavnet *Leubius* i en romersk Indskrift fra Worms fra første Aarh. af vor Tidsregning. Se v. Grienberger i Korrespondenzblatt der Westd. Zeitschr. April 1901 S. 88.

S. 306. *wage*, Dativ. Med Hensyn til dette Navn mærkes, at jeg ikke fra andre germanske Sprog har kunnet paavise en tilsvarende Navneform, men kun en *n*-Stamme, oldtysk *Wago*. Fremdeles kan mærkes, at den gamle **k**-Rune ikke forekommer paa Opedal-Stenen. Paa Rök-Stenen betegner **χ** tillige Udtalens *k*. Jeg har søgt at vise, at **χ** ogsaa i enkelte norske Indskrifter mulig kan betegne Udtalens *k*; se Rettelser til Stenstad og Aarstad S. 536, 540.

Efter dette kan man spørge, om **χ** ikke ogsaa paa Opedal-Stenen kan betegne Udtalens *k*. Vi vilde da her kunne læse **wake**, af en Nominativ **Wakax*. Man kunde formode, at dette Navn svarede til oldtysk *Wachus* Cod. Lauresham. (8de Aarh.). Eller ogsaa kunde man ville forklare det af et Fuglenavn: norsk dial. *våk*, i *s(n)jovåk* »et Slags Falk«, se Aasen; dansk *musvag* »buteo«; glsvensk *musavaker* »milvus«. Jfr. oldn. *vakr* og *hangivakr* blandt *fugla heiti* SnE. ed. AM. II 489; Akkus. plur. *vaka* Gislason, Prover S. 383⁴¹; dog nysvensk *vråk* »falco buteo«. Blandt Runemesternavne har vi flere andre Fuglenavne: *uha*; *harabanaa*; sandsynlig *aadagasulaa*, og flere.

Hvis Læsningen **wake** paa Opedal-Stenen var rigtig, vilde denne Læsning tale for, at Indskriften var yngre, end jeg tidligere troede.

Men for Tiden vover jeg ikke at holde Læsningen *wake* for mere end en usikker, ja endog usandsynlig Formodning.

S. 307 ff. Andet og tredje Ord har jeg i denne Udgave læst *bo ro* (eller *bo^u ro^u*). Men den Maade, hvorpaa jeg har søgt at forklare det efter *b* og efter *r* forekommende Tegn som en Forandring af *ǫ* *o*-Runen eller som opstaaet af en Forbindelse af Runerne *o* og *u*, er lidet sandsynlig. Palæografisk ligger en anden Forklaring af Tegnet nærmere. Det synes at kunne være en Binderune af en retvendt *u*-Rune og en Stuprune af *u*, saaledes at disse har den rette Stav tilfælles. Jeg formoder herefter nu, at der skal læses *buu ruu*.

Rigtigheden af denne Læsning støttes navnlig ved Indskriften paa Konghell-Staven. Se om denne Rettelser til Hammeren-Indskriften i det følgende.

Paa Konghell-Staven har vi to Gange et Tegn for langt *u*, som er dannet af en retvendt *u*-Rune og en Stuprune af *u*. Det sidste af disse to ligner ikke lidet Tegnet paa Opedal-Stenen derved, at de to *u*-Runers Krumstave krydser hinanden. Men det afviger derved, at de to *u*-Runers Krumstave ikke gaar ud fra den rette Stavs Top og Basis.

Ogsaa Hammeren-Indskriften har et Tegn for langt *u*, som er dannet af en retvendt *u*-Rune og en Stuprune af *u*. Begge Krumstave gaar her ud omtrent fra Midten af den rette Stav og krydser hinanden ikke.

Samme Tegn som i Hammeren-Indskriften forekommer fire Gange i Odemotland-Indskriften, efter min Formodning som Betegnelse for *u*.

Hertil kan endnu føies, at en Stuprune af *u* oftere forekommer i forholdsvis sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Saaledes i Torviken B (S. 287), Odemotland (S. 258), sandsynlig i den yngre Valsfjord-Indskrift (S. 351 f.). Sammenlign ogsaa Belgu-Indskriften S. 467. Ligeledes kan det nævnes, at Odemotland-Indskriften har to *u*-Runer ved Siden af hinanden ved Gjengivelse af samme Stavelses Vokal.

Jeg formoder, at det af to *u*-Runer dannede Tegn paa Opedal-Stenen ligesom i Konghell-Indskriften betegner langt *u*. Saa at *buu ruu* har været udtalt *bū rū*.

buu kan ligetil være = oldn. Imperativ *bú* »bo! lig! hvil!«

For *ruu*, udtalt *rū*, kan den Tolkning bibeholdes, som jeg tidligere antog ved Læsningen *ro* (eller *ro^u*). *ruu*, udtalt *rū*, er da enten Instrumentalis af et til oldn. *ró* f. svarende Substantiv eller Nominativ i Ental Hunkjon af et til oldn. *rór* svarende Adjektiv. I begge Tilfælde er *ruu*, udtalt *rū*, opstaaet af **rōwǫ*.

I Oldnorsk synes langt *u* oftere at være opstaaet af langt *o* ved Omlyd af et følgende *w*, mulig tillige ved omlydende Indflydelse af et efter *w* følgende kort *u*. Oldn. *skór* danner Nominativ Flertal *skúar*. Denne Vokalovergang er hidtil neppe tilfredsstillende forklaret. Jeg formoder, at den skal forklares paa følgende Maade: *skór* er, som sees af de tilsvarende gotiske og oldhoityske Former, opstaaet af **skōhaz*. *skúar* kan være opstaaet af forhistorisk **skōwōz*; thi efter Sievers's Regel kan germ. *h* skifte med *w*. Denne Forklaring af *skúar* støttes i nærværende Tilfælde, saaledes som Prof. Torp nævner for mig, derved, at *skór*, got. *skōhs* synes at være beslægtet med got. *skēwjan*, oldn. *skǽva*. Mulig er dog Vokalen *u*

i de oldn. Flertalsformer af *skór* lydret kun opstaaede i Dativ Flertal af ældre **skōwomr.*

Paa samme Maade er langt *u* opstaaet af langt *o* ved *u*-Omlyd i flere andre Ord. Til oldn. poet. *nór* »Skib« svarer svenske Dialekters *no* »Vandkumme eller Vandtrug, som er dannet ved Udhuling af et helt Træstykke«, ogsaa norske (især ostnorske) Dialekters *no*. Dette Ord hører aabenbart sammen med lat. *navis*, gr. *ναῦς*; den forgermanske Stamme har altsaa været **nāw*-. Men nu heder det nordiske *no* i endnu flere norske Dialekter *nu*, i Buskerud *mur*; se Aasen og Ross. Det synes altsaa nødvendigt at antage, at *nu* er opstaaet af en Stammeform, som har begyndt med **nōw*-.

Paa samme Maade synes langt *u* opstaaet i følgende Ord: Paa Gotland *ra* f. »Jernspaan, som hænger fast ved Eggen, f. Eks. paa en Kniv, efter stærk Slibning«; i svensk Rigssprog *räegg*; i norske Dialekter (Romerike, Smaalenene) *raa*, men i flere svenske og norske Dialekter *ro* (lukket *o*); derimod i Mandals Fogd. *ru* og andensteds i det sydlige Norge *run*. Se Rietz, Aasen og Ross.

Oldn. *flúð* f., nynorsk *flu* »fladt Skjær, som ved Flodtid overskyldes af Soen« forklares af Falk og Torp, Etym. Ordbog af en indogerm. Grundform **plūtā* eller **plūtī*. Men da Oldnorsk bruger *flóa* i Betydning af »skylle over« om Soen og ikke ellers har Rodformen *flú*- i samme Betydning, saa er det maaské rimeligere, at *flúð* er opstaaet af en urnordisk Grundform **flōwədu*.

S. 309 L. 22 ff. Ogsaa i Odemotland-Indskriften er en Apposition ved en Verbalform adskilt fra det Navn, hvortil den hører; se Rettelser til Odemotland S. 547.

Med *buu ruu* »hvil i Ro« sammenlign ogsaa Udtrykket *harþa : kuþ ru : þin* paa Stenen fra Asfærg i Randers Amt (efter Wimmer fra første Fjerdedel af 11te Aarh.), hvilket Wimmer (II 235 ff.) tolker »saare god være din Ro«.

S. 310. Læsningen *buu ruu* er vigtig for Bestemmelsen af Opedal-Stenens Tid. Thi det Tegn, som findes i disse to Ord for langt *u*, finder ikke Tilknytning uden i forholdsvis sene Indskrifter. Nærmest beslægtet er, som allerede sagt, Tegnet for langt *u* paa Konghell-Staven, hvis Indskrift er med den kortere Rækkes Runer og fra omkring Aar 800. Beslægtet er ogsaa Tegnet for langt *u* i Hammeren-Indskriften, som vel er fra omkring Midten af 8de Aarhundred. Et i Form med Hammeren-Indskriftens Tegn overensstemmende Runetegn bruges i Odemotland-Indskriften, som vel er fra 650, som Tegn for *u*.

Ogsaa Sprogformen *ruu*, opstaaet af **rōwu*, gjør det sandsynligt, at Opedal-Indskriften er meget yngre, end jeg fra først af troede.

I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes Skrivemaaden *birngngu* med *g* efter *ŋ*. Paa lignende Maade er paa den gotlandske Martebo-Sten fra 775—800 skrevet *k*, som betegner *g*, efter *ŋ*.

Efter dette er jeg nu tilboielig til at sætte Opedal-Indskriften til Tiden mellem 600 og 650.

I Indskriften er der flere Udtryk, som nu faar ny Betydning. Adjektivet *liubu* afviger fra de ægte nordiske Indskrifters Udtryk, men stemmer overens med Udtrykket i romerske Indskrifter.

Udtrykket $\widehat{buu} \widehat{ruu}$ »hvil i Ro!« i Tiltale til den Døde afviger ligeledes fra gammelnordiske Indskrifers Udtryk, men stemmer mere overens med Udtrykket i latinske Indskrifter.

Hermed er at sammenstille Udtrykket paa Torvik-Stenen B, som er funden inde i en Gravhaug, hvor vel ogsaa Opedal-Stenen har havt sin Plads. Runerne er i begge Indskrifter skaarne, ikke indhuggede. Udtrykket i Torvik-Indskriften B synes bestemt at være en Efterligning af kristelige Gravskrifers Udtryk.

Sven Söderberg har i et Brev af 6. November 1900 sluttet sig nærmere til min første Tolkning af Opedal-Indskriften end til min anden. Han opfatter Tegn 9 og Tegn 11 som et Skilletegn, der er brugt som Forkortningstegn. Han sammenstiller dermed et Skilletegn, der har Form som Ø , i en latinsk Indskrift i Cividale i Udine, Italien. Han læser Tegn 8 paa Opedal-Stenen som Binderune af $\text{bþ} = *baþ$. Han holder Opedal-Indskriften for en af de allerældste Runeindskrifter. Dette støtter han ved Formen af e , der er den samme som i Indskriften paa Dopskøen fra Torsbjærg Mose. Torsbjærg-Fundet sætter han af arkæologiske Grunde til anden Halvdel af 5te Aarl. Han bemærker, at Montelius efter hans Mening gennemgaaende har gjort Sagerne for gamle og at Ryghs Opfatning var rigtigere. Til disse Söderbergs Opfatninger af Opedal-Indskriften kan jeg nu ikke slutte mig.

23. Sogndal.

S. 312. Konservator H. Schetelig i Bergen meddeler om Brakteatens runelignende Tegn følgende: »Tverstregen [mellem 1ste og 2den lodrette Stav fra venstre] synes mulig ikke at udspringe direkte fra 1ste stav; denne har en kvist nedad mod hoire, for den største del meget svag, men dog fuldt tydelig i god belysning, og fra denne nedadgaaende kvist udgaar tverstregen lidt opad mod hoire, henimod 2den stav, men dog ikke helt forenet med denne. Den krumme kvist nedad paa 2den stav horer til de tydeligste af alle.« »Jeg tror, at 3dje rune kan have været Ψ eller Ψ , og personlig finder jeg det første mest sandsynligt. Jeg mener at kunne se, at hovedstavens kontur ogsaa til venstre begynder at svinge ud, som den gjør paa hoire side ved kvistens udspring; den venstre kvist er imidlertid saa godt som helt usynlig, men netop her kan overfladen være skadet, da en liden bule er opdrevet fra undersiden. Jeg ser ogsaa, at netop der, hvor kvisten maatte være, har overfladen en lysere, sterkere glans end paa de nærmest omliggende partier. — 4de tegn er fuldt tydeligt, som det ses paa figuren i »Norges Indskr.« — 5te tegns stav er direkte fort ud som en fortsættelse af den ene linie inde i dyrets fod; den har en kvist nedad til venstre. De 2 følgende staver fortsætter de to næste linier i samme fod; den sidste er en fortsættelse af konturen i den anden bagfod.

24. Førde.

S. 314. *aluko* tolkes ogsaa af v. Grienberger (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 292) som et Kvindenavn. Han sammenligner første Led i oldhoityske Navne som *Alubert, Aluberata, Aluric* og for Suffikset got. *Hildico* hos Jordanes.

25. Veblungsnes.

S. 321 ff. Om *eirilær* og *wiwila* skal tales mere i «Almindelige Bemærkninger» i det følgende. Den til *wiwila* lydret svarende historiske oldnorske Form er ifølge Sievers (Berichte d. K. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch. 1894 S. 133) *Vili*. Jeg skal her ikke gaa ind paa Spørgsmaalet, om Dvergenavnet *Vili* Völuspá 13 er identisk med *wiwila*, saaledes som Sievers mener.

S. 323 L. 5. I Valsfjord-Indskriften skal læses *hagustaldia*, se S. 345 ff.

26. Myklebostad A.

S. 326 f. Hvis *asugas* er Mandsnavn i Genetiv, saa kan Indskriftens sidste Rune i mulig være Begyndelsen af et Ord *i[ni]* = oldn. *inni* »Herberge«. Dette vilde da her være brugt om Gravrummet. Jfr. Rettelser til By og Aarstad S. 531, 539.

Med *asugas* opfattet som Genetiv af et Mandsnavn jfr. *ansag* Gjevedal S. 473 f.

En anden, men vistnok fjærnere liggende Mulighed er følgende: *asuga* kunde være Nominativ af et Mandsnavn med Stamme paa *-n*. Det tilfoiede *s* maatte da opfattes som Verbet »er«, opstaaet af **es*. Man kunde da til Slutning udfylde *i[ne]* og oversætte Indskriften: »Asuga er inde (i Gravrummet)«.

Det vilde vel være mindre sandsynligt at forklare et Mandsnavn *asuga* i Nominativ af **Ansu-huga*, en S sammensætning som oldn. *Illugi*. Jfr. *ssigadur* af **Sigi-hadur*.

Men endnu er at mærke følgende: Runen **X**, som oprindelig betegner **g**, har blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen tillige Betydningen **k**. Jeg har formodet, at Runen ogsaa i flere norske Indskrifter mulig har denne Betydning. Jfr. Rettelser til Stenstad S. 536, til Aarstad S. 542, til -Opedal S. 558. Mulig kunde da paa Myklebostad-Stenen A læses *asukas*, hvilket da kunde forståes som et Mandsnavn i Nominativ *asuka* med Verbalformen *-s*, af **es* »er«.

Herved vilde vi faa et ellers kjendt Mandsnavn **asuka** = oldtysk *Asuco*, se Förstemann.

En forskjellig Læsning og Tolkning af denne Indskrift af George Hempl, Professor ved Ann Arbor, University of Michigan, findes i et Brev til Professor O. Rygh, dateret 14de Januar 1899, hvilket bevares i Runearkivet i Kristiania.

S. 326 L. 28 ff. Tegnet efter **asugas** kunde mulig efter sin Oprindelse være et helligt Tegn.

S. 326 L. 32 ff. Skraakorset paa Möjebro-Stenen læses af von Friesen og flere som **g**.

27. Myklebostad B.

S. 335 L. 6 ff. Med Præsens **wrieta** jfr. i syntaktisk Henseende Præsens **faiu Vatn, fahi Fyrunga**.

S. 336 L. 2 f. f. n. Ordene »som f. Ex. i i **elifi** paa Aagedal-Brakteaten (Norg. Indskr. I 191)« stryges.

S. 337 L. 26 ff. Paa den gotlandske Pilgård-Sten, som har en fra venstre mod hoire gaaende Indskrift med den kortere Rækkes Kortkvistruner, er sidste Ord **um**, hvilket er skrevet med en Binderune, som bestaar af en Venderune af **u**, der har Stav tilfælles med **m**.

S. 337 L. 3 ff. f. n. Den her omtalte Indskrift fra Caithness er samme Indskrift som den hos Stephens, Run. Mon. IV 36 afbildede. Der siges Indskriften at være funden »at Keiss, Caithness«.

S. 338 L. 3 ff. De her forekommende Bemærkninger om Gimso-Indskriften stryges. Se S. 392 om Rune c 3.

S. 339. Om Stenene fra Myklebostad (B). Gimso og Bjørneby, som har været reiste i fri Luft, sammenlign S. 409 f.

28. Valsfjorden.

S. 346 f. **hagustaldia** synes mig nu rigtigt. Det er vistnok en Afledning af **hagusta**[**l**]**daa** og betegner etymologisk: »Ætling af Hagustald«. Jfr. **hæruwulafia** i Istaby-Indskriften¹⁾. Mulig har endog den Mand, som har indridset Runerne ved Valsfjorden, hort til samme Slægt som den Mand, der har indridset Strand-Indskriften.

¹⁾ Hvis dette er rigtigt, taler det vel imod, at i i Patronymicum-Endelsen **-ia** skulde være opstaaet af **-ēa**, saaledes som Sievers (Berichte d. K. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch. 1894 S. 139 f.) mener.

29. Vatn.

S. 357 L. 13 ff. rhoAltr. Ogsaa Overgangsindskriften paa Flistad-Stenen fra Vestergötland, som jeg har sat til 750—775, synes at have t som Gjengivelse af Lyden *d*; se Arkiv f. n. F. XVIII S. 7.

S. 358 L. 30 ff. Fra andre Indskrifter, som helt eller tildels er skrevne med den længere Rækkes Runer, kan nævnes følgende Former, i hvilke Stammens udlydende *a* er faldt bort foran *-r*: haerAmalauSr Björketorp, amr (ifølge Noreen gamr) Flistad, dur(?) Roes; jfr. Arkiv f. n. F. XVIII S. 4. Sammenlign ogsaa Rettelser til Fredrikstad-Brakteaten S. 525, samt til Aarstad og Reistad S. 541, 543.

S. 360 L. 12. »Sandve« læs: Vetteland.

S. 360 L. 30 ff. »Men ved Siden deraf — opstaaet af *tēhōde« stryges.

S. 360 f. Om Forholdet mellem Runerne *óss* og *úr* se ogsaa mine Bemærkninger til Flistad-Indskriften Arkiv f. n. F. XVIII S. 12.

30. Bratsberg.

S. 365 f. þalir. Navne af lignende Form i andre germanske Sprog har jeg nævnt i Tidskr. f. Phil. og Pæd. VIII (1868—69) S. 166 f. og Anm. Et andet Navn, som ender paa *-lir*, er *lilir* Brakt. Nr. 79 Steph.

31. Tanem.

S. 367 L. 8. Under »Literatur« tilfoies: N. Nicolaysen, Aarsberetn. fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for 1857 S. 27.

S. 369 L. 21 ff. I By-Indskriften er de 4 sidste Runer, som ikke er skrevne i Række med de foregaaende Runer, baade oventil og nedentil omgivne af en Rammestreg; se S. 94.

S. 371 L. 29. Ordene »elifi Aagedal« stryges.

S. 371 f. Magnus Olsen formoder, at 6te Rune er en Form af Ψ , her brugt som en Betegnelse for en (snaarest lang) *e*-Lyd. Om Brugen af \blacktriangleright (*ýr*) som Tegn for en *e*-Lyd, navnlig i svenske og danske Indskrifter, se Wimmer, Runenschrift S. 243 f., 249 f. og Norges Indskr. S. 133 ff. Paa sidstnævnte Sted er formodet, at denne Brug af \blacktriangleright er deraf at forklare, at Runen dialektisk havde Navnet *éR*. Jfr. ogsaa S. 396 f., 400.

Hvis denne M. Olsens Formodning er rigtig, kan Navnet i Tanem-Indskriften gjængives **mairle**, som bliver at forklare paa samme Maade som ved den tidligere Læsning, af ældre **Mārila*. Indskriftens Tid maa da sættes endnu længere ned end til den S. 372 formodede Tid. Den er da snarest fra 2den Halvdel af 8de Aarh., og Indskriften kan da betegnes som en Overgangsindskrift, hvis Skrift staar imellem den sædvanlige længere Runerækkes Skrift og den sædvanlige kortere Runerækkes Skrift.

S. 372. Hvis der efter **mairle** skal læses **ᚱ r**, kunde man spørge, om Indskriften oprindelig har endt f. Eks. med **r[f]** og om dette har betydet d. s. s. oldn. *rúnar fáði*. Men noget Svar paa dette Spørgsmaal kan man neppe faa.

32. Hammeren.

S. 377 L. 31. Læsningen *pausa* paa Gimso-Stenen med Venderune af *u* er feilagtig. Istedet derfor skal læses *pausa*, se S. 392, 399.

S. 379 L. 6 f. n. Ordene »Jfr. tiade Aagedal« stryges; se S. 551 ff.

S. 379 ff. Jeg læser og tolker Hammeren-Indskriften nu noget anderledes end for.

Runetegnet oppe til hoire bestaar, som for bemærket, af en Stuprune af *u* oven til og en retvendt *u* nedentil, begge forenede paa samme Stav. Væsentlig samme Runetegn forekommer i Odemotland-Indskriften 4 Gange (se S. 545 f.). Derfor kan Tegnet i Hammeren-Indskriften ikke læses som skilt i to Dele, først som *u* i Indskriftens Begyndelse og siden som *u* i Indskriftens Slutning. Indskriften maa derimod læses paa følgende Maade:

uulfþalf

(Denne Læsning er allerede nævnt S. 381 Anm. 2, men der med urette forkastet.)

Paa Opedal-Stenen forekommer to Gange et Tegn, som er dannet af Runen *u* og en Stuprune af *u*, som det synes, med Betydning af langt *u*; se S. 559 f.

Første Ord i Hammeren-Indskriften **uulf** er forkortet Skrivemaade af et Mandsnavn i Nominativ. Det er ikke let at afgjøre, om dette har været udtalt *wulfk* eller om første Tegn her gjængiver Udtalens lange *u* (jfr. **būu** Opedal, d. e. *bū*). I det følgende skal jeg begrunde den Mening, at Navnet skal udfyldes **uulf(i)**, og at dette gjængiver Udtalen *U/i*. Dette Navn er Subjekt for det følgende Verbum.

Verbet har jeg tidligere læst **fþa** og forstaaet dette som 1ste Person = oldn. *fáða* »(jeg) skrev«. Men det er ikke sikkert, at Runen **a** horer med til Verbalformen. **fþ** kunde være forkortet skrevet for **faþi**, 3dje Person; jfr. 3dje Person **fahd** paa Aagedal-Brakteaten, hvor den udlydende Vokal ikke er skreven. I Ode-

motland-Indskriften er 3dje Person skrevet fþi og her har Runen þ ligesom i Hammeren-Indskriften tilspidset Sidestav.

Indskriftens tredje Ord er *alfe* eller *alfi*. Dette er Dativ af Mandsnavnet oldn. *Álfr*. Vi maa da oversætte »skrev for Alv«. Om Brugen af Dativ jfr. *runor wurte . . . heldar kunimudiu* paa Tjurkö-Brakteaten. Dog er Brugen af Dativ her ikke fuldt analog, da den sidstnævnte Indskrift findes paa et Smykke, som har været en Persons Eiendom, medens Hammeren-Indskriften er indridset paa en Bergvæg.

Indskriften paa Frerslev-Stenen i Sjælland (Wimmer II 321) er efter min Formodning meget ældre end den Tid, til hvilken Wimmer henfører den, og indhugget af en østsvensk Runerister. Denne Indskrifts nederste Linje begynder: *ikisafai*. Dette adskiller jeg nu saaledes: *ik isa fai* og oversætter: »Jeg skriver for Ise«.

I Overensstemmelse hermed opfatter jeg nu Hammeren-Indskriften »Ulve skrev for Alv« saaledes, at den er en Minde-Indskrift, som af Ulve er indridset til Minde om den dode Alv. Sammenlign Indskriften med den kortere Rækkes Runer paa en Bergvæg ved Indsoen Framvaren. Denne har Undset læst saaledes: *rist : ainripi : at : ustæn*; se S. 323. Jeg vover ikke at afgjøre, om Alv har været begravet tæt under den Bergvæg, paa hvilken Indskriften staar, eller er dod andensteds.

Jeg antager, at det Mandsnavn, som lyder i Dativ *alfe* eller *alfi* er det samme Ord som det oldn. Appellativ *álfr*. Naar Dativen i Indskriften ender paa *þ*, saa synes denne Rune her at betegne en Mellemlid mellem *e* og *i*, som mulig endnu paa Indskriftens Tid var lang eller halvlang.

Det er eiendommeligt, at første Rune i Hammeren-Indskriften, som tillige er første Rune i Runeristerens Navn, er fremhævet ved at være skrevet til hoire over de følgende Runer, saaledes at den nederste Del af første Rune rækker ned til omtrent i Linje med de følgende Runers Toppe. Jeg kjender intet Eksempel paa en lignende Skrivebrug.

Allerede S. 378 har jeg sammenstillet Hammeren-Indskriften med Indskriften paa Staven fra Konghell. Den sidstnævnte er med Oplysninger udgiven bl. a. af Sten Boije i Bidrag till Göteborgs och Bohus läns historia IX (1884) S. 27 f., Tegning paa 10de Planche.

Konghell-Indskriften har flere mærkelige Overensstemmelser med Hammeren-Indskriften. I Konghell-Indskriften finder vi to Gange et Runetegn, som er dannet af to *u*-Runer, af hvilke den ene er en Stuprune. Dette er en betydningsfuld Overensstemmelse med Hammeren-Indskriften og beviser, at dennes Læsning skal begynde med *uulf*. Jeg er tilboielig til i Konghell-Indskriften at forklare Tegnet som Betegnelse for langt *u*. Hvis dette er rigtigt, taler det for, at første Navn i Hammeren-Indskriften har været udtalt *ūlf*, ikke *wulf*. Konghell-Indskriftens *fþ* er 3dje Person. Dette taler for, at man i Hammeren-Indskriften skal udskille som ét Ord *fþ* (3dje Person), ikke *fþa*. Jfr. *fþi* Odemotland.

De nævnte Overensstemmelser er ligeledes delvis Overensstemmelser med Odemotland-Indskriften. Fremdeles kan mærkes: Konghell-Indskriften er skreven fra høire mod venstre, hvilket i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer er mindre sædvanligt. Hammeren-Indskriften skal læses fra høire mod venstre, ligesaa den ene Linje af Odemotland-Indskriften. Konghell-Indskriften er foran og efter indrammet af to lodrette Stave, mellem hvilke der er to smaa Streger. Odemotland-Indskriftens Linjer er begge til hver Side indrammede af to lodrette Stave, som dog her danner en Del af Ornamenterne.

Den Mand, som har indridset Odemotland-Indskriften, heder *uha*, hvilket Navn betyder »Hubror, Bjærgugle«. Navnet paa den Mand, som har indridset Konghell-Indskriften, har som andet Led *uuf*. I Indskriften er ellers kun Vokaltegn udeladte (f. Eks. *fþ*, d. e. *fapi*), ikke Konsonanttegn. Derfor udfylder jeg nu *uuf* til *uuf(i)*, udtalt *Úfi*. Dette Navn betyder »Hubror, Bjærgugle«. Jfr. S. 247 og mærk særlig oldn. *úfr* »Bjærgugle«, sv. *uf*, glsvensk *uvir*, oht. *úfo*, i Vest-Telemarken *stomure* »Bjærgugle«¹⁾.

Her har vi en mærkelig Overensstemmelse. Jeg har i det foregaaende paavist en Række Overensstemmelser i Skrifteiendommeligheder mellem Odemotland-Indskriften, som er fra omkring 650—675, og Konghell-Indskriften, som ikke synes at kunne være ældre end omkring 800. Men hertil kommer nu altsaa det, at Runeristeren i begge Indskrifter har et Navn, som betyder »Hubror, Bjærgugle«. Dette kan ikke være en Tilfældighed.

Jeg tror, det maa forklares saaledes, at *uuf(i)*, som har indridset Runerne paa Konghell-Staven, er en Ætling af den Slægt, til hvilken *uha*, som har ridset Odemotland-Indskriften, har hørt. Kunsten at ridse Runer maa være bleven nedarvet i Slægten, og Traditionen har bevaret mange Eiendommeligheder ved den Maade, hvorpaa Indskrifterne blev skrevne. Navnet *uha* maa i det historiske Sprogs Tid være blevet ombyttet med det ensbetydende *Úfi*.

Endnu staar det tilbage at forklare Runerne 5—7 paa Konghell-Staven *kuuk*. Jeg ser nu heri første Sammensætningsled i Mandens Navn. Dette har været *kúk-Úfi*. Det er vel egentlig et Ogenavn eller et Opnavn. Første Led forklarer jeg af oldn. *kúkr* »Penis«, som endnu bruges i Norge og Sverige. I Rode Bog S. 382³⁰ forekommer i Genetiv *Aslaks kuuks*, som forudsætter i Nominativ Tilnavnet *kúkr*. Og dette Tilnavn er fra Kvilda *sóku*, der ligesom Konghell, hvorfra vi kjender Navnet *kúk-Úfi*, er i Bohuslen.

Ogsaa ellers har vi det Navn, som betyder »Hubror«, fortil foretoget ved et første Led. Saaledes *hariuha* Brakt. Nr. 57. *kúk-Úfi* kan ligeledes sammenlignes med de vesttelemarkske Appellativer *helwi* »gudsforgaaen Krabat«, *idduwi* »vred-laden Person«.

¹⁾ Lett. *uhpis* »Uhu«, *uhpeht*, *uhpoht* »bezeichnet das Geschrei von Eulen und Tauben; lallen (von Kindern)« (Ulmann, Lett. Wtb. efter Bergmann's Haandskrift). Jeg kan ikke forstaa lett. *p* uden ved at forudsætte, at de nævnte Ord er Laaneord fra Svensk. Dette stottes derved, at Bjærguglen ikke i andre baltisk-slaviske Sprog betegnes ved et tilsvarende Ord. Fick, Vergl. Wörterbuch³ II 526, 660 sammenstiller derimod lett. *uhpis* med kirkeslav. *vypl* m. »Maage«.

Efter det foregaaende læser jeg Konghell-Indskriften saaledes:

|:| $\widehat{mkf} \widehat{pk} \widehat{uuk} \widehat{uuf}$ |:|

Dette udfylder jeg og inddeler i Ord paa følgende Maade:

$m(i)k f(a)pk(i) \widehat{kuuk} \widehat{uuf}(i)$.

Dette oversætter jeg: »Mig skrev Kuk-Uve«.

Jeg har S. 378 sagt, at Konghell-Indskriften er »temmelig gammel, kanske fra e. 900«. Jeg er nu tilboielig til at holde den for noget ældre. Herfor taler for det første det Tegn for langt *u*, som er dannet af to *u*-Runer. For det andet synes den nære Overensstemmelse mellem Hammeren-Indskriften og Konghell-Indskriften at fraraade at sætte den sidstnævnte længere ned i Tiden, end Formerne for Runerne for *m* og *k* gjør det nødvendigt. Jeg er derfor nu tilboielig til at sætte Konghell-Indskriften til omkr. 800.

Jeg skal nu vende tilbage til Hammeren-Indskriften. Vi har seet, at den har flere mærkelige Overensstemmelser med Konghell-Indskriften. I denne er kun Vokaltegn udeladte, ikke Konsonanttegn. I Hammeren-Indskriftens \widehat{fp} er ligeledes Vokaltegn udeladt. Derfor er jeg nu tilboielig til snarere at udfylde \widehat{uulf} , som er Nominativ af et Mandsnavn, til $\widehat{uulf}(i)$ end til $\widehat{uulf}(a)$. Den Mand, som har indridset Hammeren-Indskriften, synes altsaa at have baaret Navnet *Ulf*.

Nu er det at mærke, at Bjærguglen, som i Oldn. heder *úfr*, i Svensk *uf*, *berguf*, i det sydvestlige Norge *stomve*, *stinur(e)*, *stēnuv* (se Ross), den kaldes paa overmaade mange Steder i Norge *bergulv* eller *steinulv* eller *stunulv* eller med en Navneform, som er opstaaet af en af hine (dog ogsaa *bergul*, *stēnul*); se Aasen og Ross.

Da nu Hammeren-Indskriften, som er skreven af $\widehat{uulf}(i)$, aabenbart er beslægtet med Konghell-Indskriften, som er skreven af $\widehat{uuf}(i)$, synes det hoist sandsynligt, at Hammeren-Indskriftens Navn $\widehat{uulf}(i)$ ikke i Betydning slutter sig til Dyrenavnet »Ulv«, men betyder »Stenulv, Bergulv«, d. e. »Bjærgugle«, ligesom Konghell-Indskriftens Navn $\widehat{uuf}(i)$ ¹⁾.

Hvis dette er rigtigt, maa vi videre slutte, at Hammeren-Indskriftens Indridser $\widehat{uulf}(i)$ har hørt til den samme i Tid og Sted vidt udbredte Slægt af Runeristere som Konghell-Indskriftens $\widehat{uuf}(i)$ og flere urnordiske Indskrifters *uha*. Med disse Indskrifter har Hammeren-Indskriften, som paaavist, mange palæografiske Overensstemmelser.

Ogsaa ved min nuværende Læsning og Tolkning af Hammeren-Indskriften er jeg tilboielig til at sætte denne til Tiden omkring 750.

Om den Slægt, til hvilken de Mænd, som har ridset Konghell-Indskriften og Hammeren-Indskriften har hørt, skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«.

¹⁾ I nyere Tid har i Norge været brugt et Mandsnavn *Uve*. Aasen opfører det som endnu brugt i Valdres og nævner, at det i ældre Navnelister forekommer paa flere Steder. Jfr. om dette Navn Rygh, Gamle Personnavne S. 271. I Oldtysk forekommer et Navn *Wolfo*, i et angelsaks. Stedsnavn *Wulfa*. Et nordisk Navn *Ulf* kan paa forskjellige Steder have havt forskjellig Oprindelse og etymologisk Betydning.

Den Maade, hvorpaa Hammeren-Indskriften er anbragt, med første Rune til høire over de øvrige Runer og med de 4 første Runer vendende mod høire, medens de 4 sidste Runer vender mod venstre, henviser til en Tradition med Hensyn til Indridsning af Indskrifter som den, der foreligger i Odemotland-Indskriften, hvor der er skrevet i to Rækker, hver paa sin Side, den ene fra venstre mod høire og den anden fra høire mod venstre.

Denne særlige Overensstemmelse med Odemotland-Indskriften i Modsætning til Konghell-Indskriften taler for, at den Runemester, som har indridset Hammeren-Indskriften, har seilet op fra det sydvestlige Norge og ikke over Land er kommen fra Sverige. Derfor taler ogsaa Overensstemmelsen ved Formen af þ med Odemotland-Indskriften.

33. Gimsø.

S. 396 L. 5 ff. I Rettelser til By-Stenen (S. 530 f.) forklares **dr** som Nominativ, ikke Akkusativ. I Odemotland-Indskriften forekommer ifølge den i Rettelser (S. 547) meddelte Tolkning **d** med Betydningen »Datter».

S. 396 L. 27 f. Under Rettelser til Hammeren (S. 565 f.) er den Mening begrundet, at Verbet der snarere staar i 3dje Person.

S. 401 L. 30 f. Ordene fra »Dog ja »og« 2 Gange i den sene Martebo-Indskrift o. s. v. til og med Ordene »Arkiv III 235 ff.« bør stryges som feilagtige.

S. 408—411. Om Forbindelse mellem flere i nærværende Skrift udgivne norske Runeindskrifter og svenske Runeindskrifter skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger».

34. Øvre Stabu.

S. 416—419. Ved de i det foregaaende forsøgte Forklaringer af Mandsnavnet **rauniqa** paa Spydbladet er der allerede i det foregaaende fremhævet den Betænkelse, at der ved Müncheberg i Mark Brandenburg er fundet et Spydblad, som det synes, fra omtrent samme Tid som det fra Øvre Stabu, og som har Navnet **ranqa** anbragt omtrent paa samme Sted, som **rauniqa** er anbragt paa det i Norge fundne Spydblad. I »Almindelige Bemærkninger« skal jeg søge at paavise flere Eksempler paa, at Kunsten at skrive Runer nedarves sammen med et Mandsnavn i samme Slægt. Det er derfor meget sandsynligt, at der er en Forbindelse mellem de to Navne **ranqa** og **rauniqa** og mellem disse to Navnes Bærere. Men

hvis dette er rigtigt, da kan ingen af de i det foregaaende for **rauniŕa** forsøgte Forklaringer være rigtig.

Jeg vover derfor en anden Forklaring. **ranŕa** er mulig opstaaet af **Rahninga*. Dette kan da forholde sig til **rauniŕa** omtrent som got. *saihwan*, oht. *sehan* til got. *siuns*. Jfr. ogsaa angelsaks. *gehhol* ved Siden af got. *ŕiuleis*; got. *ahwa*, oldn. *á* ved Siden af det deraf afledede got. **awi*, Gen. **aujōs*, oldn. *ey*, og lignende.

Hvis denne Forklaring er rigtig, kan **ranŕa**, **Rahninga*, med Sideformen **rauniŕa** mulig være afledet ved *-inga* af et Personnavn, som har begyndt med **Rahn-*, *Ran-*.

For **ranŕa** af **Rahninga* jfr. **ai** paa Brakteat Nr. 79 og i Indskrifterne fra Aagedal og Odemotland, af **aih**. Jfr. ogsaa got. *hiuna* = *hiuhma* og *drausnōs* i Skeireins til *drauhsna*.

ranŕa forklares derimod af Henning som en Afledning af oldn. *rani* »Snude«; dertil horer *rvane* »Tryneklemme« (i det sydvestlige Norge), se Ross. (Om disse Ords Oprindelse haaber jeg en anden Gang at skulle kunne tale.)

Dog synes ogsaa følgende Opfatning mulig. Til oldn. *rán*, forhistorisk **rahna*, horer Landskabsnavnet *Ránríki*, Jordanes's *Ragnaricii*. Dette Landskabs Indbyggere heder oldn. *Ranir*.

Det her behandlede Mandsnavn **ranŕa** med Sideformen **rauniŕa** kunde saaledes mulig betyde »en Mand af ranriksk Æt«.

Jeg formoder, at den Mand, som har ristet Runerne paa Müncheberg-Spydblet, og den Mand, som har skrevet sit Navn paa Spydblet fra Øvre Stabu, har hørt til samme Slægt og at Kunsten at skrive Runer paa Vaaben er bleven nedarvet i Slægten.

I »Almindelige Bemærkninger« skal jeg søge at gjøre det sandsynligt, at Erulerne først har skrevet Runeindskrifter i nordisk Sprog og først (kanské sammen med enkelte Goter) har overført Runeskriften, som de havde lært af Goterne, til Norden. Fremdeles holder jeg det for muligt, hvad jeg i »Almindelige Bemærkninger« nærmere skal omtale, at de nordiske Mænd, som paa Hærtog i fremmede Lande kaldte sig Eruler, ogsaa indbefattede Mænd fra Ranrike.

Jeg holder det derfor for muligt, at den Mand, som har skrevet sit Navn paa Müncheberg-Spydet, og den Mand, som har skrevet sit Navn paa Spydet fra Øvre Stabu, har været Eruler. **ranŕa**, hvis Navn er skrevet paa Müncheberg-Spydet, havde vel lært Runeskriften i Syden, hvorfra han ad den sædvanlige Vei langs Weichsel vilde drage nordover til sit Hjemland. At han havde lært Kunsten at indridse Runer i et Spydblet af Goter, synes at godtgjøres ved Sammenligning af Müncheberg-Indskriften med Kovel-Indskriften fra Volhynien. Se herom mere i »Almindelige Bemærkninger«.

S. 419 Anm. L. 1 f. f. n. Ordene »begge Runer (j og ŕ)« rettes til »Runen ŕ ligeledes«. Den Firkant, som 3 Gange forekommer i Martebo-Indskriften, kan ikke betyde j.

35. Nedre Hov.

S. 424 L. 14 f. Om det gldanske Mandsnavn *Adæ* og andre dermed sammenhørende Navne se Dyrlund, Aarbøger f. nord. Oldk. 1885 S. 310 ff.

36. Bjørnerud.

S. 429 f. Wimmer, Sonderjyllands Runemindesmærker S. 25 f. slutter sig til min Forklaring af *alu*. Derimod holder Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 336, 339) *alu* for et Hunkjønord, som i historisk oldnorsk Form vilde hede **ǫl*, og han oversætter det med v. Grienberger ved »Gedeihen«. *saralu* i anden Rad paa Aarstad-Stenen er S. 541 forklaret som opstaaet af **saira-alu* og som sammensat med **saira* »Smerte«; og der er *saralu* opfattet som Objekt for *hiw* i første Rad, der er forklaret som Verbet »hug«. Ved denne Opfatning taler Udtrykket i Aarstad-Indskriften endnu mere imod den S. 429 f. bekjæmpede Forklaring af *alu*, som v. Grienberger og Noreen har fremsat.

39. Vettelend.

S. 442 L. 5. Ved Rune 5 i nederste Linje (a i *faihido*) skraaner der fra Midten af den vertikale Stav en kort Streg opad mod venstre, som mulig kunde være hugget, men som ikke har sproglig Betydning.

S. 444 L. 4 ff. Her er det erklæret for usandsynligt, at der efter [*ra*]st »ridsede« i første Linje skulde have fulgt en Sætning omtrent af følgende Indhold: »[og reiste denne Ste]n«. Denne Rækkefølge findes dog i den S. 523 anførte Indskrift fra Eggemoen, som er fra den sene Middelalder: . . . | *pa* : *ræist* : *mik* : *ok* : *ræisti* | *amunde* o. s. v.

Ligeledes har jeg S. 521—523 paa Tune-Stenen formodet følgende Udfyldning:

ek wiwar after . woduride witadahalaiban : worahto : {runor : sato,
[afte]r woduride : staina :

Istedentfor *sato* kunde man med væsentlig samme Mening indsætte *stadido*, hvorved man vilde faa Allitteration. Jfr. for det sidstnævnte Udtryk Pilgård-Stenen fra Gotland med Indskrift i den yngre Runerækkes Kortkvistruner.

41. Eidsvaag.

S. 454 L. 2 f. f. n. Forklaringen af **tiade** som opstaaet af **tehōde* er feilagtig; se Rettelser til Aagedal S. 551 ff.

S. 455 L. 1. Om **wui** skal tales i »Almindelige Bemærkninger«.

42. Brakteat Nr. 48 hos Stephens.

S. 458 L. 4 f. Om **onla** paa Sotvet-Brakteaten se Rettelser S. 535 f.

Senere fundne Indskrifter. II.

Nordre Bergenhus Amt.

46. Amle.

Literatur. Utrykt. Breve til S. Bugge fra Godseier G. F. Heiberg, Amle i Sogn 26 Juli 1903 (med Tegning af Runestenen) og 15 August 1903 (med Fotografi). — Breve til S. Bugge fra Konservator H. Schetelig, daterede 31 August 1903 (med en Konturskisse af Stenen, som angiver dens Maal) og 9 September 1903. Tegning af Runerne, udført ved at lægge Papiret over Stenen, af H. Schetelig i August 1903. — Brev fra H. Schetelig til Magnus Olsen, Bergen 9 September 1903. — Skisse af Runestestens Omgivelser ved Godseier G. F. Heiberg. — Blyantoptegnelser om Stenen og dens Forhold, nedskrevne i Kristiania September 1903 efter mundtlige Meddelelser fra Godseier G. F. Heiberg. — Brev fra Professor W. C. Brøgger til S. Bugge, 26 September 1903 (om Stenarten). — Brev fra H. Schetelig til S. Bugge, Bergen 12 Januar 1904. — Brev fra G. F. Heiberg til S. Bugge, Amle 17 Januar 1904. — Alt i Runearkivet i Kristiania.

Trykt. Morgenbladet, Kristiania 24 Oktober 1903, Nr. 577 (Referat af et Foredrag om Amle-Indskriften, som S. Bugge holdt i Videnskabs-Selskabets hist.-philos. Klassemøde 23 Oktober 1903).

Grundlag for Behandlingen. De foran under »Literatur« anførte Breve og Tegninger fra Godseier Heiberg og Konservator Schetelig, samt en af Schetelig sendt Gibsafstøbning. Hverken S. Bugge eller Magnus Olsen har selv seet Runestenen.

Tegninger. Autotypi af Runestenen efter Fotografi, taget af Konservator H. Schetelig (S. 575)¹⁾. Fototypi af en Kalkering af Indskriften, taget paa Papir over Stenen af H. Schetelig (S. 576).

¹⁾ I Gjengivelsen af Fotografiet er Runerne for en stor Del fremkaldte ved Retouche, saa at man for Runernes Vedkommende nærmest bør holde sig til Tegningen S. 576 og til Beskrivelsen.

Den Indskrift, som her skal behandles, er først opdaget i Vaaren 1903. Den findes paa en Sten paa Gaarden Amle (Ovre Amle, Matr. Gaards-Nr. 106) i Kaupanger Sogn. Sogndal Præstegjæld i Sogn, Nordre Bergenhus Amt¹).

Amle ligger knapt 2 Kilometer fra Kaupangers nuværende Hovedgaard og Kirke.

Gaarden Amle ligger ved Amlebugten, som skjærer sig ind paa Sogne fjordens Nordside mellem Sogndalsfjord og Lysterfjord. Det er eiendommeligt for Amle, at Gaarden ikke ligger nede ved Sjoen. Konservator Schetelig formoder, at dette tyder paa en meget gammel Gaard. Kaupanger ligger ved Bugtens inderste Ende mod Nordvest. Her var i Middelalderen en Handelsplads, som havde Øgenavnet *Lúsa-Kaupangr*. Baade Gaarden Kaupanger og Kaupangers Kirke ligger lige ved Sjoen. Enhver Færdsel over Land fra Amle fører over Kaupanger. Den nuværende Hovedbygning paa Amle ligger 60 M. over Havet.

Efterat Godseier G. F. Heiberg havde iagttaget Runerne paa Stenen, gav han Meddelelse derom baade til Konservator Schetelig i Bergen og til mig. Hr. Heiberg har siden med den største Imodekommenhed og med varm Interesse for Sagen givet mange værdifulde Oplysninger om alt, som vedrører Stenen. Han har paa enhver Maade lettet Konservator Scheteligs Undersøgelser af Stenen paa Stedet.

Stenen vil ved tinglæst Dokument blive knyttet til Hr. Heibergs Eiendom Amle og fredet.

Schetelig har under et fire Dages Ophold paa Amle i August 1903 omhyggelig undersøgt Stenen og dens Indskrift dels sammen med Godseier Heiberg, dels alene. Han har tillige taget to Papiraftryk af Indskriften. Desuden har han tegnet Runerne ved at lægge Pausepapir over Stenen.

Stenen ligger i den til Gaarden Amle hørende Frugthave, hvor der endnu ved Midten af 19de Aarh. var Mark, i Sydøst for Gaardens nuværende Husebygning, 38 Meter fra denne. Stenen er 308 Meter fjærnet fra Sjoen, til hvilken en jævn Skraaning fører ned. Den ældre Hovedbygning, som stod indtil i 17de Aarhundred, laa noget nærmere ved Runestenen.

Det tør antages, at Stenen altid saalænge, som den har været forsynet med Runeindskrift, har ligget paa omtrent den samme Plads som der, hvor den laa, da Runerne i 1903 blev fundne. Herfor taler den svære Stens Tyngde.

Godseier Heiberg har spurgt alle Folk paa Gaarden, men ingen vidste noget om, at Stenen tidligere har havt en anden Plads. Heller ikke vidste de noget om, naar Stenen var bleven funden.

Heiberg mindes, at hans Fader havde sagt til ham, da han var Gut, at Stenen var en Gravsten.

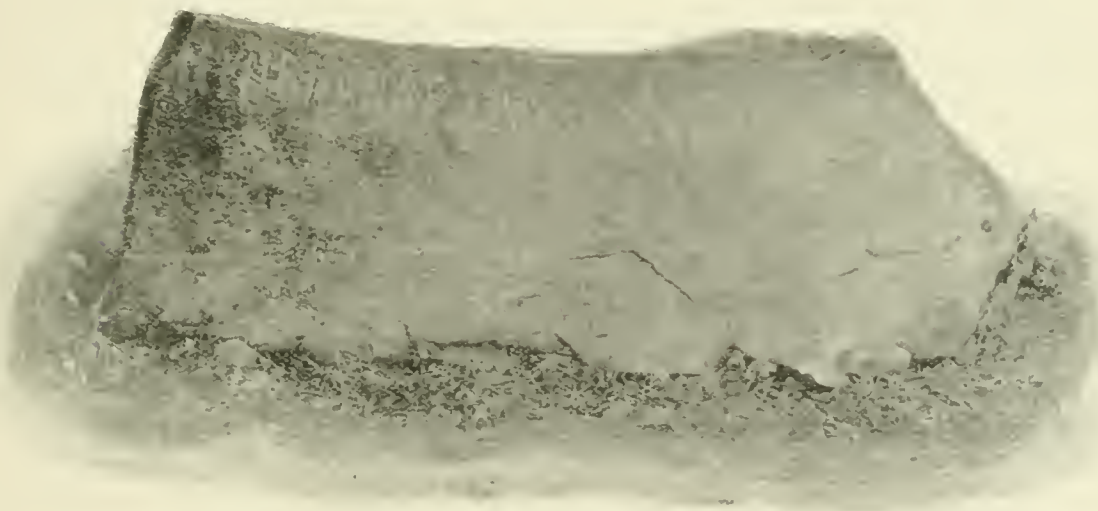
¹) Gaardens Navn udtales *Amm la*. Den gamle Form er i Dativ *Andblada*. Dette synes at være et Hankjønssord, Nomin. **Andbladi*. Hvis Ordet er Hankjønssord, taler dette for den af Magnus Olsen udtalte Formodning, at **Andbladi* oprindeligt har været Navn paa den Vik eller Fjord, ved hvilken Amle ligger.

Grunden til, at Runerne ikke var blevne iagttagne for end i 1903, var den, at hele Stenen var overgroet med et tæt, tykt, grønt Moselag, som var dannet af nedfaldt Lov fra de omkringstaaende Plommetrær.

Stenen laa, da Runerne i 1903 blev iagttagne, paa Marken i den jævne Skraaning med Runerne op og med Underfladen nogle Tommer under Jordskorpen. Der var ingen Forhøining eller Bakke.

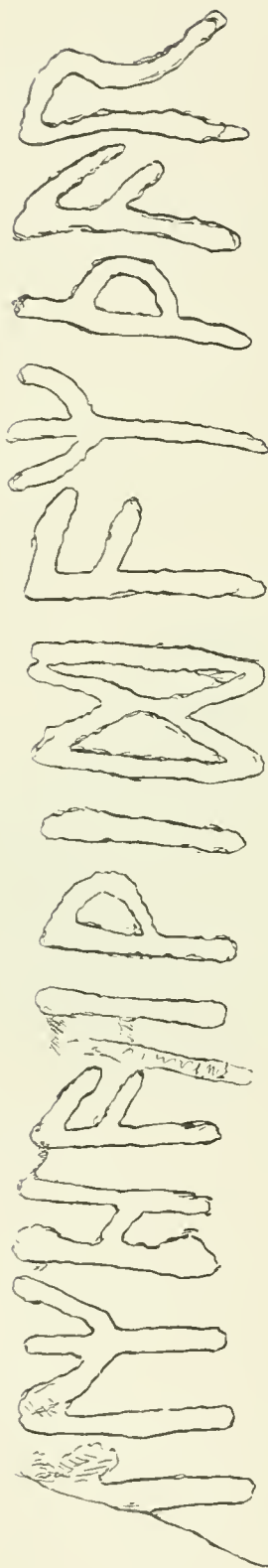
Omkring Runestenen er der ikke anderledes opdyrket, end at større Stene her er tagne bort. Hvor Stenen ligger, er der Indhuling, ikke Haug. Nær Stenen er der sammenblandet Lere og Humus, hvilket ifølge Heiberg tyder paa, at der engang har været gravet. Men der haves ikke Underretning om, at der her nogensinde har været nogen Gravhaug.

Runestenen er en Blok, hvis Stenart Professor Brøgger har bestemt som en eiendommelig hvid Granit, der har stor Udbredelse bl. a. i Sogn. »Efter nyere systematisk Gruppering bør den snarest betegnes som en Glimmeradamellit. De norske Geologers praktiske Navn derpaa er »hvid Granit«, den gamle Kjerulf'ske Betegnelse.«

Stenen er ifølge Konservator Schetelig naturlig udspaltet af Fjeldet. Den er sandsynlig kommen fra det Stenbrud, som er c. 100 M. ovenfor Stenen. Dens hele Form er utvivlsomt naturlig dannet.

Ifølge Godseier Heiberg er Runestenen overhoved ikke tilhugget, uden saaledes, at dens Hjørner eller Kanter har været afslebne eller kunstig afrundede. Ogsaa Schetelig antager, at dette er rigtigt. De skarpe Kanter paa Tværfladen til venstre er ifølge Heiberg afhugne (afrundede), som overalt ellers paa Stenen, undtagen netop hvor det lille Hjørne ved Indskriftens Begyndelse mangler (se i det følgende). De nederste 31 Cm. af Kanten paa Tværfladen til venstre er noget mere og ujævnere afrundede end Kanterne forovrigt. Heiberg formoder, at dette mulig kan have sin Grund deri, at man i gammel Tid har indhugget en 31 Cm. lang Tværfure i Stenen, hvorefter man har kløvet Stenen ud. Stenens Bagside (den ikke beskrevne Længdeflade) er glat og jævn, uden noget mærkeligt.

De allerfleste andre Stene, som fandtes i samme Jordbakke som Runestenen, er Rullestene. Dog fandtes i kort Afstand (c. 5 Meter sydvest) fra Runestenen en lidt mindre Blok af ganske samme Stenart, men uden Indskrift. Af samme Stenart er ogsaa en tredje Sten omtrent af Dimensioner som Runestenen. Den ligger endnu et godt Stykke nede i Bakken paa Skraaningen af en Forhoining, som ifølge Schetelig ikke usandsynlig er en odelagt Gravhaug. Schetelig tror ikke, at nogen af disse Stene har været anvendte til et Gravkammer.

Runestenen er i den Ende, som paa Tegningen sees til venstre, 21 Cm. tyk, i hoire Ende 33 Cm. Bredden er i venstre Ende ved Indskriftens Begyndelse 83 Cm. Ved hoire Ende er den største Bredde 88 Cm. Paa Midten og lidt til hoire herfor er Stenen nogle faa Cm. smalere end ved Enderne. Stenens hele Længde er 2,30 M.

Runestenen er sikkert fuldstændig i sin nuværende Form, naar undtages et lidet Stykke, som mangler oppe i Hjørnet til venstre og som maa være afslaaet, efterat Stenens Indskrift var indhugget, da en Del af Rune 1 er gaaet med derved, at Stykket er slaaet af. Brudfladen ser dog her meget gammel ud. Se om Indskriftens Fuldstændighed mere i det følgende. Runerne er overhoved meget grunde. Dog er de, skjønt ikke dybe, gjennemgaaende meget tydelige. Navnlig gjælder dette Rune 7—14. Stenens Overflade er meget lidet forvitret.

Runerne synes hugne med et spidst Instrument ved Slag mod Stenen. Deres Bund er bred og nogenlunde jævn, kjendelig forskjellig fra Stenens Overflade ellers. Runernes Bredde skifter tildels lidt efter Stenfladens Ujævnheder. De danner en horisontal Række, som gaar langs Stenens ovre Rand og begynder ved Hjørnet oppe til venstre.

Runerne tilhører den ældre Runeskrift (den længere Række).

Ordadskillelse er ikke anvendt i Indskriften. Dennes Runer er ikke indfattede i Rammelinjer. Indskriften har hverken noget Tegn, som angiver dens Begyndelse, eller noget Tegn, som angiver dens Slutning.

Hele Indskriften synes at være indhugget af én og samme Runemester. Om enkelte Fordybninger eller Streger i Indskriften, ved hvilke man kunde nære Tvivl, om de hidrorer fra en senere Haand, skal tales i det følgende.

Runerækkens Længde er 1,02 Meter og hver Runestavs Hoide c. 15 Cm. Indskriften har, som allerede sagt, begyndt lige ved Stenens venstre Sidekant.

Rune 1, som nu er ufuldstændig, er Indskriftens usikreste Rune. Dens Beskrivelse og mulige Læsning opsættes til det følgende. Foreløbig betegner jeg Rune 1 ved en Stjerne.

Rune 2 er sikkert | i. Toppen af Staven berører den nærmeste Kvist af Rune 3, og mellem dem er en Afskalling, som gjør dem tilsyneladende sammenhængende; men dette er sikkert ikke tilsigtet.

Rune 3 er sikkert Y a. Kvistene er lidt krumme.

Med Rune 3 er første Ord afsluttet. Dette indeholder, som vi skal se, den Dodes Navn i Nominativ: #ia. Om dette Navn skal tales mere i det følgende.

Rune 4 er sikkert H h. Første Stav er overst og nederst udvidet til rundagtige Fordybninger, hvilket snarest synes at være tilsigtet. Lignende findes i yngre nordiske Runeindskrifter; jfr. Wimmer, Runemindesmærker II 302. Schetelig formoder dog, at Udvidelserne har sin Grund i teknisk Ubehjælpelighed under Runernes Indhugning. Runens Tværstreg skraaner nedad fra venstre mod hoire.

Fra Toppen af anden Stav gaar nedad til hoire en kort Fordybning i Stenen indtil en tilfældig Afskalling, som strækker sig ned til venstre fra følgende Runes Top. Denne Fordybning er noget smalere, mere ujævn og spidsere i Bunden end alle sikkert hugne Runestreger paa Stenen. Om denne Fordybning skal tales mere i det følgende.

Rune 5 sikkert f a. Overste Kvist gaar ud fra Stavens Top. Den er ubetydelig længere end nederste Kvist og helder lidt mere nedad end denne.

Rune 6 sikkert | i.

Mellem Rune 5 og 6 er en Stav, som vistnok er hugget, men som er langt grundere og mindre tydelig end de andre Stave, saa at den ikke kan være en regelret eller fuldgyldig Rune. Den rækker noget længere ned end de nærmeste Runer. Dens ovre Del er meget svag, men synes dog at være kjendelig omtrent til samme Hoide som de omstaaende Stave. Den berører næsten nederste Kvist paa Rune 5. Mellem denne utydelige Stav, noget ovenfor dens Midte, og Rune 6 strækker sig en meget svag horisontal Tværstreg, som mulig er hugget. En lignende Fordybning oven til imellem den utydelige Stav og Rune 6 er ifølge Schetelig sikkert tilfældig.

Jeg mener med Schetelig, at denne Stav mellem Rune 5 og Rune 6 ikke skal tages med ved Indskriftens Læsning. Schetelig formoder, at Runeristeren ikke har fuldført denne Stav, men erstattet den med Rune 6, fordi Staven havde faaet en uheldig Form, idet den begyndte for langt nedentil og kom for nær nederste Kvist paa Rune 5, samt tildels heldede for meget opad mod hoire. Denne Formodning støttes ved den store Afstand mellem Rune 5 og Rune 6.

Den utydelige Stav kan ikke af Runeristeren være ment saaledes, at den i Forbindelse med Rune 6 skulde læses som en Venderune af u.

Rune 7—11 er alle sikre og tydelige. Rune 7 P w med krummet Sidestav. Rune 8 | i. Rune 9 M d. Rune 10 f a. Overste Kvist, som gaar ud fra Stavens Top, skraaner kun lidet, og mindre end overste Kvist paa Rune 5. Rune 11 Y a. De to Kviste er noget krumme.

Med Rune 11 er andet Ord afsluttet.

Rune 12—14, som alle er sikre og tydelige, danner tredje Ord.

Rune 12 þ ð. Sidestaven er krum. Hovedstaven holder opad mod hoire.

Rune 13 ƿ a. Overste Kvist, som gaar ud fra Stavens Top, skraaner stærkt nedad og er ligesom ved Rune 10 en Smule længere end nederste Kvist.

Rune 14 R r. Sidestaven naar ikke ind til den rette Stav paa Midten.

Den hele Indskrift, med Undtagelse af første Rune, læser jeg altsaa inddelt i Ord paa følgende Maade:

*iR haiwidaR þar

Andet Ord **haiwidaR** skulde efter Ordets oprindeligere Form have været skrevet **hlaiwidaR**, hvilket ogsaa Professor Hægstad (som paa Amle har undersøgt Runeindskriften) og Cand. mag. Magnus Olsen uafhængig har fundet. Ordet betyder »hauglagt«, »begravet i Gravhaug«. Det er Præteritum Particip i Nominativ Ental Hankjon af et Verbum, som i Præter. Indik. Aktiv 1. Pers. Ental forekommer paa Strand-Stenen skrevet **haaiwido**. Se S. 272 og 275.

Stammeordet, som betyder »Gravhaug«, findes paa Bø-Stenen skrevet **hlaiwa**. Dette Ord er ikke paavist i historisk nordisk Sprog. Det svarer til got. *hlaiw* n. »Grav«, oht. *hlaeo hlêo*, mht. *lê*, Genetiv *lêwes*, oldsaks. Dat. *hlêwe*; angelsaks. *hlâw*, *hlêw* m. »Haug«. Se S. 240.

Det svage Præteritum Particip, paa hvilket **haiwidaR** giver os det første Eksempel fra de med de ældre Runer skrevne Indskrifter, har her Konsonanten **d** (ikke þ), hvilket stemmer overens med, hvad man skulde vente i urnordisk Sprog, og dermed, at det svage Præteritum Indikativ i 1ste Person i andre Indskrifter skrives **-ido**.

Sidste Ord **þar** er = oldn. *þar* »der«. Ordet er, som man maatte vente, skrevet med Runen *reið*, medens første og andet Ord ender med Runen *þr*.

Indskriften betyder altsaa: »N. N. (er) lagt i Haug der (eller: »her«)«.

Indskriften synes at vise, at Stenen oprindeligt har havt sin Plads i eller paa eller ved den Gravhaug, hvor den Dode var begravet.

Da Indskriften ifølge de om Stenen og dens Indskrift meddelte Oplysninger er fuldstændig, kan Verbet »er« ikke være eller have været udtrykt i Indskriften. Den samme Ellipse har jeg antaget i Belgu-Indskriften: **welu hali** »Underfundighed (er) i Stenen.« Se S. 468. Der har jeg anført, at lignende Udeladelse af Verbet »er« findes i flere oldnorske Udtryk. Jfr. ligeledes **ansagui · sia** Gjevedal »en til Æserne viet Helligdom (er) denne (Sal)«, se Side 473; **sia aluh** Kinneved »denne (Sten er) et Værn«.

Hoist paafaldende er en Overensstemmelse mellem Amle-Stenen og Strand-Stenen ved det Verbum, som betyder »hauglægge«.

Strand-Stenen har **haaiwido**, som er skrevet fra hoire mod venstre. Oventil paa anden Stav af **h** er der en liden Udvidelse mod venstre. Den er meget kortere end de øvrige Kviste i Indskriften og ikke fuldt saa dyb eller bestemt. Prof. Rygh ansaa det ikke for umuligt, at den kunde være tilfældig.

Amle-Stenen har **haiwidaR**, som er skrevet fra venstre mod hoire. Fra Toppen af anden Stav paa **h** gaar nedad mod hoire en kort Fordybning, som er

meget smalere, ujævnere og spidsere i Bunden end de øvrige Runetræk. Schetelig, som med særlig Opmærksomhed har undersøgt denne Fordybning, holder den for en naturlig Fordybning i Stenen og mener, at den ikke kan være ridset eller skaaret. Godseier Heiberg mener, at denne Fordybning kan være opstaaet derved, at noget er sprunget ud, men han holder det for muligt, at Fordybningen kan være frembragt ved et Staalinstrument.

Det af *hlaiwa* Gravhaug afledede Verbum **hlaiwi* »hauglægge« har altsaa baade paa Strand-Stenen og paa Amle-Stenen været skrevet uden *l*. Denne Overensstemmelse synes ikke at kunne være tilfældig, og Skrivemaaden synes, fordi den findes paa to Stene, ikke at kunne betragtes som en Skrivfeil.

I det afledede Verbum synes *l* at være blevet udtalt paa en eiendommelig og utydelig Maade, saa at Runemestrene ikke har udtrykt Lyden i Skrift¹⁾.

Af den nævnte Overensstemmelse er jeg tilboielig til at slutte, at der er en historisk Sammenhæng mellem Amle-Indskriften og Strand-Indskriften. Jeg formoder med andre Ord, at Amle-Indskriften er indhugget af en Runemester, som har hørt til samme Skole eller Slægt af Runemestre som den Mand, der har indhugget Strand-Stenen. Jeg kommer her, som ved andre norske Indskrifter, til at tænke paa Runemestre, som har seilet nordover langs Norges Vestkyst og som har udøvet Indhugningen af Runeindskrifter som en professionel Kunst. Herom vil blive talt mere i »Almindelige Bemærkninger«.

Tvivlsommere er det, om det er mere end et Tilfælde, naar der i Formerne af **hlaiwi* »hauglægge« baade paa Strand-Stenen og paa Amle-Stenen overst paa anden Stav af Runen *h* gaar ud en Fordybning i Retning bort fra Indskriftens Begyndelse. Jeg har tænkt paa den Mulighed, at dette skulde opfattes som en senere Rettelse af *haiwi*, *haaiwi* til *hl*, snarest ved en anden Mand end den oprindelige Runemester. Ogsaa Professor Hægstad havde formodet dette for Amle-Stenens Vedkommende, men Schetelig holder, som allerede nævnt, denne Opfatning her ikke for rigtig.

Ordet *þar* »der«, som ikke er fundet i nogen anden Indskrift med den længere Rækkes Runer (jfr. S. 79 ff.), betyder her væsentlig det samme som *her*. Paa lignende Maade forekommer Pronomenet *sá* »den« i det ældre historiske Sprog ofte, hvor man i det senere Sprog vilde bruge det stærkere paapegende Pronomen »denne«.

¹⁾ Jeg tør kanskje minde om, at en *l*-Lyd i nogle fjærntliggende Sprog under visse Betingelser er gaaet over til *h*. Saaledes i den armeniske Dialekt, som tales i Polen, og i Etruskisk. Se mit Skrift *Etruskisch und Armenisch* S. 92—100. I Etruskisk er denne Overgang betinget af Tilføielse af et Sufliks, medens *l* er bevaret i Stammeordet. Dette af *l* opstaaede etruskiske *h* kan endogsaa mangle i Skrift.

Paa den anden Side bør sammenlignes Skrivemaaden *hagustadaa* paa Strand-Stenen uden *l* foran *d* og andre Former uden den Rune *l*, som man skulde vente foran Konsonant, hvilke jeg har sammenstillet med Formen *hagustadaa* S. 274; jfr. S. 555.

Professor Johan Storm minder mig ved Skrivemaaden *haiwidaa* istedenfor **hlaiwidaa* om en Lydovergang, som findes i nynorske Bygdemaal. I Inllyd kan *ll* f. Eks. *lille* »lille« blive til stemmeløst *l* (*lille*), og dette gaar i denne Forbindelse i enkelte Bygdemaal videre over til den palatale Lyd, som sædvanlig skrives *kj* (*lilke*).

Den i Amle-Indskriften forekommende enkle og naturlige Formel, at der om den Dode siges: »N. N. (er) hauglagt her«, findes ikke i nogen anden Indskrift, som er skreven med den ældre Rækkes Runer.

Denne Formel er paa den ene Side beslægtet med en Formel om den Dode, som findes i nogle Indskrifter, som er skrevne med den kortere Rækkes Runer: *likr . . . i þaimsi huki* Karlevi-Stenen paa Öland; *þau : lika : bapi : i : þaim : hauki* Gunderup-Stenen i Jylland.

Paa den anden Side er Amle-Stenens Formel beslægtet med Formler, som findes paa Latin i de ældste kristelige Indskrifter i Vest-Europa. Saaledes i Hübners *Inscriptiones Britanniae Christianae*: *hic in tumulo iacet; hic sepultus iacet*; og lignende.

Endnu staar det tilbage at læse og tolke den Dodes Navn i Nominativ, hvormed Amle-Indskriften begynder: *ir*. Dette er Nominativ enten af en Stamme paa *-i-* eller af et Navn, som i andre Kasus har havt en Stamme paa *-ja-* (*-ia-*).

I de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter forekommer flere Mandsnavne i Nominativ, som ender paa *-ir*: *hlewagastir* Guldhornet fra Gallehus; *saligastir* Berga; *þalir* Bratsberg; *lilir* Brakteat Nr. 79; *hagustaldir* Valsfjorden, og flere.

Runen foran *-ir* er ifølge Heiberg og Schetelig utvivlsomt Stenens første Rune. Dens lodrette Stav staar saa nær Stenens oprindelige Kant til venstre, at der ikke kan have været Plads til en Rune foran den. Af en saadan Rune (hvis der havde været nogen) maatte man ogsaa have seet en Levning foran den nuværende første Rune.

Rune 1 er nu ufuldstændig, og det er meget vanskeligt at bestemme dens oprindelige Form. Den nedre Del af Staven er tydelig, indtil den nærmer sig Kanten af Bruddet. Her begynder den at blive grundere og utydelig; kun den overste Top kan mulig gjenfindes lige i Brudkanten næsten overst. Mellem Stavens ovre Del og næste Rune er Overfladen tildels afskallet, dog mulig under Arbejdet med Runernes Indhugning.

I dette afskallede Parti sees Fordybninger, hvori der kunde tænkes mulig at være en Kvist, som da maatte skraane ned til høire fra første Runes Stav. Dog vilde denne Kvist da ikke gaa ud fra Stavens Top, men én Cm. længere nede. Schetelig holder denne Kvist for usikker, men antager, at en Kvist her kan være tilsigtet. Det kunde efter det, som er levnet, være muligt, at der havde været en tilsvarende Kvist paa venstre Side af Staven. Men intet, som er levnet, tyder paa, at der virkelig har været en saadan Kvist.

Længere nede paa Staven til venstre, omtrent ved dennes Midte, begynder en mod venstre skraat opadgaaende Streg, som synes hugget med Hensigt.

Der er vistnok overnaade lidet levnet af denne Streg, og dette kan vække Tvivl, om det virkelig er en Kvist. Det kunde efter det, som er levnet, mulig være en Ujævnhed paa Staven, men det, som stikker ud, maa efter Scheteligs Mening ialfald være hugget. Schetelig finder en Kvist her sandsynligere end Kvisten længere oppe til høire.

Runens oprindelige Form og dens Læsning er meget usikker.

Det vil, tror jeg, være nyttigt at nævne de forskellige Læsninger, paa hvilke de af første Rune levnedes Spor kan lede Tanken hen, forat det kan blive tydeligt, at de fleste af disse Læsninger maa afvises, og forat det, om muligt, kan bestemmes, hvilken Læsning tør betegnes som den sandsynligste. Følgende Læsninger synes at være utilstedelige: 1) *aiR*. 2) *hiR*. 3) *hliR* med Binderune for *hl*. 4) *aliR*, saa at Kvisten af *a* skulde have staaet til høire og saaledes at Kvisten til venstre skulde være Levning af Kvisten paa en Stuprune af *l*. 5) *iliR*.

De tre første af disse Læsninger synes ogsaa af sproglige Grunde lidet rimelige.

Følgende Læsninger holder jeg for hoist usandsynlige: 6) *þiR* med Venderune for *þ*. 7) *þliR* med Binderune for *þl*, hvori *þ* skulde være vendt mod venstre.

Nærmere ligger det at tænke paa at læse enten 8) *liR*, eller 9) *tiR*. Men jeg kan heller ikke finde nogen af disse Læsninger sandsynlig. Imod dem begge taler for det første Usikkerheden af en Kvist oppe paa Runen til høire. Dernæst mulig den Omstændighed, at en Kvist til høire ikke kan have gaaet ud fra Stavens Top. Dog har dette Argument liden Vægt. Fremdeles den sandsynligere Kvist til venstre. Endelig det, at ingen af disse Læsninger giver os et sandsynligt Navn, om end *liR* kunde minde om *lilir* paa Brakteaten Nr. 79.

Derimod holder jeg det efter det foregaaende for ikke usandsynligt at antage, at første Rune har været *l*. Indskriftens første Ord, som maa være et Mandsnavn i Nominativ, skulde da læses *liR*. Idet jeg foreløbig gaar ud fra, at denne Læsning er den rette, skal jeg i det følgende søge at forklare dette Navn *liR*.

Jeg holder *liR* for Nominativ af en Stamme *li-*. Det er dannet som en lang Række af nordiske Mandsnavne; f. Eks. *Beinir*, *Birgir*, *Geitir*, *Gløðir*, *Hreppir*, *Styrmir*. De fleste saadanne Navne har oprindeligt vistnok været Tilnavne.

Stammeordet til *liR* søger jeg i det Ord, som i Oldnorsk lyder *þr* »Barlind, Bue«, angelsaks. *iw*, *éow* m., got. **ius*. Navnet *liR* betyder etymologisk »Bueskytte«; jfr. f. Eks. Navnet *Geitir*, som egentlig betyder »Gjedehyrde«.

Med Hensyn til første Stavelses Vokal i Navnet *liR* kan sammenlignes ti i Indskrifterne fra Aagedal, Odemotland og paa Brakteat Nr. 79, Vokativ af Gudenavnet oldnorsk *Tþr*, gldansk *Tir*, got. **Tius*.

Et af oldn. *þr*, Stamme **iwa-*, ved Suffikset *-ia-* afledet Navn skulde i Urnordisk lydret have havt Formen **iwiR*. Men ved Indflydelse fra et af samme Stammeord afledet Verbum **iuþan* »skyde med Bue« (afledet som f. Eks. *stengja* »stænge« egentlig med en Stang af *stong*) er det, som jeg tror, at *w* er faldt bort i *liR*. Hermed kan sammenlignes Navneformen *niujil* paa en dansk Brakteat fra Darum, d. e. **Niuþila*, Sideform til *niuwila* paa en Brakteat fra Næsbyerg, oht. *Niwilo*.

Fremdeles kan som Analogi fra senere Tid anføres et svensk Stedsnavn: Öjelunda i N. Åsarps soeken, Redvägs härad, Vestergötland, er ifølge den svenske Stedsnavnskommissions endnu ikke udgivne Oplysninger om Gaardnavnene i nævnte Herred (S. 12 f.) skrevet *Yülunda* 1542, og det forklares der saaledes, at første Led er Genetiv plur. af *y* »idegran«. »Ye- har sedan utanför dialekten utvecklats till *yie-* och detta till *öje-*«.

iir forholder sig til oldn. *yr* og til et forudsat Verbum **yja* »skyde med Bue«, som f. Eks. oldn. *hirðir* »Hyrde« til *hjórd* »Hjord« og til *hirða* »vogte«¹⁾.

Det forekommer i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter sjældent, at et Runetegn er skrevet, saaledes som her ved **iir** antaget, to Gange sammen i samme Ord.

Eksempler herpaa er følgende: Indskriften i begge de to Rækker paa Odemotland-Benstykket ender med **uu**, og **uu** findes paa denne Gjenstand ogsaa i **tuuþa**. Vigtigere for os her er det, at et Vokaltegn findes to Gange sammen i den med Amle-Indskriften nær beslægtede Strand-Indskrift i Ordet **haaiwido**. I alle de her nævnte Eksempler finder Gjentakelsen af Vokaltegn Sted ved Gjengivelse af én og samme Stavelses Vokal.

Det maatte ligge saa meget mere at skrive et Vokaltegn to Gange sammen, hvor samme Vokal hortes i to forskjellige Stavelser af Ordet. Og dette har efter min Formodning været Tilfældet i **iir**²⁾.

Uagtet jeg, som allerede sagt, holder det for ikke usandsynligt, at Indskriftens første Rune har været *íss*-Runen | i og at første Navn skal læses || **Y iir**, saa skal jeg endnu nævne en anden Læsning af første Rune, som jeg efter de foreliggende Oplysninger holder for ikke udelukket.

I det foregaaende er det sagt, at der fra omtrent Midten af første Rune strækker sig opad mod venstre en Udbugning, som synes hugget og som mulig kunde være (men ikke maa være) Levning af en Kvist. Ligeledes er det i det foregaaende sagt, at der oppe ved første Rune til hoire er Afskallinger, hvori der kunde tænkes mulig at være en Kvist, som da maatte skraane ned til hoire fra første Runes Stav, én Cm. nedenfor Toppen.

Man kunde da tænke sig Muligheden af, at første Rune oprindeligt havde haft en Form omtrent som **þ**. Runen vilde da være en Form af den Rune, som i Angelsaksisk heder *éoh*. Ogsaa Schetelig finder det (efter bestemt Forespørgsel herom fra mig) paa Grund af det, som er levnet, antageligt, at Runen oprindeligt kan have haft denne Form.

Forste Navn maatte da vistnok gjengives enten ved **eir** eller ved **iir**.

For en Navneform **eir** eller **iir** vilde jeg antage den samme Oprindelse og den samme etymologiske Betydning som den, jeg i det foregaaende har antaget for den der forudsatte Form **iir**. Forskjellen vilde kun bestaa deri, at vi havde en med det lange *ī* ikke identisk, men nær beslægtet Vokallyd, som var betegnet i Skrift ved en anden Rune end *íss*-Runen | i.

Runen *éoh* har fra først af været brugt til Betegnelse af Vokalen i det Ord, som betyder »Barlind« og som i Oldnorsk heder *yr*. Denne Rune har, som jeg S. 533 f. har søgt at vise, oprindeligt i den gotiske Runeskrift hedt **ius* og betegnet

¹⁾ Mindre sandsynligt forekommer det mig, at Amle-Stenens Navneform **iir** skulde være opstaaet af en ældre Form **ihin*. Amle-Stenens Navn er maaské beslægtet med Mandsnavnet **ih** i Dativ, som jeg S. 111 har troet at kunne læse paa Brakteaten Nr. 96 hos Stephens. Dette har jeg opfattet som et til oldn. *yr* »Barlind, Bue« svarende Ord, brugt som Mandsnavn. Dog kunde **ih** mulig høre til **ihu* »tager til Eie«, **aih** »eier«.

²⁾ Jfr. Bemærkningerne om det ikke sikre **iirwina** Aarstad S. 539.

Tvelyden *iu*. Men jeg vover ikke at overføre denne Lydværdi af Runen til den norske Runeskrift og at forudsætte for Amle-Stenens Navn Udtalen **iuir*.

En Analogi for den som mulig nævnte Skrivemaade *iir* med Runen *éoh* i første Stavelse synes at kunne paavises i en Skrivemaade af Vokativen af det Gudenavn, som i Oldnorsk heder *Tjyr* og som i Gotisk maa antages at have hedt **Tius*.

Allerede S. 125 har jeg paa Brakteaten Nr. 28 hos Stephens fra Overhornbæk ved Randers, Jylland. (hvor Kvistene f. Eks. paa Runerne for t og j ikke gaar ud fra den rette Stavs Top) læst en Form af *éoh*-Runen, hvori den øvre Kvist gaar ud til venstre fra den rette Stav lidt nedenfor Toppen og den nedre til høire langt ovenfor Basis; altsaa en Runiform, der synes at have været væsentlig den samme som den Form, første Rune paa Amle-Stenen ifølge den her nævnte Forudsætning mulig kan have havt (dog vendt mod venstre, ikke mod høire). Indskriften paa Brakteat Nr. 28 skal jeg i »Almindelige Bemærkninger« søge at tolke i sin Helhed. Jeg læser her den omtalte Rune i Ordet *tiu*, hvilket jeg forstaar som Vokativ af det Gudenavn, der i Oldnorsk heder *Tjyr*.

Det Runenavn, som i Angelsaksisk heder *éoh*, maa i Gotisk have hedt **ius*. Akkus. **iu*. Hermed er Runenavnet got. **tius* (som i Salzburger-Haandskriftet er skrevet *tyz*), Akkus. **tiu* med Hensyn til Vokal analogt.

Nu heder Gudenavnet **Tius* paa Brakteat Nr. 28 i Vokativ *tiu*, paa Brakteat Nr. 79, Agedal-Brakteaten og i Odemotland-Indskriften *ti*.

Hvis Amle-Stenen virkelig skulde have havt første Navn skrevet *iir* med Runen *éoh*, saa vilde første Rune vel gjengive enten en lang *i*-Lyd, som var nærmere *e*, eller et langt lukket *e*. Det sidste kunde støttes ved den S. 134 f. paaviste Form **ér* = *yr* og ved det norske Stedsnavn *Tésaly*, der som første Led indeholder en Form af Gudenavnet *Tjyr*.

Jeg har saaledes søgt at vise, at Læsningen af det første Navn som $\mathfrak{I}|\mathfrak{Y}$, d. e. *iir* eller *éir*, er mulig, naagtet den her forudsatte Form af Runen *éoh* ikke er uden Betænkelse. Jeg vover nu ikke at afgjøre, om denne Læsning eller Læsningen *iir* (med *iss*-Runen som første Rune) er den rette. Hvadenten vi læser første Rune paa den ene eller den anden Maade, saa faar vi her det samme Mandsnavn og tør for dette antage samme Oprindelse og samme etymologiske Betydning.

Til at bestemme Amle-Stenens omtrentlige Tid har vi, som det synes, en Veiledning i det af mig formodede Forhold mellem Amle-Indskriften og Strand-Indskriften. Jeg har nemlig paa Grund af Ligheden i Skrivemaade mellem *haaiwido* paa Strand-Stenen og *haiwidar* paa Amle-Stenen, begge uden l efter h, formodet, at den Runemester, som har indhugget Runerne paa Amle-Stenen, har hørt til samme Slægt eller Skole som den Runemester, der tidligere har indhugget Runerne paa Strand-Stenen. Hvis Strand-Stenen nu er fra 6te Aarh., f. Eks. fra Aarhundredets Midte, turde Amle-Stenen snarest sættes til Tiden omkring Aar 600 eller lidt derefter.

Ved Sammenstillingen af Strand-Indskriften og Amle-Indskriften kan her fremdeles mærkes følgende: I begge mangler Ordadskillelse. Runerne i første Linje paa Strand-Stenen gaar langs efter Kanten lige ved denne. Amle-Stenens Runerække strækker sig langs efter Stenen nær ved Kanten. Amle-Stenen har mulig, ligesom Strand-Stenen, et Runetegn skrevet to Gange sammen. Paa den anden Side bør det dog nævnes, at de to Indskrifter i flere Henseender afviger fra hinanden.

Amle-Stenens Indskrift danner et nyt Led i den Række af Indskrifter, som godtgjør, at Hovedmassen af norske faste Mindesmærker med Indskrifter med den længere Rækkes Runer tilhører Kystlandskaberne og hidrorer fra Runemestre, som har faret langs Norges Strand, har lagt ind i Havnepladse og i Nærheden af disse ovet sin Kunst.

At Amle-Stenen er en til en Gravhaug hørende Mindesten, godtgjøres ved Stenens Indskrift. Men det er vanskeligt at bestemme, hvorledes Stenen oprindelig har været stillet i Forhold til Gravhaugen. Den svære Sten kan paa Grund af sin Tyngde ikke være bleven transporteret af Mennesker langt fra sin oprindelige Plads. Baade Schetelig og jeg holder det for udelukket eller hoist usandsynligt, at den oprindelig skulde have været reist som et fritstaaende Mindesmærke i fri Luft. Herimod taler Stenens Form. Reist med den ubeskrevne Ende i Jorden vilde Stenen ikke engang blive mandshoi og uforholdsmæssig bred i Forhold til Hoiden. Desuden vilde den da have været bredere overst end ved Jordoverfladen; thi en Del af Stenen (omtrent fra Endekanten til hoire indtil der, hvor Stenen er c. 78 Cm. bred) maatte da have stukket ned i Jorden. Men paa den anden Side synes Stenen altfor svær til at have været anbragt enten som en Vægsten i et Gravkammer eller for at dække et Gravkammers Tag.

Heller ikke har den vel oprindelig ligget som nu i den flade Mark med Indskriften opad.

Her maa visselig engang have været en Gravhaug, hvorpaa ogsaa Jordens Beskaffenhed omkring Stenen tyder; se S. 575. Inde i denne Gravhaug kan Stenen have ligget, saa at den dengang var helt skjult. Sammenlign Elgesem-Stenen, som laa lige under Torven inde i en Gravhaug; se S. 160. Schetelig holder det ogsaa for muligt (hvilket forekommer mig sandsynligst), at Stenen oprindelig har ligget med den ene Side fri paa eller ved en Gravhaug. Han fremhæver i denne Forbindelse, at den Ende af Stenen og den Længdekant, som er fjærnest fra Indskriften, er ujævn og grov i Modsætning til de to andre Sider. Men han tilføier: Jeg ved dog ikke, hvordan Stenen skulde anbringes, forat kun de to regelmæssige Kanter skulde blive synlige, og dette Forhold er da antagelig uden Betydning.«

Hvis Amle-Stenen oprindelig har ligget ialfald tildels inde i en Gravhaug, saa taler ogsaa dette for, at dens Indskrift ikke er ældre end omkring Aar 600.

Amle-Indskriften viser paa den anden Side nogen Overensstemmelse med Opedal-Indskriften. Amle-Indskriften, som gaar fra venstre mod hoire, danner en horisontal Række langs Stenens øvre Kant. Opedal-Indskriftens øverste Linje, som gaar fra hoire mod venstre, danner en nogenlunde horisontal Række langs Stenens

ovre Kant. Men Runernes Størrelse i den ene Indskrift er meget forskjellig fra Runernes Størrelse i den anden. Runerne paa Amle-Stenen er e. 15 Cm. høie. Derimod paa Opedal-Stenen skifter Runerne mellem en Høide af 2½ og 3 Cm.

Opedal-Stenen maa oprindelig have havt sin Plads inde i en Gravhaug. Noget lignende er vel for Amle-Stenens Vedkommende det sandsynligste.

Jeg har i det foregaaende udtalt den Formodning, at den Runemester, som har indhugget Runerne paa Stenen ved Amle Gaard i Sogn, har hørt til samme Slægt eller Skole som den Mand, der tidligere har indhugget Runerne paa Stenen ved Kjolevig i Strand Sogn i Ryfylke. Amle-Stenens Runemester skulde da have draget langs Norges Vestkyst nordover til Sogn, hvor han har øvet sin Kunst. Dette formodede Forhold mellem Amle-Indskriften og den fjernt mod Syd fundne Strand-Indskrift støttes mulig ved et andet Forhold.

Langt nordenfor Sognefjorden paa en Fjeldvag ved Valsfjorden i Bjugn Sogn, Fosens Fogderi, er indhugget en Indskrift af en Runemester, som kalder sig *hagustaldia*. Jeg har S. 563 udtalt den Formodning, at dette Navn kunde betegne ham som en Ætling af *hagustadaa*, d. e. **Hagustaldan*, der har indhugget Runerne paa Strand-Stenen.

Tillæg. II.

47. Farsund i Lister og Mandals Amt.

Literatur. Utrykt. Arendts Papirer i Nationalmuseet i Kjøbenhavn (Kopi af Indskriften fra »Jul. 1805«), hvoraf Afskrifter i Runearkivet ved I. Undset, samt af S. Bugge i Runearkivet i en indbunden Bog med Titel KBH. C Side 22, 23. — Skrivelse fra Sognepræst Abel, dateret Vandsoe Præstegaard den 9 November 1810, i Nationalmuseets Arkiv i Kjøbenhavn (Afskrift af S. Bugge, KBH. C Side 1). — Skrivelse fra Abel, dateret Vanse den 21 Februar 1812 (i Runearkivet i Kristiania). — Brev fra I. M. Osmundsen til S. Bugge, dateret Farsund 21 Juli 1863. — Kopi af en Tegning af Runeindskriften ved I. M. Osmundsen. — Haandskrevne Optegnelser af S. Bugge fra Sommeren 1865 i en indbunden Bog »Norske Runeindskrifter«. — Tegning af Runeindskriften fra 1865 af S. Bugge. — Optegnelser af Magnus Olsen fra Sommeren 1903. — Alt i Runearkivet i Kristiania.

Trykt. Kraft, Beskriv. III (1826) S. 565, 2den Udg. III (1838) S. 372. — Liljegren, Run-Urkunder (1833) S. 244 Nr. 2038. — Finn Magnusen i Kgl. Danske Vid.-Selsk. hist. og phil. Afb. VI (1841) S. 201. — N. Nicolaysen, Norske Fornlevninger (1862—1866) S. 284. — Stephens, The Runes (1894) S. 59, Nr. 127.

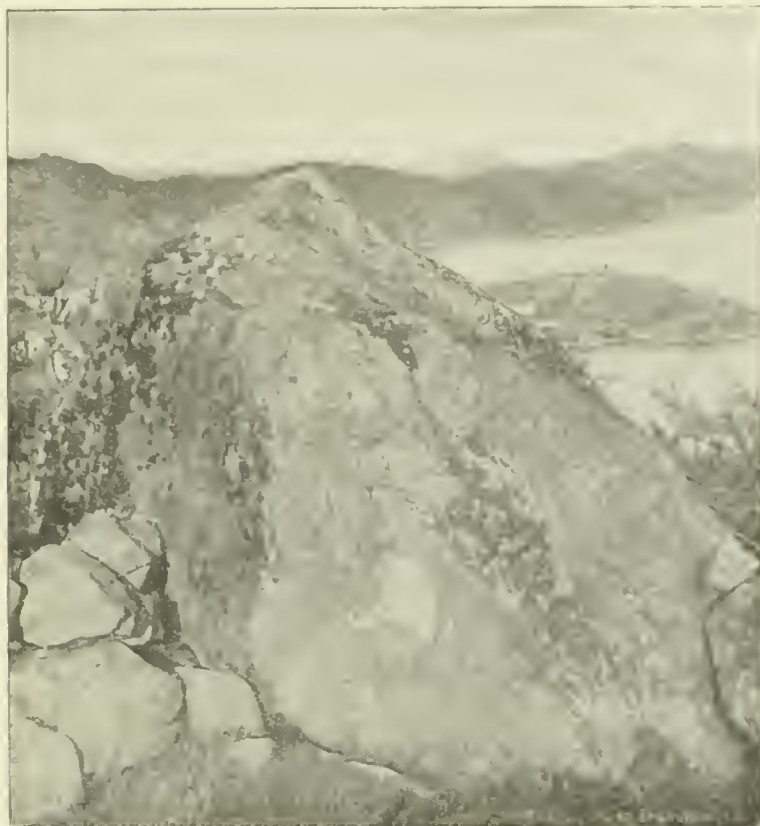
Grundlag for Behandlingen. Undersøgelse af Originalen ved S. Bugge i 1865 og Magnus Olsen i 1903.

Tegninger. Autotypi af Runestenen efter Fotografi, taget af Fotograf Ragnv. Pettersen, Farsund (S. 587). — S. 587 er meddelt Arendts Tegning efter Kopi i Runearkivet i Kristiania. — Autotypi af Indskriften i $\frac{1}{3}$ Størrelse efter et Papiraftryk, paa hvilket Runetrækkene er udfyldte med Blyant af M. Olsen (S. 588).

Den Indskrift, som her skal behandles, findes indhugget i en Sten paa den saakaldte Vardebakke lige ved Farsund By.

Stenen ligger ved Stien, som fra Farsund fører gjennem den nye Planteskog op paa Vardebakken, omtrent paa det Sted, hvor den egentlige Opstigning er tilende og hvor man har naaet selve Hoiden. Den er i det Stengjærde, som nu adskiller Planteskogen fra Havnegangen oppe paa Vardebakken.

Det er en aldeles ujævn Stenblok af Granit, ifølge Amanuensis P. Schei Hypersthengranit, en Varietet af Hovedbergarten Adamellit, der findes i et stort Felt v. f. Farsund mellem Lyngdalsfjord og Fedefjord. Den Sideflade, paa hvilken Indskriften er anbragt, (som vender mod Vest, bort fra Planteskogen) er c. 2.10 M. bred.

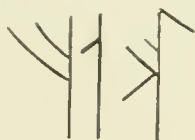

Stenens Hoide er c. 2.50 M. Indskriften gaar nedentra opad, saaledes at Runen f (se i det følgende) er overst. Indskriften begynder c. 55 Cm. fra Jorden. Paa den her efter Autotypi meddelte Tegning af Stenen sees ikke Indskriften, men dens Plads er kjendelig ved den ved Indskriftens Rensning fremkomne hvide Plet, som sees paa Tegningen og indenfor hvilken Indskriften befinder sig.

Runerne er c. 15 Cm. hoie. Runerækkens Længde er 24 Cm.

Osmundsen bemærker om Runerne: «Paa det Sted paa Stenen, hvor de findes, synes denne iforveien at være ligesom noget jevnet og ene paa dette Sted af Stenen er den begroet med en egen Art finere Mos.»

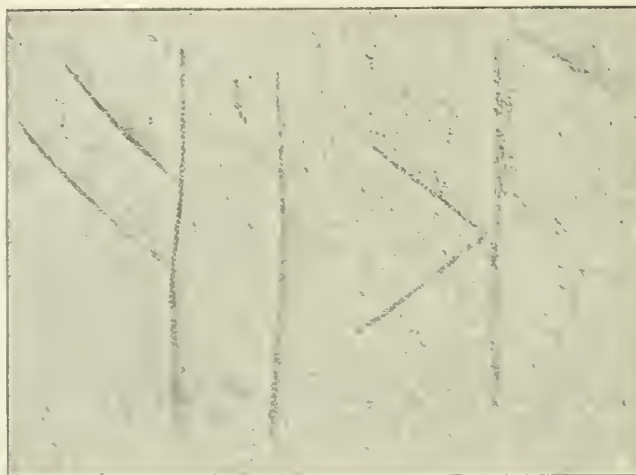
De ældste Meddelelser om Indskriften findes blandt Arendts Papirer i Nationalmuseet i Kjøbenhavn. Han har taget følgende Tegning af Indskriften:

Denne Tegning er forsynet med følgende Bemærkning: »Jul. 1805. Rune-Mærket paa Berget ved Farsund.« Blandt »Aftrykte Paaskrifter tagne af Gjenstandene selv til noieste Efterligning« i Arendts Papirer findes som Nr. 10 »Farsunds Trolld-Runemærke«. Derhos findes blandt »Monumens Runiques de la Norvège« opført: Farsund. Granite. religieux« (hvor det sidste Ord angiver Indholdet af Indskriften).

Sognepræst Abel i Vanse skriver i en Redegjorelse »Om Oldsager i Vandsoe Præstegjeld 21 Febr. 1812 følgende om Farsund-Indskriften: »Den 3die Skrift findes indhuggen i en Sten paa Vardebakken ved Farsund, nemlig $\forall\forall\forall$. Ved denne Sten findes ellers intet mærkværdigt.«

Indskriften blev i Sommeren 1865 undersøgt af mig og i Sommeren 1903 af Cand. mag. Magnus Olsen. Han tog Papiraftryk af Indskriften og fik taget Fotografi af den Sten, i hvilken Runerne er indridsede.

Naar denne Indskrift ikke tidligere har været udgivet i nærværende Værk, er Grunden den, at jeg ikke vovede at antage, at den indeholder en for den længere Runerække eiendommelig Runeform, forend Indskriften var bleven omhyggelig undersøgt paany.

Magnus Olsen bemærker, at Indskriften viste sig at være noget beskadiget, idet man i de senere Aar havde hakket i den for at befri den for Mose. Han tror dog ikke, at Indskriften paa noget væsentligt Punkt er odelagt.

Omkring overste Del af forste Tegn (fra hoire) er endel hakket bort af Stenens oprindelige Overflade. Dog er alle de Streger af Rune 1, som i det følgende anføres, fuldt tydelige og kan følges i hele sin Længde.

Rune 1 bestaar af en lodret Stav. Fra dennes Top skraaner nedad mod hoire en ret Kvist. Til den venstre Side af Staven slutter sig en Vinkel, hvis Toppunkt berører den rette Stav ved dennes Midte. Vinkelens øvre Ben naar ikke paa langt nær saa høit op som Runernes Toppe, og dens nedre Ben ikke saa langt ned som Runernes Basis.

Denne Form af Runen, som M. Olsen i 1903 har antaget, stemmer overens med den Form, som jeg i 1865 har aftegnet, og med den, som findes paa Abels Afskrifter fra 1810 og 1812. Denne Form tor ansees for sikkert at være den rette.

Arendts herfra afvigende Tegning viser vistnok paa venstre Side af Staven ovenfor Vinkelens øvre Ben en ret Streg, som er kortere end dette Ben og parallel dermed og som gaar ind til Staven. Men M. Olsen bemærker: Til denne øvre Skraastreg til venstre kunde jeg nu ikke opdage mindste Spor. Der var hakket i Stenen netop paa det Sted, hvor denne Streg skulde have staaet. Men da ellers ingen af de sikre Runetræk er blevne beskadigede ved den nævnte Hakning, turde man vel formode, at en virkelig indridset Streg, om der her havde været en saadan, endnu vilde have efterladt sig tydelige Spor.

Rune 2 (fra hoire). Om dette Tegn bemærker M. Olsen, at det var heldigvis fuldstændig uskadt. Det synes kun at bestaa af en lodret Stav uden nogen Kvist til venstre.

Hermed stemmer min Tegning i det væsentlige overens, idet den viser en lodret Stav uden Kvist. Til venstre for Staven har jeg svagt antydnet Striber i Stenens Overflade, som jeg ikke holdt for en Kvist. Runen synes derfor at maatte læses som | i.

Derimod er andet Tegn fra hoire paa Arendts Tegning en ret Stav, fra hvilken der til venstre ovenfor Midten skraaner ned en ret Streg. Abel har som andet Tegn en Stav, fra hvilken der lidt ovenfor Midten skraaner opad en ret Streg.

Rune 3 er ifølge alle Tegninger sikkert den mod venstre vendte Rune f med næsten rette Kviste.

Osmundsens Tegning stemmer i alle Punkter overens med S. Bugges og M. Olsens Tegninger.

Naar Arendt betegner Indskriften som et Troldrunemærke og dens Indhold som »religieux», synes det at være hans Mening, at Indskriften har magisk Betydning.

Det er vel den usædvanlige Binderune til hoire og den Omstændighed, at Indskriften ikke indeholder noget tydeligt eller fuldt ud skrevet Ord, som har ført Arendt til den Opfatning, at Indskriften skulde have magisk Betydning. Men jeg finder intet Bevis for denne Opfatnings Rigtighed. Runernes Form taler ikke for, at Indskriften skulde have magisk Betydning; thi Runen længst til venstre er en sædvanlig f-Rune, og den midterste er en sædvanlig i-Rune.

Den Runegransker, som efter Arendts Tydning først har forsøgt en Læsning og Tolkning af Farsund-Indskriften, er Finn Magnusen. Men hans Forsøg er

saa urimeligt, at det nu kun har Værd derved, at det tydelig viser, hvor langt Nutidens Runetolkning har fjærnet sig fra Finn Magnusen¹⁾.

Dernæst har Stephens efter Arendts Afskrift søgt at læse og tolke Farsund-Indskriften. Stephens siger: »The *old* runes. The rune-mark on the hill: *TACN F* (= *fawd, made me*)«.

Dette Forsøg er et stort Fremskridt. Stephens har, som jeg tror, rigtig forstaaet Betydningen af sidste Rune *f*. Han har tillige seet, at første Rune, som er en Binderune, indeholder som sidste Bestanddel Runen *k* af den længere Række. Men Stephens's Læsning kan, saaledes som jeg i det følgende skal søge at vise, ikke i det hele være rigtig.

Jeg skal her vove at fremsætte nogle nye usikre Formodninger om Indskriftens Betydning.

Runen længst til venstre *f* er vendt mod venstre. Derfor er det sandsynligt, saaledes som ogsaa Stephens har ment, at den hele Indskrift skal læses fra hoire mod venstre. *f* er altsaa Indskriftens sidste Rune.

Anden Rune fra venstre eller Indskriftens næstsidste Rune er ifølge Osmundsens, Magnus Olsens og min Afskrift | i.

Indskriftens første Rune er en Binderune. Denne Binderune indeholder til venstre ifølge Abels, Osmundsens, Magnus Olsens og min Tegning alene en Vinkel, hvis Toppunkt berører den lodrette Stav. Denne Vinkel er vistnok, saaledes som allerede Stephens har antaget, den i den længere Runerække brugelige Form af Runen *k*. Ligesaa berører Toppunktet af *k*-Runens Vinkel en ret Stav i anden Linje af Reistad-Indskriften (S. 218). Dette finder der Sted i Ordet *ik* »jeg« og Runen *k* er der vendt mod hoire. Binderunen i Farsund-Indskriften indeholder længst til hoire, altsaa vistnok som første Bestanddel, en lodret Stav, fra hvis Top der skraaner ned mod hoire en ret Kvist. Hvis første Bestanddel af Binderunen er retvendt og ikke en Venderune, maa den med Stephens læses som *t*.

Den hele Indskrift bliver da at gjengive: *tkif*.

Imod denne Læsning af første Bestanddel i Binderunen som *t* kan indvendes følgende: Anden Bestanddel af Binderunen tilhører efter den nævnte Læsning den længere Runerække. Men i den længere Runerække har Runen *t* regelret Kvist til begge Sider.

Denne Indvending er dog ikke afgjørende. For det første kan til Forsvar for Læsningen som *t* anføres følgende: Flistad-Stenen har i en Binderune for *tr* Runen *t* sat paa Hovedet med kun én Kvist, som er vendt mod Indskriftens Begyndelse, medens den andensteds har en Form af *t* med to Kviste (Arkiv f. n. F. XVIII S. 14).

For det andet kan til Støtte for Læsningen som *t* anføres, at Rök-Stenen blandt den længere Rækkes Runer for *n* har en Form med Kvist kun til den ene Side, medens *n* i den længere Rækkes Skrift regelret har Kvist til begge Sider af

¹⁾ Han læser: „af Olaf \varnothing : bort med Olaf! Olaf forgaae (pæreat)! — Uden Tvivl et ondt Ønske, sandsynligst saaledes anbragt af en hedensk Troldmand over en af de tvende Konger af dette Navn (Olaf Trygvesson eller Olaf den Hellige), som først indførte Kristendommen i Norge.“

den lodrette Stav. Denne Rök-Stenens Form for *n* er analog med den forudsatte Form for *t* i Farsund-Indskriften.

Det synes altsaa muligt, at Farsund-Indskriften skal læses: *tkif*.

Men ogsaa en anden Læsning er mulig. Første Bestanddel af Binderunen kan læses som Venderune af *l*. Den hele Indskrift bliver da: *lkif*.

Til Støtte for denne sidste Læsning kan fremhæves, at Venderuner overhoved ofte forekommer i de yngste Indskrifter med den længere Rækkes Runer og i de ældste Indskrifter med den kortere Rækkes Runer. Og her i Farsund-Indskriften kunde der være en særlig Grund til at vende Kvisten af *l* til høire istedenfor til venstre. Der var nemlig til venstre ikke vel Rum til denne Kvist, fordi Runen for *k* her er anbragt paa venstre Side af den lodrette Stav.

Det bliver altsaa ialfald forelobig, usikkert, om Farsund-Indskriften skal læses *tkif* eller *lkif*.

Til hvilken af disse Læsninger vi end holder os, saa er det baade i det ene og i det andet Tilfælde klart, at Indskriftens Skrivemaade er forkortet, hvis Indskriften (som man maa formode) overhoved har nogen sproglig Betydning.

Jeg gaar nu over til Indskriftens Tolkning.

Sidste Rune *f* synes med Rimelighed at kunne tolkes væsentlig saaledes, som Stephens har tolket den.

Flere Runeindskrifter baade med de ældre og med de yngre Runer ender med »skrev« eller »skriver«, som er udtrykt ved en Form af det Verbum, som i Oldnorsk hedder *fá*, i Præteritum *fáða*. Denne Verbalform er enten i 1ste Person Ental eller i 3dje Person Ental. Saaledes findes følgende Former i Slutningen af Runeindskrifter: *fa'hido* Einang og Vetteland. *faiu* Vatn (sidste Rune usikker). *fapi* Helnæs. *faafi*(?) Flemlose. Flere andre Eksempler kunde nævnes. Fremdeles er at mærke, at en saadan Verbalform med Betydningen »skrev« i flere Indskrifter er skrevet forkortet: *fþi* Odemotland; *fþ* Hammeren; *fþ* Konghell. I disse Indskrifter er altsaa Verbets Stammestavelse kun udtrykt ved den ene Runne *f*. Jfr. Arkiv f. n. F. VIII S. 12.

Det ligger derfor nær at formode, at Farsund-Indskriftens *f* betyder »skriver« eller »skrev« og er forkortet Skrivemaade for en Form, som har svaret til oldn. *fá* eller *fár* eller *fáða* eller *fáði*.

Hvis dette er rigtigt, saa maa de forudgaaende Runer efter al Sandsynlighed indeholde et Mandsnavn i Nominativ, som har været Runeristerens Navn.

Dette støttes derved, at flere Runeindskrifter, som er skrevne paa fast Fjeld, indeholder en Angivelse af, hvem der har skrevet Runerne, saaledes at Indskriften enten bestaar af Runemesterens Navn i Nominativ alene, eller af dette med et foranstillet Pronomen »jeg«, eller (ved Indskrifter med den kortere Rækkes Runer) af Navnet med Tilføielse af »ridsede disse Runer«. Indskriften paa Vatn-Stenen, som har havt sin Plads inde i en Gravhaug, bestaar alene af Runeristerens Navn i Nominativ og af det derefter følgende Verbum *faiu* (sidste Rune ikke sikker) »(jeg) skriver«.

Hvis altsaa i Farsund-Indskriften de Runer, som staar foran *f*, har indeholdt et Mandsnavn i Nominativ, maa dette have endt paa *-i*. Det har altsaa været et Navn af en Stamme paa *-n*.

Hvis dette er rigtigt, følger heraf, at Farsund-Indskriften ikke kan høre til de ældste norske Runeindskrifter. Thi i disse har Nominativ af *n*-Stammer Endelsen *-a*.

Paa den anden Side viser *f*, hvis dette er en forkortet Skrivemaade for en Form af oldn. *fú*, at Indskriften enten horer til de yngste Indskrifter med den længere Rækkes Runer eller til de ældste Indskrifter med den kortere Rækkes Runer. Thi senere brugtes Verbet *fú* ikke i norske eller danske Runeindskrifter.

At Farsund-Indskriften er en af de yngste Indskrifter med den længere Rækkes Runer, synes med Sandsynlighed at maatte sluttes af første Rune. Thi jeg har i det foregaaende søgt at vise, at første Rune skal læses som Binderune enten af \widehat{tk} eller af \widehat{lk} og at den indeholder en Form af Runen *k*, som er eienommeligg for den længere Rækkes Runeskrift.

Vi har altsaa her i en af de seneste Indskrifter med den længere Rækkes Runer et Mandsnavn i Nominativ paa *-i* af en Stamme paa *-n*. Dette Mandsnavn maa læses enten *tki* eller *lki*.

Ellers har vi i forholdsvis sene Indskrifter med den længere Rækkes Runer af Stammer paa *-n* undertiden Nominativer paa *-e* eller *-i*. Saaledes *mwse* Krogsta; maaské *mairle* Tanem; maaské *wne* Torviken B; *ini* Torviken B. Se S. 527 og S. 556.

Hvis Farsund-Indskriftens Mandsnavn skal læses *tki*, maa det vistnok, saaledes som Magnus Olsen har formodet, være en forkortet Skrivemaade for **taki* og være samme Navn som det danske *Tage*, ældre *Take*, som kan paavises fra 12. Aarhundred af. Se O. Nielsen. Dette Navn synes efter Formen at høre til Verbet *taka*, *tage*.

Hvis derimod Farsund-Indskriftens Mandsnavn skal læses *lki*, bliver Udfyldningen og Tolkningen tvivlsommere.

Maaské skal *lki* udfyldes til **laki*, hvilket da maa tænkes udtalt *lagi*. Vi vil da her have samme Navn som det velkjendte nordiske Navn *Lagi*, der i Danmark kan paavises fra 12. Aarhundred af; oht. *Lago* i 9. Aarh. Samme Navn finder Searle (Onomast. Anglo-Saxon.) i det engelske Stedsnavn *Laganford*.

Vi har Analogi for, at den gamle Rune for *k* i en sen Form af den længere Rækkes Runeskrift har været brugt til at betegne Lyden *g*. Dette er Tilfældet i den gotlandske Martebo-Indskrift, som er skreven med den længere Rækkes Runer fra høire mod venstre, sandsynlig omkring Aar 750. Her er det gamle *k*-Tegn, en mod venstre vendt Vinkel, som det synes, to Gange brugt for at betegne Lyden *g*; dog er Vinkelen den ene Gang lukket ved en lodret Stav. Derimod er i Martebo-Indskriften Lyden *k* betegnet ved en senere Runeform.

Hvis Farsund-Indskriftens Mandsnavn skal læses *lki*, saa kunde man dog ogsaa tænke paa en Udfyldning af dette til **alki*. Dette Mandsnavn **alki* vilde være det samme som det oldsaksiske *Alako*, hvilket Förstemann anfører fra 10. Aarhundred. Dette Navn indeholder den samme Afledningsendelse som f. Eks. det oldnorske Navn *Aki* eller Kvindenavnet *aluko* i Forde-Indskriften. Oldsaks. *Alako* er vel oprindelig en Kjøleform af et med *Ala*- sammensat Mandsnavn.

Med Farsund-Indskriften synes en slesvigsk Indskrift beslægtet, og denne giver os mulig nogen Veiledning til Farsund-Indskriftens Læsning, ligesom den selv bliver forstaaeligere, naar man sammenstiller den med Farsund-Indskriften.

»En rund Sandsten i Form som en ikke gjennemboret Møllesten, 1' 10" i Tværmaal og 2¼" tyk, der blev funden i en Mose ved Oversø, syd for Flensborg, har paa den ene brede Side Tegnet«

Tegning findes hos Thorsen. Runemindesmærkerne i Slesvig S. 293 og hos Wimmer, Sønderjyllands Runemindesmærker (1901) S. 58. Wimmers Tegning gjengives her.

Wimmer nævner dette Mindesmærke blandt Runemindesmærker, om hvilke han siger, at det er ikke muligt at bestemme disse Mindesmærkers Tid eller Tegnenes Betydning,« men han opfører det dog under Overskriften: »De yngste Vidnesbyrd om Kjendskab til Runeskriften i Sønderjylland.«

Til at henføre Binderunen fra Oversø til en saa ung Tid ser jeg ikke fuld Grund.

Thorsen finder her en Binderune for *k l h*, hvilket Wimmer holder for muligt, men ingenlunde for sikkert.

Binderunen fra Oversø synes at have en umiskjendelig Lighed med den Binderune, som begynder Farsund-Indskriften. I begge gaar fra Toppen af en lodret Stav ned til høire en Skraastreg. Denne naar i begge Indskrifter ned ikke fuldt i Linje med den lodrette Stavs Midte. I Farsund-Indskriften berøres den lodrette Stav til venstre af den længere Rækkes *k*-Rune. I Oversø-Indskriften har den lodrette Stav til venstre den Kvist, som er eiendommelig for den yngre Rækkes *k*-Rune. Disse Overensstemmelser kan efter mit Skjøn neppe være tilfældige, uagtet Farsund-Indskriften intet har, som svarer til Korsset nedentil paa Oversø-Indskriftens rette Stav.

Jeg formoder, at de nævnte Overensstemmelser grunder sig paa historisk Sammenhæng.

Oversø-Indskriften maa da være yngre end Farsund-Indskriften, da hin har den kortere Rækkes *k*-Rune, medens denne har den længere Rækkes *k*-Rune. Men paa Grund af de nævnte Overensstemmelser tør der neppe sættes meget stor Tidsforskjel mellem dem. Farsund-Indskriften maa, som allerede begrundet, være en af de yngste Indskrifter med den længere Rækkes Runer, altsaa vistnok fra Tiden mellem 750–800; neppe synderlig yngre. Hvis nu Oversø-Indskriften ikke er mange Slægtled yngre, saa taler dette for, at den rette Stav med et Kors paa her ikke skal leses som *h*, men som *a*. Vi faar da for Oversø-Indskriften snarest enten Læsningen *lak* eller *alk*. I en dansk Indskrift fra 9. Aarhundred tør vi nemlig neppe antage en Form af Runen *t* med Kvist kun til den ene Side. Desuden tør man ikke antage en Form af *t*-Runen med én Kvist i en Indskrift, som har * for *a*.

Hvis dette er rigtigt, tør Farsund-Indskriften neppe læses tkif, men maa vel snarere læses lkif.

Hvis der, som jeg formoder, er Forbindelse mellem Farsund-Indskriftens Mandsnavn lki og Overso-Indskriften, som jeg har læst enten lak eller alk, saa indeholder denne sidste ligeledes et Mandsnavn.

Overso-Indskriften synes at støtte den i det foregaaende fremsatte Formodning, at den Vokal, som ikke i Skrift er udtrykt i første Stavelse af Farsund-Indskriftens lki, har været a.

Paa den anden Side synes Farsund-Indskriften at vise, at Overso-Indskriften ikke horer til de yngste Runeindskrifter i Slesvig. Fremdeles, at Overso-Indskriften indeholder et Mandsnavn og at dette har endt paa -i, som ikke er udtrykt ved en egen Rune. Ligeledes er et i i et Ords Slutning ikke udtrykt ved nogen Rune i risþ paa Stenene fra Grensten og Mejlby i Jylland, = risþi. Runeristeren kunde saa meget snarere undlade at udtrykke i ved en egen Rune, fordi þ i kunde siges at være indeholdt i Indskriftens lodrette Stav.

Jeg har endnu ikke truffet nogen Afgjorelse mellem to af de Læsninger, som i det foregaaende har været foreslaaet for det i Farsund-Indskriften og i Overso-Indskriften forekommende Mandsnavn. Enten *laki, udtalt Lagi, eller *alki. Jeg finder den første af disse Læsninger sandsynligst, fordi vi derved faar et Mandsnavn, som ellers er paavist i Norden, og fordi en betonet Vokal i Indskrifter med de yngre Runer oftere lades ubetegnet, hvor den forekommer i et Ord mellem to Konsonanter, end i et Ords Fremlyd. En særlig Grund til at udelade Vokalen a i Navnet Lagi kunde for Runeristeren ligge deri, at Runen l, hvormed Navnet Lagi i Skrift skal begynde, hed *lagua, som senere kunde skrives *lakur.

Endnu skal jeg tilfoie nogle Ord om Mandsnavnets Endelse -i.

Da Farsund-Indskriften har den længere Runerækkes Form af Runen k, forekommer det mig sandsynligt, at Runeristeren ogsaa har kjendt den længere Runerækkes særegne Rune for e (der f. Eks. forekommer i Martebo-Indskriften, som har den gamle k-Rune med Betydning af g), og at i derfor i Indskriften ikke kan udtrykke Lyden e.

Naar nu Mandsnavnet lki, d. e. Lagi, her har Endelsen -i, ikke -e, saa tør dette maaské forklares deraf, at Konsonanten k, udtalt som palatalt g, gaar foran Endelsens Vokal.

Overso-Indskriften er jeg tilboielig til at henføre til første Halvdel eller Midten af 9. Aarhundred paa Grund af den sandsynlige historiske Sammenhæng med Farsund-Indskriften, som jeg sætter til Tiden mellem 750 og 800. Dermed stemmer det ogsaa overens, at Overso-Indskriften ifølge min Tolkning har * for a.

Den i Overso-Indskriften nævnte lak(i) holder jeg for en Runerister, som har været i Slægt med Farsund-Indskriftens lki og som kan have været dennes Son.

Slægten synes at have været dansk, ikke norsk, da Navnet Lagi var mere dansk end norsk¹⁾.

¹⁾ Navnet bruges i Norge nu i Sogn, Raabyggelaget og Valdres. I Norge forekommer det tidligst i den sydøstlige Del af Landet, første Gang nævnt i Follo 1437 (Dipl. Norv. V).

En Forbindelse, som den jeg ved de to her behandlede Runeindskrifter har antaget mellem det sydvestlige Norge og Slesvig i anden Halvdel af 8. og i 9. Aarhundred, stemmer vel med det, som historiske Kilder lærer os om Forholdene i første Halvdel af 9. Aarhundred.

Til Slutning fremhæver jeg, at den her givne Tolkning af Farsund-Indskriften kun er et usikkert Forsøg. Hvis dette Forsøg er rigtigt, da indeholder Farsund-Indskriften en Form af *k*-Runen, som kun er kjendt fra den længere Runerækkes Skrift. Jeg vover derfor ikke at sætte Indskriften længere ned i Tiden end til omkring Aar 800.

Paa den anden Side synes den heller ikke at kunne være synderlig ældre end 750, hvis *k*-Runen her betegner Udtalens *g*.

Ogsaa derved, at det her forekommende Mandnavn ender paa *-i*, viser Indskriften sig at være en af de yngste Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Den damer i sproglig Henseende et Overgangsled.

Endelig synes Farsund-Indskriften ved den her anvendte forkortede Skrivemaade og ved den Binderune, som her er brugt, at henvise til Slutningen af den Tid, i hvilken den længere Rækkes Runer brugtes.

Det sidste Ord i Farsund-Indskriften er kun betegnet ved Begyndelsesbogstaven i Ordet. En tilsvarende forkortet Skrivemaade forekommer i Slutningen af By-Indskriften.

I Farsund-Indskriftens første Ord er Ordets første Vokal ikke udtrykt i Skrift. Ligesaa har Odemotland-Indskriften *fþi* = oldn. *fúði*. En lignende forkortet Skrivemaade synes at forekomme paa Fonnaas-Spænden.

Ogsaa andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer end Farsund-Indskriften anvender den Forbindelse af flere Runer paa én Stav, som vi kalder Binderune. Men i ingen anden Indskrift med den længere Rækkes Runer har vi Eksempel paa den eiendommelige Skrivemaade, som her er anvendt, at to Runer, som udtrykker Konsonanter, der i et Ords Udtale er adskilte ved en Vokal, i Indskriften er forenede i en Binderune, idet Vokalen ikke er udtrykt i Skrift.

Jeg har søgt at gjøre det sandsynligt, at Farsund-Indskriftens Runerister har været dansk og at en Ætling af ham i 9. Aarhundred har baaret samme Navn og har skrevet dette paa lignende Maade i en Indskrift, som er funden paa en Sten i Slesvig.

Begge Indskrifter har efter min Tolkning ingen anden Betydning end den, at Runeristeren har villet vise sin Kunst ved den eiendommelige Maade, paa hvilken han har skrevet sit Navn.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 28 16 06 014 3